

**TÜRKİYE'NİN SANAYİLEŞME SÜRECİNİN
İTHAL İKAMECİ VE İHRACATA YÖNELİK
SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Uğur ARSLAN
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-1998

T.C.
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**TÜRKİYE'NİN SANAYİLEŞME STRATEJİSİNİN İTHAL
İKAMECI VE İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME
STRATEJİLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

HAZIRLAYAN

Uğur Arslan

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman

Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk

Eskişehir 1998

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme çabaları incelendiğinde her ülkenin, ulusal ve uluslararası ekonomik, politik ve sosyal etkiler altında kendisine uygun bir strateji tercihinde bulunduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu ekonomik, politik ve sosyal etkilerde meydana gelen gelişmeler ülkelerin belirlemiş oldukları stratejileri geliştirmelerini veya değiştirmelerini gerektirebilmektedir.

Türkiye'nin sanayileşme sürecinin değerlendirilmeye çalışıldığı ve üç bölümden oluşan bu çalışmamızın birinci bölümünde alternatif sanayileşme stratejilerinin tanımı yapılmış, bu stratejilerin sonuçları ve bunlara yapılan eleştiriler teorik olarak incelenmiş ithal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin karşılaştırılması yapılmıştır.

İkinci bölümde sanayileşme için gerekli ön koşullar belirlenerek ülkemizdeki mevcut durumun bu koşullara uygunluğu ele alınmış, Türkiye'de kullanılan ithal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi araçları ve bunların etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde, Türkiye'de dönemler itibariyle izlenen sanayileşme stratejisi ve sanayi sektöründeki gelişmeler ele alınarak, sanayileşmenin kazandığı yeni boyutlar ve rekabet koşulları altında sanayileşme stratejilerine yeni bir yaklaşım önerilmiş ve Gümrük Birliği'nin sanayileşme üzerine etkileri incelenmiştir.

ABSTRACT

When industrialization efforts of developing countries are examined, it is seen that every country prefers an appropriate strategy under national and international economic, politic, and social effects.

In this study, we tried to evaluate industrialization process of Turkey. In the first chapter, alternative industrialization strategies are identified, results of these strategies and critiques are examined from theoretical point of view, and industrialization strategies towards import substitution and export are compared.

In the second chapter, initial conditions which are needed for industrialization are determined, appropriateness of circumstance in our country is compared with these conditions, and tools of industrialization strategy towards import substitution and export, and effects of these tools that are used in Turkey are tried to evaluate.

In the third and last chapter of the study, industrialization strategies that are followed by periods in Turkey and developments in industry sector are examined, a new approach is proposed to industrialization strategies under the new dimensions of industry and competition conditions, and effects of Customs Union are examined.

İÇİNDEKİLER

Tablolar.....	VIII
Kısaltmalar	IX
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALTERNATİF SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

I.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi.....	3
1.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin	
Tanımı ve Kapsamı	3
2.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Uygulaması	4
2.1.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi	
Uygulamasının Birinci Aşaması	7
2.2.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi	
Uygulamasının İkinci Aşaması	9
3.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Uygulamasına Yöneltilen	
Eleştiriler	11
II.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi.....	14
1.İhracata Yönelik Sanayileşme	
Stratejisinin Tanımı ve Kapsamı	14
2.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi Uygulaması	15
2.1.GATT-Uruguay Round Sonucunda İhracat	
Teşviklerinde Yapılan Yeni Düzenlemeler	20
2.2.GATT Sisteminin ve Uruguay Round'un	
Türkiye'ye Etkileri	28
3.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisine Yöneltilen	
Eleştiriler	31

III.İthal İkameci ve İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejilerinin Karşılaştırılması.....	33
---	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME İÇİN GEREKLİ ÖN KOŞULLAR VE TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME STRATEJİSİ ARAÇLARI

I.Sanayileşme İçin Gerekli Ön Koşullar.....	36
1.Makro Ekonomik İstikrarın Sağlanması	36
2.Sermaye Birikimi	38
3.Eğitim	39
4.Toplumun Sanayiye Sahip Çıkması	39
5.Sanayinin Gelişmesine Uygun Altyapının Kurulması	40
II.Türkiye'de Sanayileşme Stratejisi Araçları.....	42
1.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Araçları	42
1.1.Yatırımların Teşviki	43
1.2.Gümrük Vergileri	46
1.3.Kotalar	48
1.4.Aşırı Değerlenmiş Kur Politikası.....	49
2.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi Araçları	51
2.1.Gerçekci Döviz Kurları Uygulaması	51
2.2.Gerçekci Faiz Politikaları Uygulaması	54
2.3.Yabancı Sermaye Girişlerinde Serbestleşme Sağlanması	57
2.4.İhracat ve İthalat Rejiminde Serbestleşme	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE DÖNEMLER İTİBARIYLA İZLENEN SANAYİLEŞME STRATEJİSİ VE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

I.1980 Öncesi Dönemde İzlenen Sanayileşme Stratejisi ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler.....	65
--	-----------

1.1923-1933 Dönemi Özel Girişime Ağırlık Verilen Sanayileşme Stratejisi ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	65
2.1933-1946 Dönemi Devletçi Sanayileşme Stratejisi ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	72
3.Liberal Döneme Geçiş ve 24 Ocak 1980 Kadarki Dönemde Sanayileşme Stratejisi ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	80
II.1980 Sonrası Dönemde İzlenen Sanayileşme Stratejisi ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler.....	92
1.1980'li Yıllarda Sanayileşme Sürecinde Yeni Bir Yaklaşım ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler	92
2.Sanayileşmenin Kazandığı Yeni Boyutlar ve Uluslararası Rekabet Koşulları Altında Sanayileşme Stratejilerine Yeni Bir Yaklaşım	99
2.1.Dış Ticaret	101
2.2.Yeni Bir Teknoloji Politikası	102
2.3.Sektör Hedeflemesi	103
2.4.Stratejik Planlama	105
III.Avrupa Birliği İle Gümrük Birliği'nin Sanayileşmeye Etkileri.....	106
1.Avrupa Topluluğunda Uygulanan Sanayi Politikaları	106
2.Gümrük Birliği'nin İhracata Yönelik Sanayi Dallarına Etkileri	108
3.Gümrük Birliği'nin Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Dallarına Etkileri	109
4.Gümrük Birliği'nin İmalat Sanayi Üzerine Etkileri	112
5.Gümrük Birliği Uygulamasında İlk Sonuçlar	114
Sonuç	121
Yararlanılan Kaynaklar.....	I-VI

TABLOLAR

Tablo 1	Seçilmiş Üretim Dallarındaki Sonuçlar	69
Tablo 2	Seçilmiş Yıllarda Büyük Sınai İşletmelerin Yapısı.....	83
Tablo 3	BBYKP Döneminde Yıllık Ortalama Sektörel Büyüme Hızları	86
Tablo 4	İBYKP Döneminde Yıllık Ortalama Sektörel Büyüme Hızları	88
Tablo 5	ÜBYKP Döneminde Yıllık Ortalama Sektörel Büyüme Hızları	89
Tablo 6	İlk Üç Plan Döneminde İmalat Sanayinin Bileşimi	91
Tablo 7	1980 Sonrası Sanayinin Büyüme Hızı	96
Tablo 8	Sanayi Sektörünün GSYİH'daki Payı	97
Tablo 9	Sanayi Ürünleri İhracatı	98
Tablo 10	İthalat İçinde Tüketim, Yatırım Malları ve Hammaddelerin Payı	99
Tablo 11	Dış Ticaret Değerleri	116
Tablo 12	İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	117
Tablo 13	İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	119
Tablo 14	Dış Ticaret Dengesi	120

KISALTMALAR

ABYKP	:Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AB	:Avrupa Birliği
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	:Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
BBYKP	:Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYSP	:Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
DFİF	:Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DBYKP	:Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	:Gümrük Birliği
IBRD	:Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası)
IMF	:Uluslararası Para Fonu
İBYKP	:İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYSP	:İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
KKDF	:Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	:Küçük ve Orta Boy İşletmeler
OECD	:Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
UNIDO	:Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı
ÜBYKP	:Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
WTO	:Dünya Ticaret Örgütü
YBYKP	:Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

GİRİŞ

Genel anlamı ile strateji alternatifler arasından seçim yapma işlemi veya sanayileşmeyi gerçekleştirebilmek amacıyla izlenen yaklaşımlar olarak tanımlanmaktadır. Politikalar ise bu ana stratejiyi ortaya koyan araçlar olup, stratejiden bağımsız düşünülemezler. Uygulanacak sanayileşme stratejisi belirlenince, buna paralel olarak izlenecek politikaların özellikleri ve kullanılış biçimleri de ortaya çıkmış olacaktır.

Sanayileşme ve ekonomik yapıda değişikliğin, bazen ithal ikamesi ile bazen de üretimi dış talabe göre ayarlayıp ihracata yönelerek veya ihracatı çeşitlendirerek gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Gelişmekte olan bir çok ülkenin sanayileşme sürecinin ilk aşamasında yerli sanayi dallarının ithalat yasakları, gümrük tarifeleri, ve kotalar gibi araçlarla yabancı sanayicilere karşı korunulduğu ithal ikameci sanayileşme stratejisi uyguladıkları, dışa açılarak ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulayarak kalkınmalarını gerçekleştiren ülkelerin ise gerçekci döviz kurları, uygun vergi koşulları ve ihracatın finansmanında kullanılan faiz oranlarının piyasa faiz oranının altında tutulması gibi araçlarla ihracatlarını teşvik ettikleri gözlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sınırlı bir korumacılık ve kamu ortaklıkları yoluyla özel sanayinin geliştirilmesi amaçlanmış fakat özel girişimin temel sanayi alanları yerine kısa sürede kar getiren ve iç pazarı hazır olan tüketim mallarına yönelmesi gibi nedenlerle bu konuda başarılı olunamamış ve sanayileşmenin devlet önderliğinde gerçekleştirilmesini amaçlayan yeni bir döneme girilmiştir.

1930'lu yılların ilk yarısında benimsenen ve devlet öncülüğünde kalkınmaya amaçlayan ithal ikameci sanayileşme stratejisi 1950'den sonra karma ekonomi anlayışı içinde uygulanmaya başlanmıştır. Ancak 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde, döviz yetersizliği nedeniyle ithalatın finanse edilememesi, enflasyon oranında görülen yükselmeler ve yatırımların durma noktasına gelmesi gibi nedenlerle oluşan ekonomik istikrarsızlık sonucunda uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleriyle Türk ekonomisinde yeni bir dönem başlamıştır.

Uygulamaya konulan bu istikrar programıyla Türk ekonomisinde yapısal bir değişim gerçekleştirilerek, ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine inracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulaması benimsenmiş ve sanayileşme sürecinin gelişimi halen uygulamada olan bu stratejiyle sürdürülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM ALTERNATİF SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

I. İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

1.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Tanımı ve Kapsamı

Az gelişmiş ülkelerde ekonomi politikasının temel amacı sanayileşmedir. Sanayileşme, doğurduğu içsel ve dışsal ekonomilerle hızlı teknolojik ilerleme ve eğitici etkileriyle kalkınmada temel itici güçtür. O nedenle özellikle 1950'lerden sonra sanayileşme ve kalkınma çoğunlukla eş anlamlı olarak kullanılmıştır.¹

Ekonomik kalkınma stratejisi olarak, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin tek bir tanımını yapmak olanak dışıdır. İthal ikamesi toplam iç talebin hacmi ve bileşimi değişmeden, ithal talebinin azalması ile sonuçlanan sanayileşmedir. Bu durumda, daha önce ithal edilen sanayi kesimi malları, yerli sanayi sektörü tarafından üretilmeye başlandığı için iç talep değişmeden, bu malın talep yetersizliğinden dolayı ithalatının düşmesi söz konusu olmamaktadır. Bu stratejide, iç talebi karşılamak için ithal mallarının yurt içinde üretilmesi esastır.² İthal ikameci sanayileşme stratejisinin ölçüsü sektör bazında ele alındığında, ithalatın aşağıda sıralanan değişkenlerden birine oranı, belirtilen sanayileşme stratejisinin ölçüsü olarak kullanılabilir.

Bu değişkenler,

- Toplam arz,
- Gelirin çeşitli biçimleri,
- Toplam yurt içi harcamaları ya da tüketim harcamaları vb.
- Yurt içi katma değerdir.

¹ Kamil Ayanoglu, **Türkiye'de İhracat Performansının Ekonomik Büyüme ve Üretkenliğe Etkisi**, Ankara, DPT Yayınları, 1994, s.18.

² S. Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1996, s.192.

Zaman içinde ithalatın, yukarıda sıralanan değişkenlere oranında bir azalma varsa, ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmaktadır.³ Ancak, ithalatın herhangi bir değişkene oranına bağlı bir tanımlama ithal ikameci sanayileşme stratejisi yokluğunda, her iki değişkende meydana gelecek değişimin aynı yönde olmasını gerektirmez. İthalat oranının azalması, böyle bir politikanın yokluğunda bile, ithalatın kısıtlanması ile de olabilir. Bunun yanında, ithal ikameci sanayileşme stratejisi öngörmeden büyüyen bir ekonominin, ithalat oranı, belirttiğimiz değişkenler karşısında da değişikliğe uğrayabilir. Diğer bir deyişle, ithal ikameci sanayileşme, kalkınmanın kendiliğinden ve raslantısal bir sonucu da olabilir.

2. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Uygulaması

Tarihi gelişim içerisinde, yeni kurulan sanayi dallarının veya ekonominin bir bölümünün korunması fikri ilk defa 1791 yılında A. Hamilton'un İmalat Konusunda Rapor adlı kitabında ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu fikrin ABD'de gelişmesi ve savunulması üzerine H.C. Carey ve diğer iktisatçılar teoriyi geliştirmişlerdir.⁴ Carey ve Hamilton himayecilik fikirlerini, gelişmekte olan yurt içi sanayiye daha önceden sanayileşmiş ülkelerin rekabetinden koruma, yurt içi ücret düzeyini koruma ve 1836-1838 yıllarında ABD'nin geçirdiği depresyonun 1842 yılında konulan gümrük vergileriyle berteraf edilmesi nedenlerine dayandırmışlardır.

Kıta Avrupası'nda da Alman iktisatçı F. List, Milli Ekonomi Politikası Sistemi adlı eseriyle bu konuya eğilmiştir. Burada hemen belirtmek gerekir ki List gerçekte serbest ticaret taraftarıydı, ama bu idealin çok sayıda ülkenin refah ve daha da önemlisi teknoloji bakımından eşit düzeyde olmaları halinde geçerli olabileceğine inanıyordu.

List'e göre ekonomik güçlülük, politik güçlülüğü de yanında getirdiğine göre gelişmekte olan ülkeler sanayileşmeye, sanayileşmiş

³ Mustafa Alıntaş, **İçer yönelik Sanayileşme**, Ankara, AITIA, Muğla İşletmecilik Yüksekokulu Yayınları, 1978, s.35.

⁴ S. Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1996, s.163.

lkeler ise bunu engellemeye çalışırlar. O nedenle terbiyeci gümrük vergileri ile yeni doğan (bebek) sanayilerin korunması zorunludur. Ayrıcı F.List, tarımın himayeciliğin dışında bırakılması gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü sanayinin ucuz hammadde ve gıda gereksinmesini tarım karşılıyordu ve gümrük vergisi konulmazsa tarım ürünlerinin fiyatı düşük olacaktı.⁵

List'in bu fikirleri, serbest dış ticaret taraftarı olarak bilinen J.S. Mill'i de etkilemiştir. J.S.Mill'e göre sadece politik iktisat ilkelerine dayanarak koruyucu gümrük tarifelerinin sağlanabileceği tek durum, geçici olarak o ülkenin şartlarına tamamen uygun yeni bir sanayinin kurulmasında söz konusu olabilir. Bir ülkenin başka bir ülkeye göre bir üretim dalındaki üstünlüğünü, o üretim dalına sözü edilen ülkenin daha önce girmiş olmasına bağlamak mümkündür. lkelerden biri için temel üstünlük, diğeri için üstünlük değilse o ana kadar elde edilmiş tecrübe ve ustalıkların sağlamış olduğu bir üstünlük olabilir. Koruyucu gümrük tarifesi, belirli bir süre devam ettirilirse bu bir ülkenin böyle bir denemeyi gerçekleştirebilmesi için ödeyebileceği en az zararlı vergi olabilir.

Romanya'lı İktisatçı M. Manolescu, Koruma Teorisi ve Uluslararası Ticaret adlı kitabında, ikili bir yapıya sahip ekonomilerde aynı miktar emeğin, tarım ve sanayi kesimlerindeki verimliliklerinin çok farklı olduğunu belirterek (sanayi kesiminin tarım kesiminden 4, 4.5 kat daha verimli) sanayi kesimi dışa karşı bir tarife ile korunacak olursa, tarımdaki düşük verimli emeğin, sanayi kesimine geçeceği ve emeğin verimliliğinin artacağını söylemiştir. Böylece gelişme yolunda olan ülkelerin sanayi kesimini korumakla elde edecekleri kazanç, karşılaştırmalı stnlkler teorisine göre uzmanlaşmanın sağlayacağı kazançtan daha fazla olacaktır.⁶

Himayeciliği J.M. Keynes'in kuramından hareket ederek savunanlar da vardır. Bu görüşe göre gümrük vergileri dış fiyatları değiştirdiğinden ithalatı azaltır. Böylece yurt içi harcamaları arttırarak ulusal gelir ve istihdam düzeyini yükseltir. Ancak bu

⁵ M. Erol İyibozkurt, **ağdaş Dış Ticaret Kuramı**, Bursa, BİTİA Yayınları, 1979. s.28.

⁶ Karluk, **Uluslararası...**, s.165.

durumun devamlı olabileceğini düşünmek zordur. Çünkü, bir ülkenin gümrük vergileriyle ithalatını azaltması, ticaret yapılan diğer ülkenin ihracatının azalması demektir. Bu da o ülkenin ulusal gelir ve istihdam düzeyini düşüreceğinden gümrük vergisi koyan ülkeye karşı o ülkeninde misilleme yaparak kendi ithalatına gümrük vergisi koymasının sonucunu doğurur. Böylece uzun dönemde ticaret hacminin kısılması ve her iki ülkeninde ulusal gelir ve istihdam düzeylerinin düşmesi söz konusu olabilir.⁷

İthal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanması gereğinin nedenlerini açıklayan bu görüşler içerisinde F.List'in bebek endüstriler tezi en tutarlı görüş olarak kabul edilmektedir. Bebek endüstrileri korumak için kullanılan başlıca yöntemler ise başta aşırı değerlendirilmiş döviz kuru olmak üzere, tarifeler, kotalar ve ithalat yasaklarıdır. Bunlara ilave olarak düşük faizli kredi temini, belirli süreyle vergi muafiyetleri ve altyapı yatırımlarının devletçe karşılanması gibi finansal teşvik araçları da kullanılabilir. Ayrıca kamunun ürettiği mal ve hizmetlerin bu endüstrilere maliyetinin altında satılması da en büyük teşvik unsurlarından birisidir.⁸

İthal ikameci sanayileşme stratejisi uygulamaları genellikle sabit kur sistemiyle yapılmaktadır. Bu sistemde döviz kurları da hükümetler tarafından belirlenir. Ancak çoğunlukla denge değerinin altında tutulan kurlar ulusal parayı aşırı değerlendirmekte, bu da dış ticaret bilançosunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle ithal ikamesi politikaları aynı zamanda döviz kontrolünü de öngörmektedir. Döviz kurları gibi faiz oranları da ithal ikameci sanayileşme stratejisinde devlet tarafından belirlenir ve faizler piyasa denge değerinin altında tutulur.

Faiz oranı, tasarrufları harekete geçiren ve yatırımları çeşitli ekonomik faaliyetler arasında yönlendiren önemli bir araçtır. Dışa açık ekonomilerde faiz, enflasyon ve döviz kurlarındaki değişim

⁷ İyibozkurt, A.g.e., s.31.

⁸ Emin Çarıkçı, **Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1983, s.19.

oranları arasında belirli bir ilişki vardır. Örneğin faiz oranları, tasarruf sahipleri reel bir gelir kaybına uğramayacak biçimde enflasyon oranının üzerinde bulunur. Söz konusu ülkelerde, bu ilişkiler çoğunlukla serbest piyasalardaki arz ve talep güçlerinin işleyişi ile belirlenir. Oysa ithal ikamesi uygulayan ülkelerde bu ilişkiler genellikle kaybolur. Örneğin enflasyon oranları yüksek düzeylerde iken hükümet yatırımları özendirmek amacıyla faiz oranlarını düşük düzeylerde belirlemiş olabilir. Bu da ekonomide kaynak dengesini bozar.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin ilk uygulamalarında koruyuculuğun çoğu kez geçici olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu düşünce tarzına göre, korunan endrüs-triler bir süre sonra gelişip önce iç piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak, sonra da üretimlerini dünya piyasalarına boşaltmaya başlayacaklardır. Ancak özellikle ihracat konusundaki bu iyimser görüşler gerçekleşmemiştir. Kurulmasına karar verilen endrüs-trilerin ihracat potansiyellerine göre seçilmiş olmaması sürekli bir korumacılığı da beraberinde getirmiştir. Bu durumda bebek endrüs-triler tezi'ne uygun bir korumacılıktan söz etmek olanak dışıdır. Çünkü tüm sanayinin korunması ve desteklenmesi sözü edilen bebek endrüs-triler tezi tarafından amaçlanmamaktadır.⁹

2.1.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Uygulamasının Birinci Aşaması

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin kolay ve birinci aşamasında korunan gıda ürünleri, elbise, ayakkabı, ev eşyaları ve bunların girdileri olan dokuma, deri ve ağaç sanayi gibi dayanıksız tüketim endrüs-trileridir. Bu stratejide tüketim malı ithalatına miktar kısıtlamaları ve yüksek tarifeler uygulanırken ara malı ve makina ithalatına da düşük tarifeler veya gümrük muafiyetiyle, yerli üretime yüksek bir efektif koruma sağlanır. Ayrıca sanayicilere düşük faizli kredi temini, döviz tahsisi ve düşük fiyatla hammadde ve enerji temini ve vergi muafiyeti de tanınır. Diğer taraftan aşırı değerlendirilmiş

⁹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul, Güzem Yayınları, 1994, s.500.

kur politikası ve ülkede enflasyonist bir ortamın sürdürülmesi ile de bu endüstrilere dolaylı olarak sübvansiyon ve koruma sağlanmış olur.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin kolay aşamasında korumanın düzeyi, ülkeden ülkeye ve ülke gruplarına göre farklılıklar göstermiştir. Örneğin gelişmiş ülkeler koruma safhalarını oldukça düşük tarifelerle geçirdikleri halde günümüzün gelişmekte olan ülkeleri genellikle yüksek tarife veya kotalar, ithalat yasakları gibi miktar kısıtlamalarıyla aşırı koruma yolunu seçtiklerinden dış rekabeti ortadan kaldırmışlardır.

Oysa ithal ikameci sanayileşme stratejisinin birinci aşamasında aşırı korumaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü gıda ürünleri, tekstil ürünleri, ayakkabı vs. gibi tüketim mallarının üretilmesi için gerekli olan yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler ile girdiler bol miktarda bulunabildiği gibi, sanayileşmenin bu aşaması ileri miktarda bir teknoloji de gerektirmez. Buna rağmen birçok ülkede koruma gereğinden yüksek düzeyde tutulmuştur.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin birinci aşamasında yerli üretim hızla artar. Çünkü bu aşamada hem üretim artışı hem de ithal edilen malların ikamesi için üretim yapılabilir. Fakat ithal ikamesinin ilk aşaması tamamlanınca tüketimdeki düşüşe paralel olarak üretim artışı da yavaşlamaktadır.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin birinci aşaması, yurt içi piyasa kapasitesinin sınırlarına ulaşılmasıyla sona erer. Bundan sonra sanayileşme politikasının gelişebileceği iki yön vardır. Bunlardan birincisi dış piyasalara açılmaktır. İkincisi ise ithal ikameci sanayileşme stratejisinin kapsamını ara ve yatırım mallarına doğru genişletmektir ve Türkiye dahil birçok ülke bu yolu izlemiştir.¹⁰

¹⁰ Halil Seyidoğlu, **Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1982, s.34.

2.2. İthal İkameci Sanayileşme Strateji Uygulamasının İkinci Aşaması

1950'li yılların başlarından itibaren birçok Latin Amerika ülkesi, Hindistan dahil bazı Güneydoğu Asya ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa'nın Sosyalist ülkeleri tarafından ithal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci aşaması uygulanmaya başlanmıştır. Latin Amerika'da bu politikaların benimsenmesine R.Prebish'in görüşlerinin uygulanması şeklinde bakılabilir. Prebish'e göre, tarım ürünleri ihracatında dış pazarda olumsuz gelişmeler ve sınai mal ihracatında da eksik rekabetle karşılaşılması sonucu gelişmekte olan ülkeler belli bir kalkınma hızının gerektirdiği ihracat gelirini elde edemezler. Bu yüzden de bu ülkeler sanayileşmelerini ve sınai mal üretimini iç piyasaya dönük bir şekilde geliştirmek zorundadır.

1960 ortalarına kadar gelişmekte olan ülkelerin ihracatının yaklaşık %85'ini tarım ürünleri ve madenler oluşturmaktaydı. Bunların başlıcaları gıda, tropikal içkiler, tarımsal hammaddeler, petrol ve madenlerdir. Kore Savaşı'nı takiben 1952-1962 döneminde, gelişmekte olan ülkelerin ihraç mallarına olan talep artışı çok düşük düzeyde gelişmiştir.

Bunun başlıca nedenleri de gelişmiş ülkelerde gıda talebinin çok yavaş artması, doğal hammaddeler yerine suni'lerin ikame edilmesi, teknolojinin gelişmesiyle birim üretim içerisinde daha az hammadde kullanılması, bu ülkelerde tarım sektöründe koruyucu tedbirlerin alınması ve son olarak tarım ürünlerinin dış talep ve fiyat esnekliklerinin düşük olmasıydı. Bu durumda gelişmekte olan ülkeler için tek çıkar yol koruma duvarları arasında daha ileri safhadaki ürünlerin üretimi için ithal ikamesi politikalarına devam etmektir.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci aşaması ara malları, yatırım malları ve dayanıklı tüketim mallarının ithal edilmesi yerine yurt içinde üretilmesine geçilmesidir.¹¹ İthal ikamesi kapsamı ara ve yatırım mallarına doğru yaygınlaştırılınca da bazı çelişkilerin ortaya çıkma olasılığı artar. Yerli üretime geçildikten sonra gümrüksüz olarak ithal edilen ara ve yatırım malları ithali tarifeler ve öteki araçlarla kısıtlanacaktır. Bu ise bir yandan tüketim

¹¹ Çarıkçı, A.g.e., s.21.

malları endr strilerine sağlanan etken koruma derecesini azaltacak, diğer yandan da sanayi, yüksek maliyetli girdileri kullanmak zorunda bırakılarak onların ihracata açılmalarını g cleştirecektir.¹²

Gelişmekte olan ülkelerde bir yandan pazarın darlığı diğer yandan nisbi olarak fiziki ve insan kapitalinin yetersizliği, sermaye yoğun olan ikinci aşama ithal ikameci sanayilerin optimum ölçekte kurulmasını engellemektedir. Bu durum ise bir yandan parça başına maliyeti arttırmakta, diğer yandan da bu endrüstrilerde yüksek oranlı ithal girdisi ihtiyacından dolayı döviz tasarrufu imkanları da azalmaktadır. Sonuç olarak, bu sanayi kollarında üretim iç kaynak maliyeti giderek artmakta, bu durum ise aşırı korumanın devamını zorunlu kılmaktadır. Ara ve yatırım malları sanayilerinde aşırı korumacılık ise, i  girdi maliyetlerinin y ksekliliğinden dolayı tarım, tarıma dayalı sanayi ve imalat sanayinin gelişmesinde ve dışa a ılmasında en büyük engeli teşkil etmektedir.¹³

İthal ikameci sanayileşme stratejisiyle ilgili olarak yapılan açıklamalardan sonra bu stratejiyle ulaşılmak istenen sonuçları toplu olarak şu şekilde özetleyebiliriz.¹⁴

-Gelişmekte olan ekonomiler genellikle tarımın hakim olduğu bir yapıya sahiptir. Bu  lkeler sanayilerini geliştirerek kalkınmak istemekte bunun için de bir kısım sanayi ürünlerinin ithalatından vazgeçip, bunları iç piyasada üreterek sanayileşmeyi arzulamaktadır.

-İthal ikameci politikalar, ekonominin dışa bağımlılığını azaltacak ve dış ticaret hadlerinin olumsuz gelişmesinin zararlarını kısmen de olsa ortadan kaldıracaktır.

- demeler dengesi g c kl ri önemli  l de aşılacak ve döviz tasarrufu sağlanacaktır. İthal listelerinde yer alan malların ülke içinde üretimine geçilmesiyle, döviz girdilerinden tasarruf

¹² Seyidoğlu, **Türkiye’de...**, s.34.

¹³  arıkcı, A.g.e., s.23.

¹⁴ Hüseyin Egeli, “Türkiye’de İzlenen Sanayileşme Stratejisinin Sanayinin Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi”, **TSKB, Sanayi Yıllığı**, Ankara, 1993, s.190.

sağlanacağı ve böylece dış açık sorununun çözümlenebileceği beklenmektedir.

-İthal ikamesine dayalı bir sanayileşmede, daha önce ithal edilen, diğer bir deyişle belirli bir iç talebi bulunan malların üretimine başlanacağından yeni pazarlar yaratılması söz konusu olmayacaktır.

-Tarımsal ürünler ve tarım dışı hammaddelerde dünya talebinin fiyat ve gelir elastikiyetinin düşük olduğu kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak bu ülkelerin ihracatları da hızlı bir artış göstermemektedir. O nedenle ihracatın yapısının değiştirilmesi gerektiği inancı ile ithal ikamesi politikası uygulanmaktadır.

-İthal ikamesi ile sanayi üretiminin artması, sermaye birikiminin hızlanmasını, yurt içi talebin genişlemesini ve tarımsal kesimdeki mevcut gizli işsizler için de yeni iş imkanlarının yaratılmasını sağlayabilecektir.

3.İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Uygulamasına Yöneltilen Eleştiriler

İthal ikameci sanayileşme, aşırı himayeci, içe dönük ve otarjik bir politika olarak benimsendiğinde uzun dönemde dışa açılma, dış denge ve iç kaynak dağılımında etkinlikler bakımından büyük problemler doğuracaktır.¹⁵ Bu tür sanayileşmede izlenen iktisat politikaları ülkeyi dış dünyadan soyutlar. Uygulanan yüksek koruma tedbirleri dolayısıyla iç fiyatların dış fiyatlarla ilişkisi kalmaz. Dış rekabet eksikliğinin etkileri devletin iç piyasaları belirlemesiyle giderilmeye çalışılır.

Bunun doğal sonucu ise yoğun bir bürokratik mekanizmanın ortaya çıkmasıdır. Gerçekte ithal ikamesi uygulayan ülkelerde dış ticarete konu olan yada olmayan pek çok mal, hizmet veya üretim faktörünün fiyatı hükümet denetiminin altındadır. Belirlenen fiyatlar

¹⁵ Kenan Tanrıkulu, **Türkiye’de Sanayi Politikası ve Sanayileşme**, Ankara, 1986, s.3.

ise arz ve talep dengesini sağlayıcı olmayıp çoğu kez hükümetlerin ekonomik veya siyasal tercihleri şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁶

Yukarıda değinilenlerin dışında ithal ikamesi politikalara yöneltilen bazı önemli eleştiriler daha vardır. Bunların birincisi kaynakların israfıyla ilgilidir. İthal ikameci sanayileşme stratejisi karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı bir kaynak tahsisine dayanmaz. Yüksek koruma duvarlarının arkasında geliştirilmeye çalışılan endrüsstrilerde, uluslararası standartlara göre, maliyetler ve fiyatlar yüksek kalite ise düşük olmaktadır. Yüksek korumacılık monopolleşmeyi teşvik etmekte ve yerli sanayide araştırma ve geliştirme faaliyetlerini engellemektedir. Böye bir sanayileşme kaynak dağılımındaki etkinliğin bozulması ve tüketici refahının düşmesiyle sonuçlanmaktadır.

İthal ikameci sanayileşme stratejisine yöneltilen bir diğer eleştiri de dışa bağımlılık konusundadır. Belirtilen strateji, başlangıçta öngörülen amacın tam aksine olarak, ulusal ekonominin dışa bağımlılığının artmasına neden olmaktadır. İthal ikamesi politikalar gerçekte, ithalatın toplam hacminden çok bileşimini etkiler. Bu politikalar sayesinde tüketim malları ithalatı azalır. Ancak ara mallarının, yatırım mallarının ve ileri teknolojilerin ithalatı artar. Birinci aşamada yani tüketim mallarının içerde üretilmesini öngören aşamada, ithal malı girdilere olan talep büyük ölçüde genişlemekte, ara ve yatırım mallarının ülkede üretilmesi için gerekli makina, donatım ve diğer hammaddeler dışarıdan ithal edildiğinden dolayı dışa bağımlılık azalmayıp daha da artmaktadır. İçerde üretim kapasitesi bir kere kurulduktan sonra bunların ithal malı hammaddelerle sürekli olarak beslemek gerekmektedir.

İhracat endrüsstrileri aleyhine doğan çarpıklık da ithal ikameci politikalara yöneltilen bir diğer eleştiridir. İthal ikameci politikalar temelde içe dönük politikalarlardır. Bunlar ihracat endrüsstrilerine ve ithalatı ikame eden endrüsstrilere aynı miktarda teşvik sağlamadıkları gibi, ulusal parayı aşırı değerlendirerek ihracatçıya da adeta bir ceza yüklerler.

¹⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası...**, s.500.

İthal ikameci sanayileşme stratejisi izleyen ülkelerde döviz kurları serbest piyasada arz-talep koşulları altında değil de Merkez Bankası veya Maliye Bakanlığı gibi bir merkezi otorite tarafından belirlenmekte ve ihracatla ithalat ya da bunların çeşitli kalemleri için de farklılaştırılabilmektedir.

Öte yandan ulusal paranın resmi kurdan aşırı değerlenmiş olması da ihracatçıların gelirlerini düşüreceği için ihracatı caydırıcı etki yapar. Belirtmek gerekir ki aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası ithal ikameci sanayileşme stratejisinin zorunlu bir bölümü değildir. Ancak ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulayan ülkelerde döviz kurunda aşırı değerlenme adeta doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkenin aşırı dış borçlanması ve çok yüksek düzeyde kısa vadeli sermaye girişi paranın dış değerini aşırı yükselmiş hale getirebilir. Dünyada ihracata yönelik sanayileşmeye başlıca örnek olarak gösterilen ülkelerin paralarının da aşırı dış borç nedeniyle değerlenmiş durumda olması buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu şekildeki aşırı değerlenme devlet müdahaleleri nedeniyle değil de piyasa koşulları içinde gerçekleştiğinden otoriteler tarafından eleştirilmemektedir.

İthal ikameci sanayileşme stratejisine yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de ülkede yabancı bir sermaye yapısına neden olmasıyla ilgilidir. Derinlemesine yani tüketim malları endüstrileriyle bütünleşmeyi amaçlayan ithal ikameci politikalar, ileri teknoloji ve sermaye yoğun üretim yöntemlerini teşvik etmektedir. Hükümetlerin uyguladığı gümrük bağışıklığı, ucuz kredi ve hatta aşırı değerlenmiş döviz kuru politikaları sermaye yoğun politikaların özendirilmesi ile sonuçlanır. İleri teknolojiler de emekten tasarruf edici nitelikte olmaktadır. Bu gelişmeler ülkenin işsizlik sorununun daha da büyümesine ve faktör donanımına ters olarak ülkede yabancı bir sermaye yapısının ortaya çıkmasına neden olur.¹⁷

¹⁷ Seyidoğlu, **Türkiye'de...**, s.37.

Yukarıdaki eleştirilere rağmen list'in yabancı sermaye teşebbüslerinin mutlak egemenliğini önlemek için tarifelere ihtiyaç duyulduğu görüşü az gelişmiş ülkelerde önemini pek kaybetmemiştir,¹⁸ ve bu günün sanayileşmiş ülkeleri de geçmişte, gelişme yolunda olan sanayilerini yüksek tarifelerle korumuşlardır. Bu korumayla birlikte de kişi başına gelirlerinde hızlı bir artış meydana gelmiş, diğer bir deyişle bu ülkeler kalkınmalarını yüksek tarife duvarları arkasında gerçekleştirmişlerdir.

II.İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

1.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Tanımı Ve Kapsamı

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi, dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine uygun, sanayileşmede seçiciliğin esas olduğu yani ithal ikameci sanayileşme stratejisinin aksine, tüm endüstrilerin değil de ancak gelişme potansiyeline sahip olan endüstrilerin özendirilip desteklendiği bir sanayileşme stratejisidir. Son yıllarda ihracata yönelik sanayileşme stratejisi yerine ihracat ikamesi terimi kullanılmaktadır. İhracat ikamesi, tarım ürünleri ve geleneksel olmayan hammaddelerin işlenmiş ve yarı işlenmiş olarak ihrac edilebilmesi ve ayrıca işlenmiş ve yarı işlenmiş sınai mal ihracatının, geleneksel hammadde ihracatı yerine geçmesi ve sonuçta toplam ihracat içerisinde sanayi mallarının payını arttıracak politikaların uygulanmasıdır.¹⁹

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinde itici güç, iç talepten değil dış talepten kaynaklanır. Bu tür sanayileşmenin en belirgin özelliği dünya pazarları için üretim ve ihracatın arttırılmasıdır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin diğer bir özelliği sanayi ürünlerinin genel ihracattaki payının yükseltilmesidir. Diğer bir deyişle, ihracat artışı ile birlikte ihracat yapısının da sanayi mallarına doğru kayması özendirilir.

¹⁸ Charles P. Kindleberger, **Uluslararası İktisat**, Çeviren: Necdet Serin, Ankara, Doğan Yayınları, 1970, s.82.

¹⁹ Hatice Kökden, İ. Hakkı Gökal, **Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler**, Ankara, HDTM Yayınları,1990, s.104.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinde dış ticaret politikasının temel işlevi, kurulan ve kurulacak olan sanayileri dış rekabete açarak kaynakların yeniden dağılımını sağlamak ve bu yolla faktör üretkenliklerini arttırmaktır. Dahası dış pazarlar için üretime yönelerek üretim tesislerini optimum teknik kapasitelerle kurabilmek ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilmektir.²⁰

2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi Uygulaması

1960'lı yılların başlarından itibaren sanayileşmede uzun süre ithal ikameci sanayileşme politikalarında ısrar edilmesinin ortaya çıkardığı hayal kırıklığı, hammadde ve geleneksel mal ihracatının, ülkenin ihtiyacı olan döviz miktarını sürekli olarak karşılayamaması birçok ülkeyi ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulamaya zorlamıştır.

İthal ikameci sanayileşme stratejisi yoluyla sanayileşme çabalarının başarısızlığı ve bu politikaların darboğazlar yaratmasıyla neo-klasik iktisatçıların görev yaptıkları kuruluşların (IMF,GATT,IBRD) ve kendilerinde az gelişmiş ülkelere, ithal ikamesini terkederek ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini önermeleri de, bir çok ülke için bu tür sanayileşme stratejisi uygulanmasında itici güç olmuştur. ²¹

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinde üretimin amacı dış piyasalara yönelmek olduğu için, iç piyasa darlığı engeli ortadan kalkmakta, üretim tesisleri optimum teknik kapasite ile kurulabilmekte ve ölçek ekonomilerinden yararlanılmaktadır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi koruyuculuk yerine dış rekabete dayandığı için üreticilerin davranışlarında ve üretim yapısında da önemli değişimler olacaktır. Dış rekabet monopolleşmeleri önler ve iş adamlarını, yeni malların bulunması,

²⁰ Ayanoğlu, A.g.e., s.10.

²¹ Cem Alpar, **Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, Ankara, ALTIA Yayınları, 1982, s.95.

kaliteyi iyileştirerek fiyatları düşürecek yöntemlerin araştırılması konusunda sürekli olarak harekete geçirir. Bu da ekonomiye daha büyük bir dinamizm kazandırarak, gelişmeyi hızlandırır. Rekabetle teknolojik gelişme arasında daima yakın bir ilişki gözlenmiştir. Oysa ithal ikameci politikalar iç piyasayı sıkı bir biçimde koruduğu için teknolojik gelişme yönünden en önemli dürtüyü de ortadan kaldırır.²²

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu ve devletin gümrük vergileri, kotalar gibi politika araçlarıyla dış ticarete müdahale etmediği bir ortamda, ülkelerin dış ticaretten sağlayabileceği yararı inceler. İhrac ve ithal mallarının görece dünya fiyatlarına uygun olması durumunda, ülkelerin uluslararası görece maliyet-fiyat yapısına göre uzmanlaşmanın reel gelir artışı yaratacağını ileri sürer.²³

Teoriye göre bir ülke ticaret yaptığı diğer ülke ya da ülkelere oranla görece olarak daha düşük fiyatla üretebileceği malları üreterek ihrac eder ve buna karşılık yüksek fiyatla üretebileceği malları ithal ederse, uzmanlaşma kuralına uymuş olur. Diğer bir deyişle üretimini ülkenin en zengin olduğu kaynaklarına doğru yönlendirmesi gerekir. Buda az gelişmiş ülkelerin iş gücü ve doğal kaynak bakımından zengin endrüstrilerde ihracat potansiyeline sahip olmaları anlamına gelir.

Böyle bir ülkenin göz önünde bulundurulması, doğacak olan sanayilerinde ülke koşulları ile uyumlu olması sonucunu doğurur. Aynı zamanda bu sanayiler emek-yoğun yöntemlere dayalı olacağı için işsizlik sorunu da büyük ölçüde çözülmüş olur.²⁴

Bir ülkenin sanayi malları ihracatında başarısının artması için uygulamaya konulabilecek ihracata yönelik sanayileşme politikaları çok çeşitlidir. Pozitif reel faiz oranları, gerçekçi kur politikası, kamunun ürettiği mal ve hizmetlere gerçekçi fiyat uygulanması, endrüstriler arası teşvik farklarının azaltılması ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulayan ülkelerin kullandıkları makro

²² Seyidoğlu, **Türkiye’de...**, s.38.

²³ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1988, s.43.

²⁴ Seyidoğlu, **Türkiye’de...**, s.39.

politikalarıdır. Bunlara ilave olarak, para-kredi sistemindeki reformlar, verimliliği arttırıcı tedbirler, gelir politikası, dış ticaretin kademeli olarak libere edilmesi, iç ve dış kaynakların ihracat sektörüne kayması hızlandırılabilir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulayan ülkelerde döviz kuru serbest piyasa koşulları altında belirlendiğinden karşımıza gerçekçi bir fiyat olarak çıkmaktadır.

Mikro düzeyde ise firmalara sağlanan ithalat kolaylıklarının, ihracat sübvansiyonlarının, her firmanın ihracattaki başarısına göre verilmesi ve ihracat hedeflerine ulaşamayan firmaların cezalandırılması gerekir. Gelişmiş ülkeler dahil, ihracat endrüstrilerine bütün dolaylı vergilerin iadesi ve gümrüksüz ithal etme hakkının tanınması evrensel olarak uygulanmıştır deninilebilir.

Ayrıca ihracata dönük sanayi kollarını teşvik etmek ve ihracatçılara, altyapı kullanımlarında ve ulaştırma hizmetlerinde düşük fiyat uygulanması, hızlandırılmış amortisman, dış ticaret şartları hakkında sürekli bilgi sağlanması, ucuz elektrik temini, ilk beş yıl her türlü vergiden muaf tutulması genellikle uygulanan dolaylı sübvansiyonlardır. Yol, liman ve depolama tesislerinde, haberleşmede, elektirik-su temini gibi her türlü alt yapı darboğazlarının devlet tarafından halledilmesi de ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin en önemli parçalarından biridir.

Sanayi mallarında dolaysız sübvansiyonlar ve belirli bir süre vergi muafiyeti tanınması, aşırı değerlenmiş kurdan vazgeçilemediği dönemlerde veya aşırı korumacılığın doğrudan doğruya azaltılmadığı hallerde içe ve dışa dönük sanayi kollarına aynı düzeyde teşvik verebilmek yada ihracatı yaparak öğrenmeyi gerçekleştirmek ve ihracata yönelik endrüstrilerde bebeklik çağının atlatılabilmesi için uygulanması iktisadi anlamda da tutarlı olan en iyi politikadır.²⁵

İhracata yönelik sanayileşme stratejisine geçişte Uzakdoğu Asya ülkeleri'nin elde ettikleri başarının diğer az gelişmiş ülkelere örnek olarak gösterildiğine daha önce değinilmişti. Ancak bu

²⁵ Çarıkçı, A.g.e., s.28.

politikaların biraz daha yakından incelenerek, özellikle de çok uluslu şirketlerin burada oynadıkları role dikkat çekmek gerekir.

Özellikle 1960'lı yıllardan sonra çok uluslu şirketler emek yoğun ve teknolojinin standartize (teknolojinin basitleştiği) olduğu ürünlerin üretimlerini işgücünün ucuz olarak bulunduğu ve sendikalaşmanın gerçekleşmediği ülkelere kaydıldılar. Bu şekilde tekstil, radyo ve diğer elektronik araçlar, büro malzemeleri, hassas aletler, oyuncak ve spor araçları bu ülkelerde üretilerek yeniden, sanayileşmiş ülke pazarlarına ihrac edildi. Çok uluslu şirketleri, az gelişmiş ülkelerde ihracata yönelik yatırıma teşvik eden birkaç neden üzerinde durulabilir. Bunların en önemlisi ucuz işgücü, haberleşmede sağlanan ilerlemeler, az gelişmiş ülkelerin bu şirketlere sağladıkları teşvikler ve şirketlerin sahip olduğu teknolojinin özelliğidir.

Bu son faktörü biraz daha açarsak, sahip olunan teknoloji özellik arzutmekte ise ve şirket bunun yaygınlaşmasını istemiyorsa, diğer bir deyişle teknoloji üzerindeki tekelci gücünü henüz kaybetmemişse, az gelişmiş ülkeye salt teknoloji satışı yerine bizzat gidip yatırım yapmayı tercih edecektir. Ayrıca bu yatırımın ihracata yönelik olması da az gelişmiş ülkelerin özelliklerine bağlı olacaktır.

Diğer taraftan 1960'ların ortalarında bazı az gelişmiş ülkelerde, Taiwan, Meksika, Güney Kore gibi serbest ihracat bölgeleri kuruldu ve bu bölgelerde faaliyet gösteren şirketlere gelir ve gümrük vergisi bağışıklıkları ve altyapı eksiklerinin hükümetler tarafından tamamlanması kolaylıkları sağlandı. Ancak bu üretim tarzı, yerli ekonomiyle birleşmediği ve aynı ayrıcalıklar yerli şirketlere sağlanmadığı için teşvikler az gelişmiş ülkelerin istismarı olarak yorumlandı. Gerçekten ihracata yönelik üretim, montaj düzeyinde ve dış girdilere aşırı ölçüde bağımlı ise üretim faktörü olarak yurt içinden sadece işgücü talep edeceğinden yatırımların ekonomi üzerindeki etkileri de sınırlı olacaktır. Bu nedenle bazı ülkelerde serbest ihracat bölgesinde üretim yapabilmek için katma değer en az %50'sinin ülke içinde kalması koşulu aranmıştır.

Ayrıca bu tip üretim tarzının, ödemeler dengesi ve genellikle ekonominin genel yapısı üzerindeki etkilerinin çok sınırlı değerlendirilmesi gerekir. Ülkenin yalnızca ucuz işgücünü kullanan çok uluslu şirketlerin ülkeye sağladıkları sınırlı katma değer yanında, elde edilen ihracat gelirlerinde, ara malları için yapılan ithalat harcamaları ve yabancı şirketlerin kar ve lisans transferi şeklinde kaybedilebileceği düşünülürken, gerçek katkının ne kadar sınırlı olduğu anlaşılacaktır.

UNIDO tarafından hazırlanan bir raporda çok uluslu şirket yatırımlarının artmasıyla, az gelişmiş ülkelerde yatırılabilir fonların olumsuz yönde etkileneceğine değinilmiştir. Bunun temel nedeni ise çok uluslu şirketlerin getirdiği sermayenin çok daha fazlasını sermayenin geliri olarak (kar, lisans, kredi faizi gibi) geri götürmesidir.

Yasal transferler dışında, az gelişmiş ekonomilerin ödemeler bilançosunu olumsuz yönde etkileyen diğer bir faktör, transfer fiyatlaması olarak tanımlanan ve ana çokuluslu ile yavru şirket arasındaki ticarete ara malı ve girdilerin dünya fiyatları üzerinden fiyatlandırılması ile ilave karın ana şirkete transferidir.

Özellikle pazarlık gücü yüksek olmayan, dünya fiyatlarını izleyemeyen ya da satın aldığı lisans nedeniyle serbest ticaret imkanları kısıtlanan az gelişmiş ülkeler, bu yolla önemli döviz kaybına uğramaktadırlar. 1970'li yıllardan sonra yüksek ihracat geliri elde eden Uzakdoğu Asya ülkelerinin genelde dış ödeme sorunu içinde olmaları bunun kanıtı olarak gösterilmektedir.²⁶

Dışa açılma bilindiği gibi yalnızca ihracatın arttırılması değildir. Dışa açılmada amaç, tüm mal ve hizmet akımlarını serbestleştirebilmek ve dış pazarla bütünleşmektir. Bu konuda ülkeye döviz kazandırıcı hizmetlerin önemini özellikle vurgulamak gerekir. Türkiye gibi zengin doğal ve tarihi kaynaklara sahip ülkeler için

²⁶ Alpar, A.g.e., s.95.

bunların başında turizm gelmektedir. Ayrıca bankacılık, sigortacılık, taşımacılık gibi hizmetlerde bu arada sayılabilir.²⁷

Tam bir dışa açılma, dış ticaret rejiminde olduğu kadar kambiyo rejiminde de liberalleşmeyi ve uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesini gerektirir. Böylece uluslararası sermayenin, ulusal sınırları aşarak ülkeye girmesi yada ulusal sermayenin uluslararası piyasalara açılması kolaylaştırılmış olacaktır.

Ancak günümüzde dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler sonucunda uluslararası entegrasyonlara gidilmesi, ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulamaları çerçevesinde ihracata verilen desteklerin belirli kriterlere uygun olması zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda GATT Genel Anlaşması, OECD ve FAO tarafından kurallara bağlanan ihracat teşvikleri burada yalnızca GATT Genel Anlaşması çerçevesinde incelenecektir.

2.1.GATT Uruguay Round Sonucunda İhracat Teşviklerinde Yapılan Yeni Düzenlemeler

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması eski ismiyle GATT yeni ismiyle Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO), daha önceki düzenlemelerinde bulunmayan sübvansiyon tanımı yeni anlaşmada yer almakta olup yeni bir kavram olan "özel sübvansiyon" tanımlanmaktadır.

Yeni düzenlemelere göre yalnızca özel sübvansiyonlar anlaşma hükümleri ile sınırlandırılmıştır. Yapılan tanımlamaya göre; "bir sübvansiyonun; bir firmaya, firmalar topluluğuna, belirli bir üretim dalına veya üretim dalı topluluğuna verilmesi hükümetin kararına bağlıysa bu bir özel sübvansiyondur." Anlaşma'da "sübvansiyon uygulaması yoluyla diğer üye ülkeler çıkarlarına zarar vermenin, diğer ülkelerin anlaşmadan doğan yararlarını bozmanın veya yok

²⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası...**, s.505.

etmenin hiç bir üye ülke tarafından yapılmaması gerektiği" belirtilmektedir.²⁸

GATT-Uruguay Round çerçevesinde sübvansiyonlar ve karşı tedbirler anlaşması, genel olarak üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar,²⁹

- Yasaklanmış sübvansiyonlar,
- Dava edilebilir sübvansiyonlar,
- Dava edilemeyen sübvansiyonlardır.

Yasaklanmış Sübvansiyonlar iki alt kategoride toplanmıştır. Bunlardan birincisi ihracat performansına bağlı olarak verilen ve aşağıda tanımlanan sübvansiyonlardır.

-Bir firma yada sanayiye ihracat performansına bağlı olarak verilen doğrudan sübvansiyonlar,

-ihracata para iadesi veya prim niteliğinde sağlanan kolaylıklar,

-Hükümetler tarafından iç piyasada satışa sunulacak malların taşınmasına oranla, ihracat mallarının taşınmasının daha uygun koşullarda sağlanması,

-Hükümetler yada kamu kuruluşları tarafından, ihracat edilecek malların üretiminde kullanılacak ithal veya yerli malzemenin ya da hizmetlerinin tesliminin, iç piyasada satışa sunulacak malların üretiminde kullanılacak benzer mallar veya rakip malların ya da hizmetlerin tesliminden daha uygun koşullarla yapılması,

-Sınai ve ticari işletmeler tarafından ödenen veya ödenebilir dolaysız vergiler ile sosyal nitelikli vergilerin, söz konusu vergilere

²⁸ Sait Akgün, **İhracat Teşviklerinin İmalat Sanayi İhracatı Üzerine Etkisinin Niceliksel Olarak İncelenmesi**, Ankara, HDTM Yayınları, 1994, s.12.

²⁹ Deniz Şenyurt, "GATT-Uruguay Round Sonucunda Sübvansiyonlar ve Karşı Tedbirler Anlaşması", **Hazine Dergisi**, Ankara, Ocak, 1996, s.57.

tabi mamüllerin ihracatında tamamen veya kısmen muaf kılınması, iadesi veya ertelenmesi,

-Tahsil edilecek dolaysız vergilerde esas alınan bazın hesaplanmasında iç piyasada satışa sunulacak mala oranla ihrac ürünleri için özel indirimlerin yapılması,

-İhrac mallarının üretimi ve dağıtımında söz konusu olan dolaylı vergilere iç piyasada satılan benzerlerine uygulanan dolaylı vergilerden daha fazla muafiyet veya iade tanınması, (KDV bu madde hükümlerine girmektedir.)

-İhrac edilen malların üretiminde kullanılan mal veya hizmetlerden daha önceki aşamalarda alınan kümülatif vasıtalı vergilere uygulanan muafiyetin, iç tüketim amacıyla satılan malların üretiminde kullanılan mal veya hizmetlerden daha önceki aşamalarda alınan kümülatif vasıtalı vergilere uygulanan muafiyetten daha yüksek olması, (KDV bu madde hükümlerine girmektedir.)

-İhrac edilecek bir ürünün üretiminde kullanılmak kaydıyla, ithalattan alınan gümrük vergisinin iadesi,

-Hükümetler veya hükümet kontrolündeki ihtisas kurumlarının, ihrac edilen ürün maliyetlerindeki artışlara karşı verdikleri kredi ve sigorta garantisi programlarının veya kambiyo risklerine karşı uygulanan programların, uzun dönemde uygulamalarından doğan masraf ve kayıpları karşılamada yetersiz kalacak oranlar üzerinden uygulanması,

-Hükümetler veya hükümetlerin kontrolündeki ihtisas kurumlarının ihracatçılara, kendilerinin uluslararası sermaye piyasalarından aynı şartlarla temin edebilecekleri borçlar için fiilen ödemeleri gereken tutara kıyasla daha düşük oranlarda ihracat kredisi sağlanması veya ihracat kredisi şartları bakımından kredi temin etmek için yapılan harcamaların tamamının veya bir kısmının üstlenilmesi,

-GATT'ın 16. maddesi kapsamında ihracat sübvansiyonu olarak kabul edilen diğer uygulamalar.

Yukarıda değinilenlerin dışında GATT tarafından yasaklanmış olan sübvansiyonların ikincisi ise ithal malları yerine, yerli malların kullanımına bağlı olarak verilen sübvansiyonlardır.

Anlaşmada yasaklanmış sübvansiyonlara ilişkin olarak bu tür sübvansiyonlara muhatap olmuş bir ithalatçı ülke için çözüm tedbirleri de getirilmiştir. Buna göre, bu durumdaki bir ülke, sübvansiyonu veren tarafla danışmada bulunacaktır. Eğer 30 gün içinde bir sonuç alamazsa (bu süre karşılıklı uzlaşmayla uzatılabilir.) Anlaşmazlıkların Çözülmesi Kurulu'na bir panel kurulması için başvurabilecektir. Eğer sübvansiyonun kaldırılması konusunda uzlaşma sağlanamazsa şikayetçi devlet için karşı tedbir alma yetkisi söz konusu olacaktır.

GATT kurallarına göre, diğer üye devletlerin yerli sanayine zarar veren, diğer üye devletlerin çıkarlarına ciddi bir biçimde zarar veren veya GATT çerçevesinde elde edilmiş tarife tercihlerini geçersiz kılmak amacıyla kullanılan sübvansiyonlar dava edilebilen sübvansiyonlar grubuna girerken, spesifik olmayan sübvansiyonlar ve spesifik olmasına rağmen belirlenmiş kriterlere göre verilen sübvansiyonlar ise dava edilemeyen sübvansiyonlara girmektedir. Bu konuda belirlenmiş kriterler ise şu şekilde özetlenebilir.³⁰

-Araştırma geliştirme faaliyetleri için verilen sübvansiyonlar,

-Az gelişmiş bölgelerin gelişimi için verilen sübvansiyonlar,

-Önceden var olan işletmelerin yeni çevresel gelişmelere uyum sağlayabilmesi için verilen sübvansiyonlar.

Bu tür sübvansiyonlar ise; bir kereye mahsus olmalı, uyum maliyetlerinin %20'si ile sınırlı olmalı, firmaların kendisinden kaynaklanan maliyetlerinin veya önceden desteklenmiş bir yatırım

³⁰ Şenyurt, A.g.e., s.60.

maliyetini karşılamaya yönelik olmamalı, üretim maliyetlerini azaltma amacı gütmemeli ve firmanın gürültü ve kirliliği azaltmaya yönelik planlarıyla orantılı olarak verilmelidirler.

GATT/DTO çerçevesinde ihracat teşvikleriyle ilgili yapılan açıklamalardan sonra Türkiye'de 1980 sonrasında ihracatı teşvik politikası kapsamında uygulanan bazı teşvik araçları şu şekilde özetlenebilir.

-İhracat Kredileri: Türkiye'de, uluslararası piyasalarda rekabet etmesi beklenen ihracatçılarımızın uygun faizlerle kaynak kullanımlarının yaygınlaştırılmasını amaçlayan 25 Ocak 1980 tarihli kararla ihracatı teşvik işlemlerini yürütmek üzere, Teşvik Uygulama Dairesi kurulmuş ve ihracatçılar tarafından hazırlanan projeleri değerlendirme yetkisi bu kuruluşa verilmiştir. TUD tarafından projeleri uygun görülen ihracatçılara "ihracatı teşvik belgesi" verilerek, aracı bankalar ve Merkez Bankası işbirliğiyle bu belgelere dayanılarak ihracat kredisi verilmiştir. Bu kredilerle ihracatçılara sağlanan faydalar vergi, resim ve harç istisnası ile faiz farkı iadeleridir.³¹

İhracat kredileri kısa (iki yıla kadar), orta (iki ile beş yıl) ve uzun (beş yıldan fazla) olmak üzere üç gruba ayrılmakta olup, genel olarak hammadeler ile tüketim malları peşin veya kısa vadeli kredi, dayanıklı tüketim malları ile sermaye malları orta vadeli krediyle satılırken, ağır sermaye mallarıyla anahtar teslimi yatırım projelerinde ise uzun vadeli krediler kullanılmaktadır.

-Vergi İadesi: Türkiye'de uygulamada kaldığı süre içerisinde vergi iade sisteminin temel amacı ihracatı, özellikle sınai nitelikteki ihracatı arttırmak idi. Bu sebeple genelde sanayi ürünlerine ihracat gücü kazandırarak dış pazarlarda rekabet edebilmelerini sağlamak için, hükümetçe alınan ve üretim sürecinde ödenmiş bulunan çeşitli vergi, resim ve harçlar sanayici veya ihracatçıya geri ödenmiştir.

³¹ Akgün, A.g.e., s.18

Böylece, ihracat artışı yanında ihracatta sınai ürünler lehine yapısal bir değişim de gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.³²

-KKDF ve DFİF Ödemeleri: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu 1984 yılında kurularak kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda ihracat ve yatırımlarda yurtiçi kaynakların kullanımı teşvik edilmek istenmiştir. KKDF ödemeleri 1985-1987 yıllarında önemli miktarlara ulaştıktan sonra 1988'den itibaren önemini yitirmiştir. 1980 yılında kurulan Destekleme Fiyat ve İstikrar Fonu'yla ise, belli ihrac ürünlerine doğrudan ödeme yapılarak bu malların ihracatının pazarlanması, ihracata yönelik yatırımlarını ve ihracat sigorta sistemini desteklemek amaçlanmış ve 1992 Şubat'ında yürürlükten kaldırılmıştır.

-Kurumlar Vergisi İstisnası: Kurumlar Vergisi Yasası'nın ihracatla ilgili istisna hükümlerine göre, sanayi ürünü, yaş meyve, sebze, kesme çiçek, süs bitkileri ve bunların tohum ve fideleri ile su ürünleri ihracatından sağlanan gelirin bir kısmı, kurum kazancından indirilmektedir. Bu uygulamayla ihracatçıya doğrudan bir para ödemesi yapılmamakta ödenmesi gereken kurumlar vergisinin bir kısmının ödenmemesiyle bir teşvik sağlanmaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrasında ihracatı teşvik politikası kapsamında yukarıda kısaca açıklananların dışında, İhrac ürünlerine gümrük vergisi istisnası; vergi, resim, harç istisnası ve katma değer muafiyeti, döviz tahsisi, navlun primi, konut fonu muafiyeti ve ihracat karşılığı dövizlerden mahsup gibi İhracatı teşvik araçları kullanılmıştır.

Türkiye'nin 1996 yılında AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği sonucunda ihracat teşviklerinde, ürün bazında teşvik ilkesi benimsenmiş ve sektörel bazda teşviğin de hayvancılık sektörüne verilmesi öngörülmüştür. Teşviklerden yararlanacak olanlardan aranan şartlar ise yeniden belirlenmiştir. Bunlar,³³

³² Karluk, **Türkiye...**, s.451.

³³ S. Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1997, s.320.

- Yüksek yerli katkı oranı,
- Yüksek katma değer, ileri teknoloji,
- Tüketiciye yönelik nitelikli nihai ürün,
- Uluslararası kaliteye uygunluk,
- İstihdam yaratacak nitelikteki üretimdir.

Türkiye'de GATT Uruguay Turu'nun kararlarına uygun olarak yapılan düzenlemeyle sekiz teşvik öngörülmüştür. Bunlar,

a.Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) Yardımı: Ar-Ge çalışmasının doğrudan ihracata bağımlılığı aranmamış, teşvikten yararlanacak firmanın sadece ihracat yapması yeterli bulunmuştur. Bu tür firmalarda bulunan birimlerde yapılan araştırmalar ile bu firmaların üniversitelerde yaptırdıkları araştırmaların desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Sektörler, rekabet edebilir sektörler, bir süre desteklenebilecek sektörler ve desteklenemeyecek sektörler olarak belirlenecek ve teşvikler genelde birinci grup sektörlerle ve istisnai olarak ikinci grup sektörlerle verilecektir.

Türk firmalarının katılacakları ihalelerde teşvik sistemi uygulanacak ve burada teşvik verme yetkisi Para ve Kredi Kurulu'nda değil, DTM'de olacaktır. Bu mekanizma ile, Türk firmalarının az farkla ihale kaybetmeleri önlenecektir. Mallarını iç piyasadaki markasıyla ihrac eden firmalara diğer firmalara göre %10-15 dolayında daha fazla destek öngörülmüştür. Ar-Ge teşviğinde belirli bir oran dikkate alınacak, bu yardımın büyük firmalar arasında paylaşılmasının engellenmesine dikkat edilecektir.

b.Çevre Faaliyetlerini Destekleme Yardımı: İhracat yapan firmaların çevreyi korumaya yönelik araştırmaları, testleri, tesisleri veya çevreyi korumaya yönelik malların ihracatları desteklenecektir.

c.Yurt Dışındaki Fuarlara Katılımı Destekleme Yardımı:

Yurt dışı fuarlara katılımında eskiden olduğu gibi sadece grup şeklindeki katılımlar değil, tek başına firma katılımları da desteklenecek, ayrıca fuar organizatörü firmalara da destek verilecektir.

d.Ülke İçinde Düzenlenen Uluslararası İhtisas Fuarlarına Katılımı Destekleme Yardımı: Yurt içinde yapılan fuarın uluslararası niteliği Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca belirlenecektir. Bu tür fuarları organize eden firmalar da teşvik edilecektir.

e.İhracat Yapan Firmaların Pazar Araştırmalarını Destekleme Yardımı.

f.Yurt Dışı Ofis Kurma Mağaza Açma Ve Tanıtım Faaliyetlerini Destekleme Yardımı: Bu teşviklerin içinde yurt dışında açılan ofislerin kira ve haberleşme harcamalarını, reklam ve tanıtım faaliyetlerini destekleme yer almıştır.

g.Eğitim Desteği: Bu teşvik, ihracatçı firmaların uzman yetiştirme faaliyetlerini desteklemek için verilecektir.

h.Tarım Desteği: GATT Kurallarına göre açık teşvik olan bu teşvikle belli başlı katma değer oranları yüksek olan ve işlenmiş bazı seçilmiş tarım ürünleri desteklenecektir. Ancak GATT çerçevesinde verilen taahhütler doğrultusunda tarım ürünlerine sağlanacak teşvikler, 1986-1990 döneminin ortalama teşviğini aşmayacak ve söz konusu dönemde verilen teşvik türlerinin dışında tarımsal teşvik verilmeyecektir.

Türkiye'de ihracatı teşvik tedbirleri konusunda Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın hazırlamış olduğu ve 17.7.1995'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 95/7 sayılı İhracatı Teşvik Tebliği ile ihracatı teşvik önlemleri 7 kalemde toplanmıştır. Bu son düzenlemeye göre Türkiye'de İhracat teşvikleri; vergi, resim ve harç istisnası, gümrük vergisi ve fon muafiyeti, enerji teşviki, 1615 sayılı

Gümrük Kanunu'nun 118'nci maddesi gereğince geçici kabul yolu ile yapılacak ithalatta gümrük vergisi ve fon muafiyeti, ihracat sayılan satış ve teslimler ile hizmet ve faaliyetlerde tanınan gümrük muafiyetli ithalat ve vergi, resim ve harç istisnası, konut fonu muafiyeti ve ihracat dövizlerinden mahsup şeklindedir.³⁴

2.2.GATT Sisteminin ve Uruguay Round'un Türkiye'ye Etkileri

Dünya ticaretindeki serbestleşme hareketinin ve küreselleşmenin uluslararası ticaret hacmini büyütmesi beklenmektedir. GATT, dünya ticaretini buna bağlı olarakda Türkiye'yi bir çok değişik boyutta etkileyecektir. Türkiye, dünya ticaretinde rekabet üstünlüğü sağlayabildiği takdirde bu ticaret sisteminin Türk ekonomisini olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.³⁵

Genel Anlaşmanın uygulanması ile dış ticaret üzerindeki en önemli etki, tarife bazında olacaktır. Gümrük vergilerindeki indirimler, hammadde ve yarı mamul madde girişlerinde sanayi kesimine maliyet avantajı getirecektir. Ancak mamul maddeler üzerindeki korumanın da tedricen aşağı çekilmesi, yerli sanayiye rekabet ortamı içerisine itecektir. ithal girdilerdeki maliyet avantajının, nihai ürünlerin piyasa fiyatları üzerinde olumlu etki yaratması beklenmektedir.

Bu noktada uluslararası rekabet gücü bulunan, teknolojik gelişim açısından rekabet üstünlüğüne bağlı verimli işletmeler uluslararası liberasyondan fayda sağlayabileceklerdir. Tarife bazındaki indirimlerin yerli sanayi açısından olumsuz tehlikesi ise; gümrük vergilerinin aşağı çekilmesiyle Uzak Doğu'nun ve Orta Avrupa'nın kalitesiz, hiç bir standarta uymayan, satış sonrası hizmetlerden yoksun mallarının ucuzlayarak Türk pazarına girmesidir. Satın alma gücü kısıtlı olan Türk tüketicilerinin bu mallara ilgi duymaları mümkündür. Bunun için, Uruguay Turu'yla teknik engeller

³⁴ Karluk, **Uluslararası...**, s.459.

³⁵ Arif Esin, **GATT Uruguay Round Sonuçları ve Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul, 1994, s.27.

başlığı altındaki mekanizmalardan yararlanılarak, haksız rekabet gücü doğurucu bu ürünlerin ithalatını yavaşlatıcı engellerin hazırlanması bir zorunluluktur.³⁶

Uruguay Round'un Türk ekonomisi üzerindeki ikinci etkisi ihracatımızda yarıdan fazlasını oluşturan tekstil sektörü üzerinde görülecektir. 1995 yılından itibaren 10 yıl içerisinde gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının tamamen ortadan kalkması kısa ve orta vadede Türk tekstil ve hazır giyim ürünlerine ihracat kolaylığı sağlayacaktır.

Ancak, Türk tekstil sanayi bu kolaylığı zaten AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği sonucunda elde etmektedir. Bu kolaylığın ABD pazarında bir etkisi olabilir. Fakat ABD pazarına giriş için öncelikle fikri ve sınai mülkiyet haklarının Türk mevzuatında hayata geçirilmesi gerekmektedir. Uzun dönemde yani 2005 yılından sonra başlayacak tam liberalizasyon aşamasında Türk tekstil ürünlerinin büyük bir avantaj yakalayacağı söylenemez. Çünkü bu dönemde Türk sanayinin ulaşacağı yapısal özellik zaten Türkiye'nin tekstil üreticisi ve ihracatçısı ülkeler arasından çıktığı bir döneme rastlayacaktır.

Uruguay Round kararlarının Türk ekonomisi üzerindeki diğer bir etkisi fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması yönünde benimsenen prensipler doğrultusunda ortaya çıkabilecektir. Buna göre ülkelerin taklit yoluyla teknik ve bilimsel gelişmeleri kendi sanayilerine aktarmaları söz konusu olmayacak aynı zamanda Ar-Ge faaliyetinde bulunmayan ve böyle bir gideri olmayan ve taklit teknolojiyle çalışan üreticilerle diğerleri arasındaki haksız rekabet önlenecektir.

Uruguay Round sonrasında ortaya çıkan yeni ortam Türkiye'nin tekstil, ilaç, kimya vb. sektörlerinin üretim sürecinde yeni bir maliyet artışıyla karşılaşacağını göstermektedir. Fikri ve sınai mülkiyet haklarının kabulü Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki

³⁶ Karluk, *Türkiye...*, s.490.

güvenilirliğini arttıracığından, doğrudan yabancı sermaye akımını da güçlendirecektir.³⁷

Uruguay Round'un diğer çok önemli ve Türk ekonomisi üzerinde ciddi etkileri olabilecek alanı anti-damping ve devlet yardımlarına ilişkin yeni düzenlemeleridir. Genel olarak uluslararası ticarete devlet yardımları ve ihracatı teşvik yasaktır. Bunun nedeni ticaretin değişik aşamalarında maliyetleri doğal dengelerin, teknolojik gelişmelerin, vb. faktörlerin dışında yapay müdahaleler ile düşürmek ve uluslararası rekabet üstünlüğünü taşımakla haksız rekabete yol açmasıdır.

Ancak yatırımların teşviki ve ihracatın kredilendirilme ve sigorta-garanti şeklinde canlandırılması, önceden sınırları çizilmiş ve uluslararası anlaşmalarla karar altına alınmış yöntemlerle desteklenmesi mümkündür. Ülkeler çoğu kez dış ticaret açıklarını kapatmak ve ödemeler dengesi sıkıntılarını aşmak için haksız rekabete yol açan devlet müdahalelerine başvurmaktadırlar.

Bu durumda ithalatçı ülkenin kendi sanayini korumak amacıyla anti-sübvansiyon veya anti-damping soruşturmalarına baş vurarak bir fark giderici vergiyi sanayini korumak amacıyla uygulamaya aldığı görülmektedir. Ancak, söz konusu anti-damping veya anti-sübvansiyon prosedürlerinin sonuçlanmasının uzun zaman alması çoğu kez ithalatçı ülkeyi zarardan koruyamadığı gibi bir çok ticaret savaşında kıvılcımı olmaktadır. Bunun yanında gerçek zararın tesbit edilemediği durumlarda da bir fark giderici verginin gelme ihtimali piyasa düzenini bozmakta ve ithalatçıların o ülkenin malını ithal etmekten kaçınmalarına neden olmaktadır.

Türkiye'de yanlış sanayi teşvikleri sonucu etkisiz ve yetersiz sanayi teşviklerinin ortaya çıkması doğaldır. Yanlış biçimde plansız, programsız ve etkisiz olarak desteklenen sanayi ciddi bir ihrac ürününü üretememekte ve o zamanda satılacak bir malı olmayan ülkenin ihracatı arttırmak için yaptığı her teşvik de yetersiz kalmaktadır. O halde ideal ve etkili ihracat teşviklerinin başında sanayi teşvikleri

³⁷ Esin, A.g.e., s.30.

gelmektedir. Gümrük Birliği sonrasında Avrupa Birliği'nin Rekabet Hukukunu kabulü ile Türkiye GATT'a uyumlu olan birlik teşvik sistemini uygulayacaktır. Bu durumda da ihracatımızda Uruguay Turu sonuçlarına göre bir damping/sübvansiyon sorununun çıkmayacağı tahmin edilmektedir. Buna karşılık AB mevzuatının da Türk üreticisini üçüncü ülkelere karşı koruması söz konusudur.³⁸

3.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi Uygulamasına Yöneltilen Eleştiriler

İhracata yönelik sanayileşmenin teorik üstünlükleri olmasına rağmen uygulamada bazı önemli kısıtlamalara tabii olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Öncelikle böyle bir politikanın başarısı için İhracat olunan ürünlere karşı yeterli bir dış talep olması zorunlu koşuldur. Oysa çoğu sanayileşmiş ülkelerde uygulanan koruyucu politikalar bu amacı engelleyici niteliktedir. Bu ülkelerde gıda, dokuma, giyim, deri mamülleri gibi emek yoğun endüstriler özellikle politik baskılar dolayısıyla dış rekabetten korunmaktadır. Bu da söz konusu mallar üzerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan az gelişmiş ülkelerin ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulamasında bazı malların ihracatında belirli bir düzeye ulaşıldığında direkt sübvansiyonlardan vazgeçilmemesi durumunda, diğer ülkelerin misilleme yapmaları söz konusu olmaktadır.

İhracata yönelik sanayileşmenin başarısı için arz yönünden iki önemli faktör üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi, ihracata yönelik endüstrilere yeterli teşvikin sağlanması diğeri ise mevcut döviz kurunun istikrarlı ve ihracatçıları özendirecek düzeyde tutulmasıdır. Ayrıca değişen döviz kuru sisteminde ihracatçıların zarar görmemesi için ihracatın farklı coğrafi bölgelere dağıtılmasına

³⁸ Karluk, *Türkiye...*, s.492.

dikkat edilmelidir. Bu şekilde belirli ülkeler karşısında ulusal paranın değer kaybetmesi ile ihracatçının satın alma gücündeki kayıplar, ulusal paranın değer kazandığı ülkelerle yapılan ihracatla karşılanmış olacaktır.

Ancak bu görüşlere karşı ulusal paranın değerinin sürekli olarak aşağıya çekilmesinin yaratacağı sakıncalara değinmek gerekir. Herşeyden önce ulusal paranın değer kaybetmesi ihracatçılar için teşvik sağlarken ülkede gelir dağılımını ihracatçılar lehine değiştirir. Eğer mevcut gelir dağılımı zaten ticaret yapan kesimin lehine ise bu gelir dağılımı dengesizliği daha da artacaktır.

Neo-Klasik iktisatçıların ithal ikamesine yönelik sanayileşmeye karşı yaptıkları en önemli eleştiri, ithal ikamesi ile birlikte getirilen korumanın ekonomide kaynakların yanlış dağılımına sebep olacağı şeklinde idi. Oysa aynı eleştiri ihracat için verilen teşvikler konusunda da yapılabilir.

Örneğin dünya fiyatlarının üzerindeki fiyatlarla üretim yapan firmalar, aldıkları ihracat teşvikleri sayesinde etkin olmayan bu üretime devam edecekler ve maliyetleri düşürmek için çaba harcamayacaklardır. Teşviklerin daha önce kurulmuş endüstrilere sağlandığı ve başlangıçta bu endüstrilerin yanlış kaynak dağılımları sonucu kurulduğu düşünüldüğünde ekonomideki bu çarpıklık, ihracatı teşvik sistemiyle de desteklenmiş olacaktır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi'ne yapılan bir eleştiri de, az gelişmiş ülkelerin sanayi malları ihracatının geliştirilmesinde önemli bir teşvik unsuru olarak görülen ve az gelişmiş ülkelere gelen sanayi ürünlerine karşı gelişmiş ülkelerde gümrük vergilerinin düşürülmesini amaçlayan Genel Tercih Sisteminin başarısı konusundaki kuşkulardır.

Sistemin en önemli eksikliği, Genel Tercihin sanayileşmiş ülkeler için uyulması zorunlu olan bir sistem olmayıp, bu ülkelerin inisiyatifine bırakılmış olmasıdır. Bununda ötesinde her ülke Genel

Tercih Sistemini farklı uygulayabilmekte ve tek taraflı olarak değişikler yapabilmektedir.³⁹

Ayrıca sanayileşmiş ölkelerde üreticileri korumak için az gelişmiş ölkelerden gelen mallara uygulanan miktar kısıtlamaları, ithalat izninin lisansla yalnız belirli ithalatçılara verilmesi, sağlık, güvenlik, standartizasyon koşullarını taşımadığı gerekçesiyle az gelişmiş ölkelerden gelen ithal mallarının limanlarda bekletilmesi veya az gelişmiş ölkelerden ihracatın gönüllü olarak kısıtlanmasının sağlanması gibi önlemleri içeren ve yeni korumacılık olarak tanımlanan tarife dışı kısıtlamalar, az gelişmiş ölkelerin ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin başarısında göz önünde bulundurulması gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda değinilen eleştirilere rağmen sanayileşmede başarının sağlanması için ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle yatırım ve ara malı endrüstrilerinin kurulmasından sonra ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesi ve uygulanması gerektiği ileri sürülebilir.

III.İthal İkameci ve İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejilerinin Karşılaştırılması

İthal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme, birbirinden önemli farklılıklar gösteren iktisat politikaları gerektirir. Birinci modelde ekonomiyi dünya piyasasından yansıyan fiyatlardan koparan, ikinci modelde ise bunlara uyumlaştıran politikalar gündemdedir. ancak her ikisinde de çeşitli derecelendirmelerin mümkün olduğu belirtilmelidir.

Özellikle yarı gelişmiş ölkelerin dışa açıklık derecelerini ve buna ilişkin politikalarını kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamakla birlikte ihracatı teşvik politikasının, ithal ikamesi politikasına üstün olduğu noktalar şu şekilde belirtilebilir.⁴⁰

³⁹ Alpar, A.g.e., s.114.

⁴⁰ Karluk, **Uluslararası...**, s.190.

Genel olarak ihracatı teşvik politikası, ülkedeki karar organlarına ithal ikamesi politikasına göre daha açık görünür. Eğer bir ekonomide ihracatı teşvik tedbirleri uygulanıyorsa, bu sadece devlet bütçesine bir yük getirir. Teşviklerden yararlanan kesim bir baskı grubu yaratarak teşviklerin azaltılması durumunda, bunların eski seviyesinde devamını isteyebilir. İthal ikamesi politikası izlenmesi durumunda, eğer ülkede kurulu bir ithal ikamesi sanayi dalı yok ise, normal olarak hiç bir grup hükümet üzerinde baskı yaratarak ithal ikamesi politikasına sahip çıkmayabilir.

İhracata ağırlık veren bir kalkınma stratejisinde daha çok dolaylı müdahaleler gereklidir. Karar organları ihracatın teşviki ile ilgilendikleri zaman ithal ikamesi politikasında olduğu gibi dolaysız kontrollere pek gerek kalmaz. Çünkü ithal ikamesi politikası sonucunda eğer ekonomide bazı sektörlerde tekелci kuruluşlar ortaya çıkmışsa, bu kuruluşların gücünü kırmak için bazı girişimlerde bulunmak gerekir. Aksi takdirde bunların sosyal açıdan zararlı oldukları ortaya çıkar. İhracatın teşvikinde ise, yukarıda belirtildiği şekilde dolaysız olarak ekonomiye müdahale etme zorunluluğu ortadan kalkmaktadır.

Ekonomide ihracat için üretim yapan işletmeler, muhtemelen iç pazarlarda devletin belli oranlarda koruyuculuğu altında iken uluslararası pazarlarda, büyük ölçüde fiyat ve kalite rekabeti ile karşı karşıyadırlar. Aksine ithal ikamesi sanayileri ülke içinde hiçbir önemli rekabetle karşılaşmadan üretim yaparlar. Dışa karşı korunmuş tekелci üretim biçimi, verimliliğin düşmesine sebep olduğu gibi yeni üretim tekniklerinin uygulanmasında engel teşkil eder. İhracat için üretim yapan sanayi işletmelerinde, içe dönük işletmelerde olduğu gibi tekелci rekabet durumu pek yoktur.

Üretim yapılacak kesimde önemli ölçüde bölünmezlik ve ölçek ekonomisi varsa, ihracata ağırlık veren sanayileşme politikaları sonucunda işletmelerin optimum ölçekte kurulmaları mümkün olur. Böylece ihracata ağırlık veren bir politika izlenmesi durumunda geniş kapasiteli ve cüce olmayan işletmeler kurularak maliyetlerin daha

düşük olması sağlanır ve bu işletmelerin dünya piyasalarında rekabet şansları artar.

Burada belirtilen dört argüman, ihracatı teşvik politikasının ithal ikamesi politikasına karşı üstün olduğu noktalarıdır. Şüphesiz ithal ikamesi politikasında ekonomik kalkınma açısından iyi tarafları vardır. Gerçekten ikinci dünya savaşından sonra çok sayıda ülkede izlenen ithal ikamesi politikasının sonucunda, özellikle dayanıklı tüketim malları sanayinde önemli üretim artışları olmuştur. Ayrıca bu ülkelerde ithal ikamesi sanayi dallarının kurulup gelişmesi, sonraki dönemlerde ödemeler dengesine olumlu yönde etkide bulunmuştur.

Bununla beraber ithal ikamesi politikası izleyen ülkelerde iç pazar dar olduğundan üretim artışından dolayı ortaya satış sorunu çıkmış, ihracat sağlanamadığı için etkin ölçekte işletmeler kurulamamış ve dolayısıyla maliyetler yüksek olmuştur. İthal ikamesi politikası izlenmesi sonucunda gelişen dayanıklı tüketim malları sanayilerinde ihracat sağlanamıyorsa, gelişim ancak belirli bir seviyeye kadar devam ettirilebilmektedir. Çünkü pazar darlığı sebebiyle daha ileri teknolojileri gerektiren malların üretimlerini sağlayacak işletmeleri etkin ölçekte kurup geliştirmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca, yüksek tarifeler ve miktar kısıtlamaları ile uzun süre korunan ithal ikamesi sanayi dalları, yabancı rekabetten uzaklaştıkları için teknolojik gelişime uyum konusunda kayıtsız kalabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME İÇİN GEREKLİ ÖN KOŞULLAR VE TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME STRATEJİSİ ARAÇLARI

I.SANAYİLEŞME İÇİN GEREKLİ ÖN KOŞULLAR

Türkiye'nin sanayileşmesinin sağlanabilmesi için, makroekonomik istikrarın sağlanması, sanayileşmenin itici gücü olan yatırımların sağlıklı kaynaklarla finansmanı amacıyla sermaye birikiminin oluşturulması, insan kaynaklarının sanayileşme hızına uyum gösterecek şekilde eğitilmesi, sanayiye toplumun her kesimiyle sahip çıkılması ve sanayinin gelişmesine uygun altyapının kurulması gerekmektedir. Sanayileşme için gerekli bu ön koşullar yerine getirilmeden uygulanacak politikalar sanayileşme yerine kaynak israfına yolaçacaktır.

1.Makroekonomik İstikrarın Sağlanması

Mevcut durumda Türk sanayicisi özellikle Avrupa Birliği sanayicilerine göre çok istikrarsız bir ekonomik ortamda faaliyet göstermektedir. Ülkemizde, ekonomik büyümenin ve hükümet politikalarının yıldan yıla dalgalanmalar göstermesi sanayi yatırımlarını caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

Örneğin 1985 - 1990 dönemini kapsayan bir incelemede ortaya çıkan sonuçlar şunlardır.⁴¹

-Bu dönemde Türkiye'de ekonomik büyüme %2 ile %10 arasında, enflasyon %25 ile %75 arasında dalgalanırken, AB'de ortalama ekonomik büyüme %3 ile %4 arasında, enflasyon ise %5 civarında seyretmiştir.

⁴¹ DPT, "Sanayileşme Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1996, s.13.

-Benzer istikrarsızlık sanayinin temel girdileri olan ücretler, faizler ve kısmen enerji gibi temel girdi fiyatlarında da görülmüştür. Türkiye'de reel ücretler yıllık %10 ile %100 arasında dalgalanırken AB'de reel ücretler sabit kalmıştır.

-İç ekonomik dengelerdeki istikrar nedeniyle AB ülkelerinde ithalat ve ihracat düzgün ve göreceli olarak olumlu bir eğilim izlerken Türkiye'deki gelişmeler aksi yönde olmuştur.

1985-1990 döneminde Türkiye'de yıllık ithalat -%2 ile %42, ihracat -%5 ile %36 arasında değişirken, AB'de ithalat %4 ile %8, ihracat %3 ile %7 arasında istikrarlı bir artış göstermiştir.

-Ekonomik istikrarın önemi kendini cari işlemler dengesinde ve kamu açıklarının büyüklüğünde de göstermektedir.

1985-1990 döneminde Kamu Açığı/GSMH oranı Türkiye'de %5 düzeyinden %10'a çıkarken AB ortalama olarak %3 ile %5 arasında kalmıştır. Aynı dönemde cari işlem dengesi Türkiye'de 3 yıl açık ve 3 yıl fazla verirken AB'de dönem boyunca dengede kalmıştır.

Bütün bunların sonucu olarak yıllık yatırım değişimleri aynı dönemde Türkiye'de yıldan yıla %-1 ile %7 arasında dalgalanırken AB'de %3 ile %8 arasında artış göstermiştir. Dolayısıyla makroekonomik istikrarın sağlanması sanayileşme için gerekli olan yatırım artışının gerçekleştirilmesi için ön koşuldur.

Piyasa ekonomilerinde girişimcilerin rekabet gücünü arttıracak yatırımlar ekonomik ortamın istikrarına bağlıdır. Eğer istikrar yoksa girişimciler yatırımlarını erteleme eğilimine girecekler ve ortaya çıkan belirsizliği kayıpsız atlatabilmek için üretken olmayan spekülasyon yatırımları tercih edeceklerdir. İstikrarlı makroekonomik ortam iki özellik taşır. Bunlardan birincisi fiyat artışlarının çok düşük düzeyde olması, ikincisi ise hükümetin inandırıcılığı olan politikaları kararlı bir şekilde uygulamaya devam edebilmesidir.⁴²

⁴² Gökhan Çapoğlu, "Sanayi Stratejileri ve Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler", **Sanayi Kongresi Bildirileri**, Ankara, Makina Mühendisleri Odası Yayınları, 1993, s.21.

Türkiye'de makroekonomik istikrarsızlığın en büyük nedeni vergi sistemindeki aksaklıklar ve KİT'lerin ekonomi üzerinde yarattığı yüksek kamu açıklarının neden olduğu enflasyondur. Bu durumda ülkemizde makroekonomik istikrarın sağlanması için kamu açıklarının borçlanma veya para basma yoluyla finanse edilmesi yolu terkedilmeli ve kazanç sağlayan herkesin eşit ve adil bir şekilde vergilendirildiği bir vergi sistemi uygulamaya konulmalıdır. Bunu, ulusal uzlaşmayla tesbit edilecek bir ekonomi politikasının oluşturulması ve devletin ekonomideki rolünün değişmesini sağlayacak olan KİT'lerin özelleştirilmesi izlerken, hükümetler ekonomi politikalarını açık ilke ve kurallara dayandırarak kararlılıkla uygulamalıdır.

2.Sermaye Birikimi

Türkiye'nin hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyümeyi devam ettirebilmesinin ana şartlarından birisi bu büyümeyi ekonominin yarattığı sağlıklı kaynaklarla, yani iç tasarruflarla finanse etmesidir. Aksi takdirde ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin istikrarlı bir şekilde devam etmesi, iç ve dış borçlanmanın altından kalkılamaz seviyelere ulaşmasıyla engellenecektir.

Türkiye'de örneğin 1992 ve 1993 yıllarındaki yüksek ekonomik büyüme yeterli miktarda tasarrufla finanse edilemediği için yüksek miktarda kamu açığına ve dış açığa neden olmuştur. Tasarrufların hemen hemen tamamı kamu açığının finansmanında kullanılmış ve ekonomi büyük miktarda dış açık vermek zorunda kalmıştır.

Böylece 1992 ve 1993 yılları arasındaki yüksek ekonomik büyüme 1994 yılı başında yerini ekonomik resesyona ve finansal piyasalardaki krize bırakmıştır. Oysa ekonomik istikrarın sağlandığı ülkelerde tasarrufların seviyesi yatırımları karşılayacak seviyede bulunmaktadır. Dolayısıyla sanayileşmenin ön koşulu olarak Türkiye'de tasarrufların artırılması gerekmektedir.

3. Eğitim

Beceri kazanmış kalifiye işgücü bir ekonomide rekabet gücünün önemli bir kriteri haline gelmiştir. Kalifiye işgücü sadece sanayiciler tarafından talep edilmemektedir. Hükümetlerin, kamu kuruluşlarının ve her türlü karar vericilerin verimli bir ekonomi yönetimi için kalifiye işgücüne ihtiyacı vardır.

Türkiye rakiplerine göre eğitime en az kaynak ayıran ülkelerden birisidir. Bu nedenle yeterli eğitime sahip işgücü sayısı da rakiplerine göre daha düşük bir seviyededir. Türkiye'de kişi başına eğitim harcaması 25 dolar civarındayken, İspanya'da 461 dolar, Portekiz'de 220 dolar ve Kore'de 223 dolar seviyelerindedir.

Türkiye'de sanayi sektörünün ihtiyacı olan eğitim sistemi kurulmadıkça rekabet edebilir sanayilerin geliştirilmesi mümkün görünmemektedir.⁴³ Bunun için Türkiye'de eğitim sistemi yeniden düzenlenmelidir.

Kısa dönemde mevcut fiziki kapasiteyi en iyi üretim pratiğine dönüştürmek için önlemler alınırken, uzun dönemde, ilk öğretimden lisans üstü eğitime kadar araştırmacı, girişimci, temel bilimlere ve modern tekniklere yakın, teknoloji üreten ve ihrac eden bir insan tipi yaratmayı amaçlayan eğitim sistemi geliştirilmeli ve hiç bir altyapısı olmayan yeni üniversitelerin açılması yerine mevcut üniversitelerdeki eğitimin kalitesi yükseltilmeli, ülkenin gelecekteki gereksinimleri de gözönünde bulundurularak eğitimin ilk aşamasından itibaren ciddi bir yönlendirmeye gidilirken, üniversite sanayi işbirliği geliştirilmeli ve eğitim kuruluşlarında Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamalar arttırılmalıdır.

4. Toplumun Sanayiye Sahip Çıkması

Günümüzde gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamı ekonomik güçlerini kendi iç piyasalarından almaktadırlar. Dış pazarlarda güçlü olan ihracatçı ülkeler öncelikle ve daima iç pazarlarda güçlerini

⁴³ DPT, A.g.e., s.17.

korumaya özen gösteren ülkelerdir. Örneğin Japonya 1992 yılında 9.400.000. adet otomobil üretirken kendi iç pazarına sadece 200.000 adet otomobil ithalatı yapmıştır. Bu düşük otomobil ithalatı yüksek korumadan değil de Japon otomobil üreticilerinin iç piyasaya önem vermesinden ve Japon halkının özellikle kendi mallarını tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.

Çünkü Japonya ve benzeri ülkelerde toplum, kalitesi yeterli olmak kaydıyla yerli üretimi olduğu halde, ithal edilen her malın yurt içindeki istihdamı, yurt içi katma değeri ve vergi gelirlerini menfi yönde etkilediğinin bilinci içinde hareket etmektedir.⁴⁴

Türk tüketicisinin ise son yıllarda sanayide gerçekleştirilen ilerlemeye rağmen, Japonya'dakinin tersine yerli üretimin kalitesinin düşük olduğu önyargısından kaynaklanan ve ithal malı tercih eden bir yapısı vardır. Türk sanayinin iç piyasadan güç alarak ilerlemesi ve dış rekabet gücüne ulaşması için, yerli üretimin kalitesine yönelik ön yargı giderilmeli ve yerli üretime güvenin kazanılması sağlanmalıdır.

5.Sanayinin Gelişmesine Uygun Altyapının Kurulması

Makroekonomik istikrar gibi sanayi için gerekli olan altyapı da sanayicinin sorumluluğunda olamayan ancak sanayileşme için zorunlu bir koşuldur.

Türkiye'de altyapı yatırımlarında, ulusal bir politika eksikliği ve yetki dağınıklığı söz konusudur. Ülkemizde altyapı yatırımlarında projelendirme sürecinde önem verilmemekte kontrol, sonuç ve izleme sistemi ise bulunmamakta ve altyapı proje stokunun ülke finansman kaynaklarının üzerinde oluşması nedeniyle öncelikli projelerde bile uygun zamanda yeterli kaynak tahsis edilememektedir.

Dünyamız yeni bir yüzyıla globalleşen ilişkiler ağını hızla geliştirerek ilerliyor. Klasik korumacılık yöntemlerini adım adım gerilerde bırakarak büyüyen dünya ticaretine daha fazla entegre olmak, daha fazla pay almak ve dünya liginin daha üst sıralarına

⁴⁴ DPT, A.g.e., s.17.

tırmanmak isteyen toplumlar, geleceklerine yönelik strateji ve uygulamalarını, artık ülke sınırları dışındaki gelişmeleride hesaba katarak hazırlamak zorundadırlar. İşte bu sürece ayak uydurma gayreti içerisinde olan Türkiye'de de gerekli yapısal değişim projeleri gerçekleştirilirken altyapı hizmetlerinin de bu değişim projelerinin bakış açısı çerçevesinde geliştirilmesi gerekiyor.

Bilgi toplumuna ulaşmanın yolunu açacak olan Ar-Ge ve teknolojideki gelişmelere, sürekli kalkınma yerine ön plana geçen sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak çevresel değerlerin korunmasına, 21. yy. toplumunda en önemli altyapı yatırımlarının bilgili insan olacağından hareketle söz konusu ihtiyaçları karşılayabilecek programlarla donatılmış bir eğitim sistemine, diğer klasik altyapı ihtiyaçları yanında yer vermek gerçeğiyle karşı karşıya bulunmaktayız.

Öte yandan, Türkiye'nin güncel altyapı sorunlarının başında enerji geliyor. Bu sorunu çözmeden sanayileşmeye ivme kazandırmak ve dünya ölçeğinde rekabet edebilmek mümkün değildir. Türkiye GSMH'sının %3'ünü enerji sektörüne yatırmak için kullanması gerekirken, bütçe uygulamalarına bakıldığında tasarruf ve kısıntıların altyapı yatırımlarında da uygulandığı görülmektedir.

Enerjide arz-talep dengesizliğinin sınırında yer alan ülkemizde, elektrik enerjisi kurulu gücünün 2010 yılına kadar yaklaşık üç kat arttırılarak 60.000 mw düzeylerine kadar çıkarılması gerekmektedir. Türkiye'de son yıllarda altyapı konusundaki gelişmelere rağmen belirtilen olumsuzlukların giderilerek mevcut altyapının önümüzdeki dönemde artması gereken sanayileşme hızına uyum gösterecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.⁴⁵

Yukarıda kısaca açıklanan sanayileşme için gerekli önkoşulların yerine getirilmesine paralel olarak Türkiye'de sanayinin globalleşme sürecinde rekabet ve uluslararası yatırım politikalarının geliştirilmesi, sanayi de yatırımların ve ihracatın teşvik edilmesi yani, sanayinin finansmanının sağlanması, sanayide Ar-Ge faaliyetleri,

⁴⁵ Türk Sanayinin Altyapı İhtiyacı, İstanbul, İSO Dergisi, Sayı 375, Haziran, 1997, s.4.

firma ilişkileri ve teknolojinin geliştirilmesine yönelik politikalar üretilmesi, küçük ve orta ölçekli sanayilerin geliştirilmesine yönelik politikaların da uygulamaya konulması gerekmektedir.

II. TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME STRATEJİSİ ARAÇLARI

1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Araçları

Türkiye'de Lozan Anlaşması gereği 1929 yılına kadar serbest dış ticaret rejimi uygulanmış, o tarihten sonra gümrük oranları yükseltirken aynı zamanda dünya ekonomisinde yaşanan büyük bir çöküşle karşılaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun özel sermaye birikimine izin vermeyen yapısı nedeniyle girişimci eksikliğinin yaşandığı ülkemizde 1930'lı yıllarda devletçi kalkınma eğilimleri ağırlık kazanmıştır. İthal ikamesinin uygulandığı dönem içinde 1930-1946 arasında hemen hiç dış ticaret açığı verilmezken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ihracatı arttırmak için 7 Eylül 1947'de ilk kez devalüasyon yapan hükümet amacına ulaşamamıştır. 1950'li yıllarda ithalatın %65 oranında serbesleştirildiği Türkiye'de planlı dönemin başlamasıyla 1968 yılından itibaren ödemeler dengesinde sorunlu bir dönem başlanmış ve ithal ikamesi uygulandığı yıllarda döviz ihtiyacını karşılamada Almanya'daki işçi dövizleri kullanılmıştır.

Türkiye'de yukarıda kısaca değinilen gelişmeleri içeren ve 24 Ocak 1980'e kadar uygulanan ithal ikameci dönemde sanayileşmeyi korumak ve teşvik etmek için çeşitli tedbirler uygulanmıştır. Bunları yatırımların teşvikine yönelik iç politikalar ve gümrük tarifeleri, kotalar, aşırı değerlenmiş kurlar gibi dış politikalar şeklinde iki grupta ele almak mümkündür.

Türkiye'de planlı dönemde sanayiye teşvik tedbirleri çeşitli kanun, tüzük, yönetmelik ve tebliğlerle düzenlenmiştir. 1973 yılından itibaren de teşvik tedbirleri, bir teşvikler tablosu içinde toplanmış olarak yıllık kalkınma programlarında yayınlanmaya başlanmıştır.⁴⁶

⁴⁶ H. Kökden İ.H, Gökal, A.g.e., s.107.

Ülkemizde 24 Ocak Kararlarıyla ihracata yönelik kalkınma stratejisi benimsenene kadar uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası araçları şu şekildedir.

1.1.Yatırımların Teşviki

Yatırımları teşvik tedbirleri, yatırımların maliyetini düşürmeye veya karlılığını yükseltmeye yönelik tedbirlerdir. Bunlar vergi tedbirleri, gümrük tedbirleri ve kredi kolaylıkları şeklinde gruplandırılabilir.

-Vergi Tedbirleri

Özel kesimin yatırımlarını yönlendirmede kullanılan en önemli vergi tedbiri yatırım indirimidir. Yatırım indirimi gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan geçici bir vergi istisnasıdır.⁴⁷ Türkiye'de Gelir Vergisi Kanunu'na 202 sayılı Kanun'un 16. maddesiyle eklenen altı madde ile 28.2.1963 tarihinde yatırım indirimi uygulamasına geçilmiştir.⁴⁸

Yatırımın öz sermayeden karşılanan kısmının yasanın belirlediği oranlarla çarpılarak bulunacak miktarın, vergi matrahından düşülmesi şeklinde uygulanır. Yani bu miktarlara isabet eden gelir ve kurumlar vergisi ödenmemiş olur.

Yatırım indiriminin oranı genellikle yatırımların öz sermaye payının %30'u dur. Bu oran tarımsal yatırımlar ve bölgesel kalkınmayla ilgili yatırımlarda %40, geri kalmış bölgelerde yapılacak yatırımlarda ise %50'ye çıkmaktaydı.⁴⁹ Daha sonra Bakanlar Kurulu'na, kalkınmada öncelikli yöreler ile kalkınma planları ve yıllık programlarda özel önem taşıdığı belirtilen sektörlerde yapılan yatırımlar için yatırım indirimini %100'e kadar artırma ve kanuni

⁴⁷ Seyidoğlu, **Türkiye'de...**, s.44.

⁴⁸ Aykut Herekman, **Türkiye'de Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, Eskişehir, EITIA Yayınları, 1988, s.27.

⁴⁹ Seyidoğlu, **Türkiye'de...**, s.44.

orandan az olmamak şartı ile yeniden tesbit etme yetkisi verilmiştir.⁵⁰

Yatırımları özendirmeye yönelik diğer bir tedbirde "Bina İnşaat Vergisi" istisnasıdır ve 1970 yılında uygulamaya geçmiştir. Buna göre küçük imalathane ve değirmen gibi işyerleri ile teşvike bağlanmış oteller ve nüfusu 20.000. den az yerlerde, belediye sınırları içindeki tüm yapılar bina yapım vergisinin kapsamı dışında tutulmuştur.

-Gümrük Tedbirleri

Bu konudaki tedbirler gümrük vergi, resim ve harçlarından bağışıklık, bu vergilerin taksitlendirilmesi ve vergi oranlarının değiştirilmesini kapsar.

Gümrük bağışıklığı ilk kez, 474 sayılı Yasa ile getirilmiş ve 933 sayılı Yasada tam ve kısmi bağışıklık şeklinde yer almıştır. Ancak gümrük bağışıklığı bu son yasanın iptal edilen hükümleri arasında bulunmakta olduğundan hükümet 1969 yılında yayınladığı bir kararname ile tam bağışıklık önlemlerini yeniden uygulamaya koymuştur. 1977 yılına kadar gümrük bağışıklığı yatırım maddeleri ve hammaddelere uygulanırken o tarihten sonra yalnız yatırım malları bu kolaylıktan yararlandırılmıştır.

Gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi, ilk bakışta, yatırımın maliyetini düşürücü bir unsur olarak kabul edilemeyeceği kanısını uyandırabilir. Çünkü belli bir yatırım için girişimcinin nihai olarak ödemek zorunda kalacağı vergi miktarı değişmeyecektir. Girişimciye sağlanan kolaylık belli bir miktar verginin ödenişini zamana yaymaktan ibarettir.

Ancak cari faiz oranından kredi alma olanağı sınırlı olan veya bu kredinin karşılığında işletmenin gelecekteki gelirini önemli ölçüde azaltacak bir faiz ödemek zorunda kalan firmalar taksitlendirme sayesinde, başlangıçtaki maliyetlerin bir kısmını işletmenin gelir sağlamaya başlayacağı ileriki yıllarda ödeyebilecektir.

⁵⁰ M. Emin Kaya, **Yatırımları Teşvik**, Ankara, 1995, s.39.

Bu bakımdan taksitlendirme işletmelere düşük faizle açılmış bir krediden farksız olmamaktadır. İşletme geniş kredi olanaklarına sahipse bile, cari faiz oranı ile taksitlendirme işlemi için ödenen faiz oranı arasındaki farkın neden olacağı tasarruf işletmenin gelecekteki gelirinde bir artış olarak görülecektir. Bu yüzden gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesini de yatırımın maliyetini düşürücü bir unsur olarak kabul etmek gerekir.⁵¹

474 sayılı Yasa'nın sağlamakta olduğu diğer bir özendirici önlemden Bakanlar Kurulu'na Gümrük Giriş ve Tarife Cetveli'nde gösterilen vergi oranlarında kalkınma planlarının amaçları doğrultusunda uygun görülen değişiklikleri yapma yetkisi vermesidir. Yasa da hem ara, hem de yatırım malları için bu kolaylık tanınmış olmakla birlikte, uygulamada yalnız ara malları bu olanaktan yararlanmış, yatırım malları ithal edenler ise tam bağımsızlık uygulamasını tercih etmişlerdir.

-Kredi Kolaylıkları

Türkiye'de 1970 yılında çıkartılan bir kararname ile ihracat garantisi veren yatırımcıların, bankalardan alacakları orta ve uzun vadeli krediler, banka muamele vergisi, ipotek harcı, damga harcı ve öteki vergi, resim ve harçlardan muaf tutulmuştur. Böylece söz konusu tedbirlerle ihracatın özendirilmesi amaçlanmıştır.

Diğer bir kredi tedbiri de uzun, orta ve kısa vadeli kredilerde faiz farkı ödemesidir. (selektif kredi uygulaması) Kalkınma planlarının öncelik tanıdığı yatırımlarla, ihracatın finansmanına giden kredilere faiz farkı iadesi yapılmaktadır. Bu uygulamaya 1970 yılında başlanmış ve daha sonra bazı değişiklikler yapılmıştır. Önceleri belirli bir oranda faiz farkı ödemesi yapılmaktayken 1977 programı ile bu uygulama değiştirilerek sektör ve alt sektörler göre farklı oranlarda ödeme yapılmıştır. Böylece öncelikli alanlarda daha çok teşvik sağlanmak istenmektedir.

⁵¹ Herakman, A.g.e., s.10.

Türkiye'de yatırım teşvikleri yalnızca bunlardan ibaret değildir. Örneğin 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu bir özendirme ve yönlendirme önlemi olarak düşünülebilir. Bunlardan başka yatırımcı kotası, montajcı kotası ve işçi kotası gibi uygulamalarda özellikle döviz darboğazlarının yoğun olduğu dönemlerde, önemli bir özendirme aracı niteliğinde sayılabilirler.

Türkiye'de yatırımları özendirici tedbirler, sanayileşme politikasının yürütülmesinde önemli bir yere sahiptir. Yatırımcılar genellikle teşvik tablosunda yıllık programlarla ilan olunan teşvikleri görerek yatırım kararlarını buna göre vermektedirler.⁵²

Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme politikası aracı olarak sanayi yatırımların teşviki konusunda belirtilen bu gelişmelere rağmen uygulamada pek başarılı olunamamıştır. Teşvik tedbirleriyle faaliyette bulunan sanayi kuruluşlarına rekabet gücü kazandırma amacıyla başarıya ulaşılammıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi gereği uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek düzeye gelen endrüstrilere verilen destek çekilirken, Türkiye'deki uygulamada koruyuculuk süreklilik arzeden bir yapı kazanmıştır.

Sürekli olarak korunan ve teşvik edilen sanayi de bunun verdiği rahatlık içerisinde beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Ayrıca Türkiye'de sağlanacak teşviklerle uluslararası piyasalarda rekabet gücüne ulaşabilecek sektörlerin veya endrüstrilerin değil de sanayi işletmelerin genelinin teşviklerden yararlandırılması Türk sanayi sektöründe istenilen gelişme düzeyine ulaşılammamasında etkili olmuştur.

1.2.Gümrük Vergileri

Gümrük tarifeleri, ithal mallarının yurt içi fiyatını yükselterek bu malların benzerlerini (ithalata rakip mallar) üreten yerli üreticileri, dış rekabetten koruyucu bir etki doğurur. Bu görevini yerine getirebilmesi için de vergi oranının yeteri kadar yüksek olması gerekir. Bir malın ithalinden o malın yerli ve yabancı üretim

⁵² Seyidoğlu, **Türkiye'de...**, s.47.

maliyetleri farkına eşit veya daha yüksek tutarda vergi alınması, ithalatı tamamen önler ve böylece söz konusu mala tam bir koruma sağlanmış olur. Bu derece yüksek olan vergilere yasaklayıcı (prohibitive) vergi denir.

Bundan daha düşük oranda vergi konulması durumunda ise bir miktar ithalat yapılmaya devam edileceği için kısmi bir koruma sağlanmış olur. Burada her ne kadar amaç yerli sanayiye korumak ise de aynı zamanda, yapılan ithalat ölçüsünde Hazine'ye de bir gelir sağlanmış olur. Gümrük vergilerinin çoğunluğu bu şekilde hem koruma hem de gelir etkisi doğururlar.⁵³

Türkiye'de yerli sanayiye korumak amacıyla gümrük vergileri ilk kez 1929 yılında arttırılmıştır. 1954'te ise spesifik tarifelerden ad valorem tarife esasına geçilmiş ve o tarihten 1964 yılına kadar tarife oranlarında fazla bir değişiklik olmamıştır. 1964 yılında 474 sayılı Yasa ile tarifelerde değişiklik yapılmıştır. 474 sayılı Yasa tarife cetvelinde işlemeyen kalemlerin vergilerini azaltıp, fazla kullanılan kalemlerin vergi oranlarını yükselttiği için ortalama vergi oranları da gerçekte arttırılmış oluyordu.⁵⁴

Türkiye'de ithal ikameci dönemde gümrük tarifelerinden ayrı olarak ithalatta damga resmi, belediye hissesi gibi vergi uygulamalarına gidilmiş ve bu eş etkili vergiler 1.1.1993 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.

İthal ikameci sanayileşme politikalarında yerli sanayinin korunması için kullanılan gümrük vergilerinden Türkiye'de daha çok, maliyetleri düşürerek sanayiye özendirmek şeklinde yararlanılmıştır. 474 sayılı Yasa'yla Bakanlar Kurulu'na gümrük vergisi oranlarında gerekli indirimleri yapma yetkisi verilmesi ve gümrük vergileri ile ithalden alınan öteki bazı vergilerin beş yıla kadar taksitlendirilmesi yetkileri de maliyetleri düşürerek sanayi yatırımlarını özendirmek amacına yönelik uygulamalardır.

⁵³ Seyidoğlu, **Uluslararası...**, s.355.

⁵⁴ Seyidoğlu, **Türkiye'de...**, s.47.

1.3.Kotalar

Kotalar, ithalatı belirli bir miktar veya değer olarak sınırlandıran uygulamalardır. Yasal yollardan izin verilen miktarın üzerinde ithalat yapılamaz. Kotalar ne ölçüde daraltılırsa piyasaya yapılan müdehale, dolayısıyla yerli ekonomiye sağlanan koruma da o derece arttırılmış olacaktır. Tersine kotalar genişletildikçe müdehalenin derecesi azaltılmış olur ve sistem piyasa ekonomisine yaklaştırılmış olur.

Kotalar mutlak koruma sağlayan araçlardır ve kota uygulamasıyla ekonominin yönetimi piyasa mekanizmasının yerine ülke yöneticilerinin kararlarına dayandırılmış olmaktadır. Bu da büyük bir bürokratik faaliyeti gerektirdiği gibi, alınacak kararlardaki bir hatanın kaynak dağılımını bozucu etkilerini de o ölçüde yükseltecektir.

İthaline izin verilen miktarlar toplam talebin altında olduğu için bir kıtlık rantı'nın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Rant gelirlerinin dağılışı hem toplumsal gelir dağılımındaki adaleti bozar hemde gelirlerin elde edilmesi konusunda girişilen rekabet kıt ekonomik kaynakların önemli ölçüde israfına neden olur. Örneğin ülkemizde kota sistemi altında ithalat lisansları firmaların üretim kapasiteleri ile orantılı olarak dağıtılmaktaydı. Böyle bir uygulama halen kurulu kapasiteleri atıl bile olsa, iş adamlarını mevcut kapasiteyi daha da arttırmaya özendircektir.

Türkiye'de kotalar kaldırılıncaya kadar ithalat üç ayrı liste üzerinden yapılmıştır. Bunlar liberasyon listeleri, (I ve II sayılı) tahsisli ithal malları listeleri (kota listeleri) ve anlaşmalı kontenjan listelerinden oluşmaktadır. Malların listelere göre dağılımı sanayinin korunması ve teşviki amacına göre yapılmıştır.

Örneğin içeride üretimi hiç yapılmayan mallar (sanayi hammaddeleri ve ara malları ile zorunlu tüketim maddeleri) liberasyon listelerine konulurken, içeride üretimi başlamış fakat üretim kapasitesi iç talebi karşılamaya yeterli olmayan mallar kota

listelerine konularak iç talebi karşılayacak ölçüde ithallerine izin verilmiş ve üretimi ülke ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli duruma gelmiş bulunan mallar ise bu listelerden çıkartılarak ithalatı yasaklanmış mallar listelerine konarak bu sistem ile ekonomiye tam bir koruma sağlanmıştır.

1.4. Aşırı Değerlenmiş Kur Politikası

Döviz kontrolü ithalatı kısıtlayarak yerli üreticileri, yabancıların yıkıcı rekabetinden korur. Bu nedenle döviz kontrolü uygulaması koruyucu iktisatçılar tarafından savunulur. Döviz kontrolü uygulamasına ülke sanayini korumak amacıyla değil, ödemeler bilançosu açığını gidermek amacıyla başvurulmuş olsa bile bundan azalan ithalat ölçüsünde, ithalata rakip yerli üreticiler yararlanırlar.

Döviz kontrolü koruyucu bir amaçla konulmuş ise, yurt içinde üretilen fakat dış rekabet gücü olmayan sanayi dalları ürünlerine rakip malların ithalatı sınırlandırılmış olur. Böylece ithalat yapılmadığından dolayı, çok sayıda ürün ülke içinde üretilmeye başlanır. Bu üretim başlangıçta maliyet açısından pahalı olsa bile istihdam, kaynak kullanımı ve ekonomik hayatta yaratmış olduğu gelişme bakımından ülke ekonomisi için yararlıdır. Bununla beraber bu amaçla döviz kontrolüne gidildiğinde, ortaya çıkacak baskı grupları kontrolün sırası geldiğinde kaldırılmasına da karşı çıkabilir.⁵⁵

Türkiye'de uygulanan ithal ikameci ve koruma politikalarının başlıca araçlarından birisi kambiyo kuru olmuştur. Diğer bir deyişle miktar kısıtlamaları ve yüksek tarifeler yanında aşırı değerlenmiş durumda tutulan Türk Lirası ithal ikame ve korumacılık politikalarını desteklemiştir. Aşırı değerlenmiş Türk Lirası'nın ithal fiyatlarını yapay biçimde düşük tutması ithal ikameci politikalarla çelişik gibi görünmekle birlikte iki nedenden dolayı kur politikasının ithal ikamesini desteklediği yargısına varılabilir.

Birincisi, aşırı değerlenmiş kur politikası, yüksek tarifelerin ithalatı sınırlayan etkilerini daraltmakla birlikte, spesifik miktar

⁵⁵ Karluk, **Uluslararası...**, s.358.

yasaklamaları ve sınırlamaları ile birlikte kullanıldığında ithal ikameci sanayilerin kurulup gelişmesini sağlayan makina-teçhizat ve hammadde ithalini kolaylaştırıp mamül mal ithalini zorlaştırabilir.

İkincisi, aşırı değerlenmiş kurlar, ihracatı sınırlayıp görece olarak iç piyasalara dönük üretim yapmanın çekiciliğini arttırarak ithal ikameci ve korumacı politikaların etkinliğini yükseltebilir.

Türkiye'de 1980'e kadar her iki mekanizmada işlemiş ve kur politikası dışa açılmayı değil, ithal ikameci ve korumacılığı destekler niteliğini hiç kaybetmeden devam ettirmiştir. Burada önem verilmesi gereken temel nokta, ekonomiyi içe kapalı tutup dünya ekonomisinin en olumsuz konjunktüründe yarattığı döviz darboğazı ile sorun yaratan ithal ikamesi ve koruma politikasının, sanayileşme ve kalkınmanın ana uyarıcısı olup olmadığıdır. Eğer böyle bir uyarıcı işlevi olmuşsa sözkonusu politika, yarattığı dış denge sorunlarına karşın yinede kendini aklamış demektir.

Ancak Türkiye'de bulgular bu yönde değildir. İthal ikamesi ve ona bağlı olarak yürütülen kur politikası Türkiye'nin sanayileşmesinde önemsenmeyecek kadar az etki yaratmış ve aynı politikayı izleyen diğer ülkelerden farklı olarak ithal ikamesi ve koruma politikası, ara ve yatırım malları sanayilerinin büyümesini teşvik edeceğine aksine bu sektörlerin yeterince gelişmesini engellemiştir.

Türkiye'nin sanayileşme çabalarında içine düştüğü en önemli çelişkilerinden birisi, ara ve yatırım malları üreten sanayilerin gelişmesinin engellenmiş olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ithal ikamesi politikası ve aşırı değerlenmiş kur'un yarattığı bu çelişki genellikle hemen düzeltilmeye ve yok edilmeye çalışılmış ve başarılı da olunmuştur. Ancak başarıların sürekli olabilmesi için öncelikle ithal ikame ve kur politikalarının özenle gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler sanayileşmeye genellikle ara ve yatırım malları sanayilerinden başlamak istemelerine rağmen finansman güçlükleri, iç talebin yapısı, ölçek sorunu gibi çeşitli zorunluluklar

nedeniyle tüketim mallarının montajı aşamasından başlarlar. Bu süreç ise döviz gereksinmesini sürekli artırır ve sonuç olarak kısa sürede bir çıkmaz ile karşılaşılır. Sınırlı olan döviz ve finansman olanaklarının devamlı teçhizat ithaline yönelmesi yerli ve ara yatırım malları sanayilerinin kurulmasını ve gelişmesini engellemiş olur.⁵⁶

Sonuç olarak Türkiye'de ithal ikameci ve korumacılık politikasının bir aracı olarak kullanılan aşırı değerlenmiş kur politikasının sanayileşme sürecinde çok fazla etkili olmadığı gibi sanayinin yapısında da önemli olumsuz sınırlamalara sebep olduğu söylenebilir. Bunun en açık örneği, aşırı değerlenmiş kur politikasıyla yapay olarak düşük tutulan makina-teçhizat ithal fiyatlarının, söz konusu mal grubunun ithalini olağanın üzerinde uyararak sanayi sektörünü belirli yönde bir teknoloji seçimine zorlamış olmasıdır. Bu zorlama sonucunda sanayi yapısı içindeki yatırım malları imal eden sektörler yeterli derecede gelişmemişlerdir.

2.İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi Araçları

Türkiye ihracata yönelik sanayileşme stratejisi'nin uygulanmaya başlandığı 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren tekstil, konfeksiyon gibi emek yoğun sanayilerde uzmanlaşarak uluslararası işbölümündeki yeni rolünü almıştır.

Türkiye 1980'den sonraki ihracatı teşvik politikaları kapsamında dünya ihracatındaki payını 1985'te %0.55 düzeylerine kadar çıkarmıştır. 1980 yılında ihracatının ancak %36'sını oluşturan sanayi ürünlerinin payı 1996 yılına gelindiğinde %86.6 olarak gerçekleşen ülkemizde 1980'den sonra uygulanan sanayileşme politikası araçları ise şu şekildedir.

2.1.Gerçekci Döviz Kurları Uygulaması.

Türkiye'de 24 Ocak 1980 tarihinden sonra döviz fiyatının serbest piyasada oluşumu "serbest piyasa ekonomisi" mantığının

⁵⁶ Erdoğan Alkin ve Diğerleri, **Türkiye'de İzlenen Kur Politikası**, Ankara, 1981, s.29.

doğal bir uzantısı olarak gündeme getirildi ve amacın Türk Lirası'nı konvertibl bir para yapmak olduğu açıklandı.⁵⁷

Türkiye'de 1981 yılından önce Türk Lirası ile yabancı paralar arasındaki pariteyi belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkili idi. Hükümet pariteyi tayin ederken, Merkez Bankası'nın görüşünü almakta, pariteyi belirledikten sonra Resmi Gazete'de yayınlanmaktaydı. 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra pariteyi belirleme yetkisi Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. Maliye Bakanlığı da yayınladığı bir tebliğ ile 1 Mayıs 1981'den sonra döviz kurlarını günlük olarak belirleme yetkisini Merkez Bankası'na devretmiştir.⁵⁸

Böylece Türk Lirası'nın dış değerindeki değişme bir hükümet ya da siyasi sorun olmaktan çıkarılmıştır. Merkez Bankası da dış dünyayla Türkiye arasındaki enflasyon oranı farkını giderme, dış ticaret hadlerindeki değişimin etkisini hesaba katma ve ihracatı teşvik, ithalata sınırlama gibi amaçlara göre Türk Lirası'nın değerini sürekli ayarlanabilir duruma getirdi.

Türkiye'de 29 Aralık kararların izleyerek, ticari bankaların döviz kuru'nun saptanmasındaki rolü devreye sokuldu. Buna göre Merkez Bankası'nın saptadığı esas kurun altında ve üstünde bir marjla ticari bankaların kur saptayabilmesi serbest bırakıldı. daha sonra 1 Temmuz 1985 tarihinden itibaren bankalar döviz kurunun oluşturulmasında tam serbest bırakılarak Merkez Bankası'nın esas kur devre dışı bırakılınca spekülasyonun yoğunlaşması ve döviz fiyatlarının tırmanması üzerine 14 Mart 1986 tarihinde Merkez Bankası tekrar devreye girerek kur saptamaya devam ettiği gibi ticari bankalara bırakılan marj da artı ve eksi %1'e daraltıldı.

Bankaların, 1986'dan sonra açılan kur makası sebebiyle spekülatif döviz hareketlerine girmeleri hükümetin 4 Şubat 1988'de bu hareketleri önleyici önlemler almasına sebep olmuş ve döviz hareketlerine sınırlamalar getirilmiş ve böylece kur makası bir

⁵⁷ Gülten Kazgan, A.g.e., s.46

⁵⁸ Karluk, **Türkiye...**, s.526.

oranda kapatılmış ancak bu müdahaleler konvertibiliteye geçiş sürecinide uzatmıştır.

Ülkemizde 24 Ocak'tan sonra serbestleşme uygulamaları çerçevesinde Türkiye'de yerleşik kişilerin yada yabancıların yanlarında her türlü döviz bulundurmaları, bankalarda döviz hesabı açtırmaları ve bunu istedikleri gibi kullanmaları da serbest bırakılmıştır.⁵⁹

Türkiye'de 1980'li yıllarda izlenen kur politikasının genellikle "gerçekçi" bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Gerçekçi kur politikası, yabancıların bir ülkedeki satın alma gücünü sabit tutmaya çalışan bir politikadır. Yabancıların bir ülkedeki satın alma gücünün değişmemesi için de o ülke döviz kurlarının yurt içi ve yurt dışı enflasyon farklılıklarına göre ayarlanması gerekir.

OECD'ye göre reel efektif kurlara bakıldığında Türk Lirası 1982-1987 döneminde yılda ortalama %6 oranında değer yitirmiştir. Reel aktif kurlar ilgili ülke ile ticaret ortaklarında meydana gelen fiyat hareketleri göz önüne alınarak ve ticaret ortaklarının payları ağırlık olarak kullanılarak hesaplandığında izlenen kur politikasının ne ölçüde gerçekçi olduğunun iyi bir göstergesi sayılabilir. Bu dönemde ülkemizde izlenen politikayı "aşırı gerçekçi" diye nitelendirmek mümkünken 1988'in son çeyreğinden itibaren bu politika terkedilerek Türk Lirası aşırı değerlenmeye başlamıştır.⁶⁰

Döviz kurlarının belirlenmesinde serbestleşme sağlanmasıyla ilgili olarak yapılan açıklamalardan sonra Türkiye'de 1980'den sonra pozitif reel kur artışı politikalarıyla ihracatın teşvik edilmesinin sanayileşmeye en büyük etkisinin sanayinin iç piyasa yanında dış piyasalara yönelmesini sağlamak olduğu söylenebilir. Bu durum yerli sanayi için yeni pazar imkanları yaratarak iç pazarın nisbeten yetersiz olduğu tekstil gibi sanayilerin kapasite kullanım oranlarının arttırmasına ve yeni yatırımlara yönelmesine neden olmuştur.

⁵⁹ Kazgan, A.g.e., s.47.

⁶⁰ Nahit Töre, "Dış Ticaret ve Döviz Kuru Politikası", **Türkiye Ekonomisi, Sektörel Gelişmeler**, Ankara, Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, 1992, s.193.

Bunun yanında ihracata yönelme sonucunda sanayi mallarının kaliteleri artmış, ambalaşlama iyileşmiş ve maliyetleri düşürücü tedbirler yoğunluk kazanırken, sanayinin teknolojik düzeyinde gelişmeler gözlenmiştir. Ayrıca gerçekçi döviz kurları uygulamasıyla ihracata yönlenilmesi işletmelerin yurt dışındaki ilişkilerini güçlendirmelerine ve yeni yabancı ortaklıklar kurulmasında da etkili olmuş ve sonuç olarak toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı artmıştır.

2.2.Gerçekçi Faiz Politikaları Uygulaması

Türkiye'de 24 Ocak Kararlarıyla serbest piyasa ekonomisine geçilirken faiz oranlarının devlet denetiminden çıkartılması ve serbest piyasada oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye'de geleneksel olarak sanayileşmeyi özendirmek için düşük faiz politikası uygulanmıştır. Yani bir yandan faizlerin düşük tutulması, diğer yandan işgücü piyasasındaki gelişmeler, emek yerine sermayenin ikamesini özendirerek ülke şartlarına ters bir sanayi yapısının teşvikçisi olmuştur. Oysa 1980'den sonra faiz oranlarının serbest bırakılması bu tersine gelişmeyi durdurmuştur.⁶¹

Faiz Oranlarının serbest piyasada oluşmasıyla, hem 1970'li yıllarda reel olarak negatif düzeyde seyreden faiz oranları pozitif düzeye yükselecek, hemde bu yoldan enflasyon denetlenebilecekti. Türkiye'de idari kararla tavanı saptanan faiz oranları 1 Temmuz 1980'den itibaren serbest bırakıldı. Buna göre ticari bankalar vadeli mevduat ve kredi faizlerini serbest pazarlık yöntemiyle saptayabilecekti. Böylece Bankalar Birliği'nde fon piyasasında arz ve talebin serbest işleyişine müdahalesi engellendi.

Selektif kredi politikasında ihracatçıların daha düşük faizlerle kredi almalarını sağlayacak tedbirler getirildi. Bankaların mevduat sertifikası çıkartması serbest bırakıldı. Ancak faiz oranlarının serbest bırakılmasına rağmen bankalar geçmişteki ucuz maliyetle mevduat toplama alışkanlıklarını terketmeyerek, aralarında centilmenlik anlaşması gereği enflasyon oranının %100'ler düzeyinde

⁶¹ H. Kökden, I.H. Gökal, A.g.e., s.109.

seyrettiği bir dönemde 6 aylık mevduata %15 (1 yıl vadeli mevduata %33) gibi çok düşük oranda faiz vermekte ısrar etmişlerdir.

Böylece Türk banka sisteminin faiz serbestisine ilk tepkisi faiz oranlarının enflasyona göre sürekli ayarlanması prensibini red etmek olmuştur. Bu gelişme üzerine otoriteler Türk mali sisteminde bankaların direncini kırmak ve sistemde faiz rekabetini oluşturmak üzere bankalara karşı bankerleri, bankacılık sistemi içerisinde de büyük bankalara karşı bazı yerel bankaları ve iktisat politikası uygulayıcılarına yakın bazı banka yöneticilerinin yönettiği bankaları kullanma eğilimine girmişlerdir. Bu tür bir yaklaşım faiz oranlarının yükselmesi anlamında başarılı olurken aynı zamanda bir çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Faizlerin serbest bırakılmasını izleyerek banker olarak adlandırılan aracılar yüksek faiz söylemleriyle büyük miktarlarda paralar topladılar. Bu aracılar üzerinde herhangi bir denetimin olmaması, halkın sermaye piyasalarındaki bilgi eksikliği gibi nedenlerle önemli miktarlarda tasarruf kayba uğramıştır.⁶²

Bankacılık alanında bu gelişmeler olurken 1981 yılında Ankara'da başlayan küçük bankerlerin iflasını 1982 yılında Kastelli, Meban gibi büyük bankerlerin izlemesi ve bundan sonra da küçük bankaların (İstanbul Bankası, Hisarbank gibi) iflası gibi nedenlerle serbestlik daha fazla sürdürülemez 22 Temmuz 1983 tarih ve 70 nolu kararla fon piyasasındaki özgürlük kısıtlanarak bankalar sistemi yeniden düzenlenmiştir. Buna göre mevduatın vade ve faizlerini belirleme yetkisi Maliye Bakanlığı'na verildi. Bankaların dağıtacağı krediler sınırlandı ve böylece toplayabilecekleri mevduata da bir sınır getirilerek bankalar sıkı denetime alındı.

29 Aralık Kararlarını izleyerek faiz oranlarının denetiminin Merkez Bankası'na bırakılmasından sonra serbest faize tekrar geçiş denemesi Temmuz 1987'de yıllık mevduat faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla başlatılmakla beraber spekülasyon faaliyetlerin yeniden

⁶² Adnan Büyükdeniz, **Türkiye'de Faiz Politikaları**, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1991 s.67.

yoğunlaşması üzerine Şubat 1988'de serbestleşme bırakılarak bankalar tekrar sıkı denetime alındı.⁶³

Günümüzde ise Merkez Bankası'nın mevduata uygulanan azami faiz oranlarına ilişkin yürürlükte bulunan 1.10.1994 ve 94/5 sayılı tebliğine göre bankalarca mevduata uygulanan azami faiz oranları, yurt içi bankalararası mevduat hariç, döviz tevdiat ve Türk Lirası mevduat hesapları sıralamasında ilk 10'a giren bankaların uyguladıkları mevduat faiz oranları ortalamasının vadesiz ve 7 gün ihbarlı mevduat hesapları için %20, vadeli mevduat hesapları için ise %15 fazlasından yüksek olmayacaktır.⁶⁴

24 Ocak Kararlarıyla serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde faizlerin serbestleştirilmesiyle ilgili olarak yapılan açıklamalardan sonra Türkiye'de yüksek enflasyonun beraberinde getirdiği yüksek faiz politikasının sanayileşme üzerine etkileri şu şekilde açıklanabilir.

Türkiyede enflasyona endeksli yüksek mevduat faizlerinin sanayileşme üzerine etkileri olumsuz olmuştur. Belirsizlik ve haksız rekabet ortamında artan risklilik nedeniyle tasarruf sahipleri sermayelerini girişimcilik yerine faiz geliri elde etmek amacıyla bankalara yatırmaları ekonominin dinamizm kaybetmesine neden olurken, vadesiz ve kısa vadeli mevduata nisbeten yüksek faiz uygulanması nedeniyle ödemeleri geciktirme olgusunun yaygınlık kazanması sonucunda ortaya çıkan işletme sermayesi açıkları ve yüksek mevduat faizlerinin bankaların kaynak maliyetini arttırması ekonomide darboğazlara neden olmuştur.

Türkiye'de faiz politikasının sanayileşmeyi olumsuz yönde etkilemesinin diğer bir nedeni de mevduat faizleriyle kredi faizleri arasındaki marj'ın yüksek düzeyde olmasıdır. Özellikle işletmelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan kredi faizlerinin yüksek düzeylerde oluşmasının getirdiği maliyetler, doğal olarak sanayileşmeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

⁶³ G. Kazgan, A.g.e., s.345.

⁶⁴ Karluk, **Türkiye...**, s.367.

Türkiye'de gerçekçi faiz politikaları uygulamaları sonucunda özellikle 1980-1983 döneminde firmaların dövizle yönelmeleri önlenerek özkaynaklarını arttırmaları ve iç tasarrufların teşvik edilmesi konusunda başarı sağlanabilmişse de genel olarak ülkedeki faiz politikasının sanayileşmeyi olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

2.3.Yabancı Sermaye Girişlerinde Serbestleşme Sağlanması

Türkiye'de 24 Ocak Kararlarından sonra, kamu yatırımlarındaki azalışın telafi edilmesi, yeni teknoloji girişinin hızlandırılması, sanayinin dışa açılmasını kolaylaştırma gibi amaçlarla yabancı sermayenin yapacağı yatırımlara büyük teşvikler getirilmiştir.

24 Ocak 1980 Kararlarıyla 8/168 sayılı "Yabancı Sermaye Giriş Kararnamesi" yayınlanmıştır. Buna göre, Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nın ilk maddesinde, yatırımların ülke kalkınmasına yararlı olması, Türk özel sektörüne açık alanda çalışması, tekel ve özel ayrıcalık oluşturulmaması şartıyla Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin bu kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Kararnemeye göre ayrıca Yabancı Sermaye Dairesi kurulularak Maliye, Ticaret ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları tarafından yürütülen yabancı sermaye ile ilgili hizmetlerin bu daire de toplanması amaçlanmıştır.⁶⁵

Buna göre Türkiye'de yerleşik olmayan gerçek ve tüzel kişiler Yabancı Sermaye Dairesi'nin izniyle Türkiye'de taşınmaz mal satın alabilir ve yatırımlara iştirak edebilir, Türk şirketlerinde hisse satın alabilir, şube açabilir ve yabancı şirketlerin temsilcilikleri olarak çalışabilirler. Ancak bunun için koşul sermayeyi dışarıdan getiriyor olmasıdır.⁶⁶

⁶⁵ İsmail Aydoğuş, "Türkiye'de 24 Ocak Sonrası Yabancı Sermaye Yatırımları ve Gelişimi", **Anadolu Üniversitesi, Afyon İİBF 15. Kuruluş Yılı Armağanı**, 1989, s.129.

⁶⁶ G.Kazgan, A.g.e., s.350.

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının 1980'den sonra önemli artışlar göstermesinde 24 Ocak Kararları ile genelde, ekonominin dışa açılması için gerekli karar ve önlemlerin alınması özelde ise, yabancı sermayeye yönelik hem yasal hem de bürokratik anlayışın değişmesi yanında, 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin yönetimi ele almasıyla neredeyse yok olan politik risklerin etkisi de gözardı edilemez. 6224 sayılı Yasanın kabul edildiği 1954 yılına kadar Türkiye'ye gelen yabancı doğrudan yatırımların toplamı 28 milyon doları bulmaktadır. Yasanın kabulünden 1980 yılına kadar ise, ülkemizde doğrudan yabancı sermaye stoku 228.1 milyon dolara ulaşmıştır.

Yabancı doğrudan yatırım izinlerinde 1980'den sonra önemli sıçramalar görülmüş, örneğin yalnızca bir kaç yıl dışında 1980-1990 döneminde yıllık girişler 1980'e kadar gelen yabancı sermaye stokundan fazla olmuş, özellikle de 1985 yılından sonra da verilen izinler önemli artışlar göstermiştir. Ancak bu izinlerin artış oranı dikkate alındığında hem izinlerin hemde yabancı sermaye girişlerinin istikrar göstermediği görülmektedir. Dönem boyunca kimi yıllarda girişlerin artış oranı, izinlerin artış oranının çok altında kaldığı gibi, kimi yıllarda da girişlerde net azalmalar göze çarpmaktadır. Ancak istikrarsızda olsa, yabancı doğrudan yatırımların giriş miktarındaki artış gözardı edilemez.

1980 yılında tüm sektörler içerisinde imalat sanayinde yabancı sermaye yatırım payı %87, hizmetler sektörünün payı %12 ve tarım ile madencilik payı ise %1'dir.

Ancak 1990 başlarında bu sektörel paylar sırasıyla %52, %45 ve %3'tür. Yani yabancı sermaye yatırımlarında imalat sanayi'nin payında bir azalma görülürken, diğer sektörlerde artış gözlenmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarının sektörlerarası dağılımı yanısıra imalat sanayi alt sektörleri arası dağılımı da önemli ipuçları sunacaktır. İmalat sanayi içerisinde yatırım ve ara malı üreten alt sektörlerin, tüketim malı üreten alt sektörlerden daha fazla pay alması istenilen bir durumdur. Çünkü,

-Tüketim malı üreten alt sektörlerin ileriye doğru bağlantı etkisi çok düşüktür. Bu nedenle sanayi sektöründe istenilen yüksek gelişme hızına ulaşamaz.

-Önceliğin tüketim malı üreten alt sektörlerle verilmesi ara ve yatırım malı üreten sektörlerin yaratabileceği katma değerden yoksun kalınmasına neden olacaktır.

-Gelişmekte olan ülkelerde çoğu kez tüketim malı üreten alt sektörler, ilkel teknikler kullanan emek yoğun bir üretim süreci benimsediklerinden önceliğin bu sektöre verilmesi, ekonominin teknolojik gelişme hızını da düşürecektir.

-İmalat sanayi içerisinde tüketim malı üreten alt sektörlerin ağırlık taşınması, ekonominin dışa bağımlılığını arttıracaktır. İmalat sanayi içerisinde payı büyüyen tüketim malı üreten alt sektörlerin etkinliklerini yürütebilmeleri için gerekli ara ve yatırım malları ithalatının artışı, ekonomiyi dışa bağımlı hale getirecektir.

Bu açılardan konuya bakıldığında, ülkemizde etkinlik gösteren yabancı sermaye yatırımlarının imalat sanayi alt sektörleri uygun bir dağılım göstermektedir.⁶⁷

Ülkemizde yabancı sermayeyi teşvik amacıyla yapılan bir uygulama da Kasım 1983'te Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıdır.⁶⁸ Türkiye'de yabancı sermaye girişlerinin serbestleştirilmesi anlamında değinilen gelişmeler sonucunda yabancı sermaye yatırımlarında gerek firma sayısı gerekse sermaye miktarı açısından Almanya, İngiltere, Fransa ve Hollanda ilk sıraları alan ülkelerdir. Bunlara ek olarak Japon Toyota'nın yatırımı, diğer pekçok Japon firmasını Türkiye'ye yatırım yapmak üzere harekete geçirmiştir. Ayrıca Türk teşebbüslerine iştirak şeklindeki yatırımlarda 1990'dan sonra önemli gelişmeler olmuştur.

⁶⁷ Erkal Fidan,, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", Eskişehir, AÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 1-2, 1993, s.134.

⁶⁸ G. Kazgan, A.g.e., s.350.

Bu durum yaygınlaşan şirket evliliklerinin Türkiye'ye yansımaları şeklinde yorumlanabilir. Bu yolla yabancı şirketler, geniş bir pazara girme imkanına kavuşurken, Türk şirketleride sermaye ve teknoloji yanında çok uluslu şirketler kanalıyla dış pazarlara açılma fırsatları yakalayabilmektedirler. Bu gelişmenin olumlu yanı Türkiye ekonomisinin uluslararası ekonomilerle birleşmesine doğrudan katkıda bulunmasıdır.⁶⁹

2.4.İhracat ve İthalat Rejiminde Serbestleşme

24 Ocak 1980'de alınan ekonomik istikrar kararları ile birlikte ithal ikameci sanayileşme stratejisi terkedilerek bunun yerine ihracata yönelik sanayileşme benimsenerek ekonominin aşamalı olarak dışa açılması hedeflenmiştir.

Döviz piyasasında serbestleşmenin ayrılmaz bir ögesi ithalat ve ihracat rejiminin serbestleşmesidir. Bu nedenle de 24 Ocak kararlarını izleyerek bu alanda bazı önemli adımlar atılmıştır. İhracattaki damga resimleriyle, teminatlar önemli ölçüde indirilerek kotaya tabii mal sayısı azaltılmıştır.

Daha önceki yıllarda uygulamaya konulan liberal ithalat politikalarının hiçbiri, 1984 yılı ithalat rejimi kararı kadar bir yapısal değişikliği beraberinde getirmemiştir. Ocak 1984 öncesinde aritmetik ortalaması %76.3 olan nominal gümrük vergisi oranı %48.9'a indirilmiştir. Bununla birlikte, bir çok sınai mamül üzerindeki oran yine de %100 civarında veya üstünde kalmıştır. 1988 başında ise ilan edilen ithalat rejiminde ve gümrük vergisi cetvelinde o mala ilişkin vergi oranından daha düşük olanın yürürlükte kalacağı bildirildi.⁷⁰

⁶⁹ Karluk, *Türkiye...*, s.547.

⁷⁰ G.Kazgan, A.g.e., s.349.

1984 yılı ithalat rejimi kararı ile yürürlüğe konulan ithalat politikasının dayandığı temel ilkeler şu şekildedir.⁷¹

-İç fiyatların yükselmesini önleyebilmek için tüketiciyi korumak amacıyla, aşırı derecede korunan sanayinin rekabete açılması hedeflenmiştir.

-Dış ticaretin mümkün olduğu kadar serbestleştirilmesi amaçlanmıştır.

-Fon ödemek suretiyle ithal edilecek madde sayısının arttırılması ve bu suretle yeteri kadar üretilmeyen veya dağıtımında aksaklıklar görülen maddelerin fiyatlarında görülen aşırı yükselmelerin önlenmesi istenmiştir. Böylece kaçakçılığın dolayısıyla haksız kazançların engellenmesi, bazı sektörlerle nisbi bir koruma sağlanması ve konut sorununun çözülmesi için kaynak yaratılması amaçlanmıştır.

İthalat politikasının dayandığı bu temel hedeflere ulaşabilmesi için yasak ve izne tabii maddeler listeleri yayınlanarak bunlar dışında kalan malların ithalatı serbest bırakılmış, diğer bir deyişle ithal edilecek maddeler değil, tersine yasak maddeler istisna haline getirilmiştir. Silah, cephane, uyuşturucu maddeler ithali yasak maddeler listesine konmuştur. Böylece daha önceki yıllarda hangi maddelerin hangi yollarla ithal edileceğini belirten ve geriye kalan maddelerin ithalatını yasaklayan bir rejimden, ithali yasak malları tek tek belirleyen ve diğer maddelerin ithalini serbest bırakan bir rejime geçilmiştir.

1984 yılında yürürlüğe giren ve 1985 yılında genişletilen İthalat Rejimi ile ithal malları 3 ayrı listede düzenlenmiştir. Bunlar "izne tabii mallar", "ithaline izin verilmeyen mallar" ve "libere mallardır". Bunlara ek olarak "fon ödemek" suretiyle ithal edilecek olan mallar da vardır.

⁷¹ Karluk, **Türkiye...**, s.465.

Yeni Rejim ile bu sistemin geliştirilmesindeki amaç, yerli sanayiye terbiye ederek suni fiyat artışlarına engel olmak ve yerli ürünlerin kalitelerinin yükseltilmesi için, ülke içinde belli bir rekabet ortamı yaratmak, yerli üreticileri bu konuda zorlamaktır. Ayrıca eskiden kaçak olarak ülkeye giren bazı tüketim mallarının normal yollardan ithaline olanak tanıyarak kaçakçılığa engel olmak ve bu yollardan dışarıya giden dövizlerin resmi kuruluşlara gitmesini sağlamakta amaçlanmıştır.

Başlangıçta "Konut Fonu'na" kaynak oluşturan ve sınırlı sayıdaki mallara uygulanan bu verginin kapsamı zamanla genişlemiş ve giderek artan sayıdaki mal "Konut Fonu Ödenecek Mallar" listesine alınmıştır. Böylece bu vergi yurt içi üretimi korumanın önemli bir aracı konumuna getirilirken 1.1.1996 tarihinde Avrupa Birliği'yle gerçekleştirilen Gümrük Birliği sonucunda tamamen kaldırılmıştır.

Bundan başka Türkiye'de 1.1.1993 tarihinden itibaren ithalatta damga resmi, ulaştırma alt yapıları resmi, belediye hisseleri gibi eş etkili vergi ve hisseler de tahsil edilmemektedir. ayrıca 31.12.1992 tarih ve 92/3902 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 17. maddesinin kaldırılması nedeniyle DFİF tahsilatıda yapılmamaktadır.⁷²

24 Ocak Kararlarıyla ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulamasına geçilmesiyle başlatılan serbestleşme ve ekonominin dışa açılması anlamında ithalat rejiminde görülen bu gelişmelerden sonra ihracat rejiminde yapılan serbestleşme çabalarını da şu şekilde açıklayabiliriz.

Türkiye'de 24 Ocak Kararlarıyla ihracatta devlet denetimi büyük ölçüde kaldırılmış ve geniş bir teşvik sistemi getirilmiştir. Genel olarak ihrac edilen malların içerdiği ilksel ve yardımcı mallarla ambalaj malzemesi, gümrük vergisi ve benzeri yükümlülüklerden arındırılmış ve ihracatta dolaylı vergilerin iadesi sistemi sürdürülerek, Kurumlar Vergisi'nin hafifletilmesi sağlanmıştır. İhracat kredilerine daha düşük faiz oranları uygulanmış ve Türk

⁷² Karluk, **Türkiye...**, s.475.

Lirası'nın sadece nominal değil aynı zamanda reel olarak devalüasyonu sürdürülerek ihracat teşvik edilmiştir.

Türkiye'de 6.1.1996 tarihli Resmi Gazetede İhracat Rejimi Kararı 95/7623 sayı B.K.K. eki olarak yayınlanan rejim ile uluslararası ekonomik ilişkilerde meydana gelen değişmelere uygun düzenlemelere gidilmiş, GB'ne uygun bir rejim için gerekli yenilikler yapılmıştır.

Bu kapsamda olmak üzere Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu bakanlık, iç piyasalarda meydana gelen olağan dışı bir gelişme, ihracata konu olan mal da görülen yetersizlik, kamu güvenliği, kamu ahlakı, insan sağlığı, hayvanların, bitkilerin veya çevrenin korunmasına yönelik önlemler, sanatsal, tarihi ve arkeolojik değer taşıyan metanın korunması sebebiyle ihracatta kısıtlama veya yasaklama getirmeye, ihracatta miktar kısıtlaması uygulamaya, kalkınma planları veya yıllık programlardaki ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşılabilmesini teminen yapılacak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla, uluslararası kuruluşlara olan yükümlülükler ve diğer ülkelerin madde politikalarına ilişkin uygulamaları da gözönünde tutarak, ihracata konu ürünlere rekabet gücü kazandırıcı çalışmalar ve düzenlemeler yapmaya yetkili kılınmıştır.

Ayrıca, ihracatçılara uygulanacak müeyyideler azaltılmış, ihracatçı olmadıkları için müeyyide kapsamı dışında kalan uluslararası gözetim şirketleri, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri ve ticari kiralama yoluyla ihracat yapanlar ile uluslararası sergi ve fuar organizatörü firmalarda müeyyide kapsamına alınmıştır.

Yeni ihracat rejimi ile, ihracatçı belgesi 15 ocak 1996 tarihinde kaldırılmıştır. İhracat ticaretine başlayacak kişilerin öncelikle ve sadece, ilgili ihracat birliğine üye olmaları yeterli bulunmaktadır. Hemen her ihracat şeklinde ve özellikle "özellik arzetmeyen ihracat ile kayda bağlı ihracatta" ihracatçıların, ilgili ihracatçı birliğine başvurmaları gerekmektedir. Yeni rejim ile KOBİ'lerin ve vergi

numarası olan herkesin, ihracat yapabilmelerine imkan tanınmaktadır. Eskiden ise sanayi siciline kayıtlı olma şartı aranmaktaydı.

Eski ihracatı teşvik mevzuatı çerçevesinde, ihrac edilen ürünlerin üretiminde kullanılacak ithal maddeleri için sağlanan gümrük muafiyeti, yeni rejim ile üçüncü ülkelere için kullanılacaktır. Yeni rejim, ihraç ürünlerinin üretiminde kullanılan üçüncü ülke menşeli girdiler için OGT oranında fark giderici verginin ihracat esnasında ödenmesi şartıyla bu malların AB ülkelerine ihracatı mümkün kılınmıştır.

Diğer bir yenilik, ihracatı teşvik belgesi ve dahilde işleme belgeleriyle ilgilidir. Serbest dolaşıma konu olan mallar, AB ülkelerinden herhangi bir vergi ödemedenden (bedelsiz) ithal edileceğinden, bu belgelerin bu amaçla kullanılması gereksizdir. Ancak bu ülkelerden Türkiye'ye ithali vergiye tabii olan tarımsal ürünler ve AKÇT ürünlerinin ihraç şartıyla ithalinden belgeler muafiyet sağlamaktadır. AB'den ithal edilen girdilerin kullanımını gerçekleştiren ihracatta ise, telafi edici vergi söz konusu değildir.⁷³

⁷³ Karluk, **Türkiye...**, s,443.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DÖNEMLER İTİBARIYLA İZLENEN SANAYİLEŞME STRATEJİSİ VE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

I.1980 ÖNCESİ DÖNEMDE İZLENEN SANAYİLEŞME STRATEJİSİ VE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

1.1923-1933 Döneminde Özel Girişime Ağırlık Verilen Sanayileşme Stratejisi ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

Kurtuluş Savaşı öncesi Osmanlı ekonomisi, tarım ve ticarete dayalı bir yapı içerisindeydi. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da "feodal düzeni" anımsatan "ağalık ve beylik" düzenleri egemendi. Aşar Vergisi ve bu uygulamanın neden olduğu Mültezimlik tarımda modernleşmeyi engellemişti. Ulaşım ve haberleşme düzeninin olmadığı bölgelerde her türlü üretim aile ölçeğinde düzenleniyor ve yürütülüyordu. Batı Anadolu'da ise işletme büyüklükleri küçülürken, pazara yönelik üretim yapıldığı görülüyordu.

Osmanlı Devleti, tarım ürünleri ve bazı maden cevherleri ihrac edip, tüketim ara ve yatırım malları ithal eden bir ekonomik yapıya sahipti. Batı Avrupa ile yakın ilişkiler içerisinde olmasına rağmen, Osmanlı yönetimi, sanayileşme ve modernleşme sürecinin dışında kalmayı başarmıştı⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi mirası, hurda haline gelmiş Feshane, Bakırköy Bez Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Hereke Kumaş ve Savak Fabrikası gibi devlete ait birkaç kuruluş ile yabancı şirketlerle ve Türk sanayi girişimcileriyle İttihat ve Terakki Hareketinin öncülüğünde kurulmuş birkaç sanayi kuruluşundan

⁷⁴ Erdinç Tokgöz, "İktisadi Gelişme Tarihi", Türkiye Ekonomisi, Sektörel Gelişmeler, Ankara, Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, 1992, s.5.

ibaretti. Bunlara, İmparatorluğun Cumhuriyet sınırları içerisinde kalan toprakları üzerindeki en fazla 50 işçi çalıştıran sabun, çimento, kiremit, tuğla, zeytinyağı, un değirmeni, tabakhane olarak 100'ü geçmeyen sanayi kuruluşuda ilave edilebilir. Fakat Osmanlı'dan kalan bu miras 1923 yılında sadece adı ve servet değeri olan bir miras idi. Çünkü bu fabrika ve işletmelerin hemen tümü faaliyetlerini sürdürebilmek için her türlü yardım ve destekten yoksun bir durumda bulunmaktaydı.⁷⁵

Yukarıda değinilen bütün bu kuruluş eksiğinin yanında ülkede iktisadi kalkınmayı sağlayacak, sanayileşmeyi gerçekleştirebilecek nitelikte elemanların ve bunları yetiştirecek eğitim kuruluşlarının da bulunmayışı ayrı bir sorun oluşturmaktaydı. Ülke sanayini ve ticaretini büyük ölçüde ellerinde bulunduran yabancı ve azınlıkların da, Lozan Anlaşması gereğince ülkeyi terketmeleri, kalkınma için çok gerekli olan bilgi, tecrübe ve techizatın ülke dışına kaçması, bu eksikliği daha da arttırmış bulunmaktaydı.

Gümrük bağımsızlığının 1929 yılına kadar elde edilememesi zorunluluğu, ülkenin kendi sanayini koruyucu bir gümrük politikasının izlenmesine o gün için olanak tanııyordu. Bu da gelişmiş ülke malları karşısında, yerli mallarının gelişme olanaklarını ortadan kaldırıyor, yeni girişimlerde de bulunulamıyordu. Ayrıca Kapütülasyonların, yüzyıllarca süren gerek siyasi gerekse ekonomik hayatta açmış olduğu derin yaraların etkisi ve uyandırdığı kuşkular sonucunda yabancı sermayeden de yararlanma olanağı bulunulamıyordu.⁷⁶

Yukarıda değinilen bilgiler ışığında Osmanlı'dan devralınan bir miktar sanayi kuruluşunun, rekabet rüzgarlarından korunması ve sanayi sektörünün gelişebilmesi için, Birinci İktisat Kongresine katılan sanayiciler, gümrük yoluyla sanayinin dış rekabetten korunmasını istemişlerdir. Ayrıca Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yeniden düzenlenerek yürürlüğe konulması, bir sanayi bankasının

⁷⁵ Haydar Kazgan, *Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Gelişmesi*, İstanbul, 1981, s.2.

⁷⁶ Mustafa Altıntaş, *Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları*, Ankara, ALTİA, Muğla İşletmecilik Yüksekokulu Yayınları, 1978, s.87.

kurulması, mekine ve araç-gereç ithaline vergi bağışıklığı sağlanmasını da teklif etmişlerdir.

Bu isteklerin çoğunluğu, kongrede karar altına alınmış ve hükümet istenilenleri zaman içerisinde yerine getirmiştir. 9.2.1924 tarihinde çıkartılan bir yasa ile ihracata dönük sanayilerin kullandıkları ithal hammaddeleri gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.⁷⁷ 24.8.1924'te ise, işadamların örgütlemek, özel girişimi canlandırmak, sermaye birikimi sağlamak, özel girişimcileri finanse etmek ve sanayi alanında girişimlerde bulunmak amacıyla Türkiye İş Bankası kurulmuştur.⁷⁸

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluş amacı ise, özel sektöre kredi sağlamak, özel kesimle ortaklıklar kurmak, devlete ait olan sanayi kuruluşlarını geçici olarak işletmek ve zamanla bunları özel sektöre devretmektir. Banka'nın kuruluşu kamu kesiminin, özel kesime kaynak aktarması sürecinin başlangıç düzenlemesi olarakta da alınabilir. Sanayi ve Maadin Bankası 1932 yılına kadar faaliyette bulunmuş, devlete ait işletmeleri özel sektöre devretmemiş fakat 16 özel sermayeli girişime ortak olmuştur. Ancak bu girişimlerin özel sektör ortakları, çoğunlukla sermaye taahhütlerini yerine getirmediği için banka amaçlarını gerçekleştirememiştir.⁷⁹

Daha önceden de değinildiği gibi, yurt içi sanayilerin kullandıkları, ithal malı hammaddelerin gümrük vergisinden bağışık olması, Nisan 1924'te çıkartılan bir yasa ile özellikle, ihracata yönelik sanayilerin kullandıkları ithal malı hammaddeleri için uygulamaya sokulmuştur.

Ulusal sanayiye gümrük duvarlarıyla koruma uygulaması ise, Lozan Anlaşması'nın bu konudaki önleyici hükümlerinin 1929 yılında son bulması üzerine aynı yıl çıkartılan bir yasa ile başlatılabilmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti, ilk aşamada ulusal bir sanayi

⁷⁷ Karluk, **Türkiye...**, s.196.

⁷⁸ Altıntaş, **Türkiye'de...**, s.87.

⁷⁹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994, s.38.

kurmak ve geliştirmek amacıyla koruyucu bir ekonomi politikası uygulamaya çalışmıştır.

Sanayi'nin özendirilmesi amacıyla Teşvik-i Sanayi Yasası'yla getirilen önlemler toplu olarak şu şekilde özetlenebilir.⁸⁰

-Belediye sınırları dışında 10 hektar'a kadar arsanın bedelsiz, belediye sınırları içerisinde de, devlet arsalarının bedelleri 10 yıl içerisinde ödenmek üzere Yasa'dan yararlanan özel girişimlere devredilmesi,

-Bina, Arazi, Kazanç Vergisinden, bu vergilerin özel idareye ve belediyelere ait kısımlarından, matbu zam vergisi'nden belediyelere ait, inşaat, buhar kazançları, motorlar ve imbiklerin ruhsatiye resimlerinden bağışıklık,

-Sınai kuruluş kurulması amacıyla çıkartılacak hisse senetleri ve tahvillerin damga resminden bağışıklığı,

-Sınai kuruluşların yatırımlarında kullanacakları her türlü inşaat malzemesinin, üretimde kullanacakları hammaddelerin, yatırım mallarının tümünün gümrük vergisinden bağışık olarak ithali,

-Sınai kuruluşların yapı malzemesi ile makina araç ve gereçlerinin yurt içi demir yolu ve deniz yolunda %30 indirimle taşınması, bu indirimlerden yararlandırılmayanlara da aynı miktar prim verilmesi,

-Bakanlar Kurulu Kararı ile sınai kuruluşlara, yıllık imalat değerinin %10'u kadar prim verilmesi,

-İthal malına oranla %10 pahalı da olsa, devlet kuruluşları, belediyeler ve Yasa'dan yararlanan tüm kuruluşların yurt içi ürün kullanma zorunluluğu,

⁸⁰ Tunç Tayanç, **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1973, s.59.

1 Haziran 1922 yılına kadar yürürlükte kalacak olan bu yasa ile, görüldüğü gibi özel girişimi özendirmek amacıyla, büyük ölçüde kamu fonu'nun özel kesime aktarımı söz konusu olmaktadır.

Yukarı da toplu olarak sunulan sanayinin özendirilmesiyle ilgili önlemleri kapsayan Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan yararlanan firma sayısı 1927 yılında 470 iken, 1932 yılında 1473'e yükselmiştir. Gerek Teşvik-i Sanayi Yasası, gerekse koruyucu gümrük uygulaması sonucunda bazı temel sanayi dallarındaki sonuçları aşağıdaki tablo aracılığıyla özetlemek mümkündür. (Tablo 1)

Tablo 1
Seçilmiş Üretim Dallarındaki Sonuçlar (1923-1932)

ÜRETİM DALLARI		DIŞTAN ALIM		ÜRETİM	
		1923	1932	1923	1932
Pamuklu Dokuma	Kilo	20.500.000	13.432.000	3.700.000	9.055.000
Yünlü Dokumalar	Kilo	1.242.000	452.200	400.000	1.694.770
İpekli Dokumalar	Kilo	17.600	6.600	2.000	91.600
Şeker	Kilo	46.089	29.332	-----	27.459
Şeker	Lira	15.964.000	3.006.000	-----	-----
Kösele ve Deri	Kilo	1.851.000	-----	1.974.000	4.105.000
Kösele ve Deri	Lira	1.500.000	-----	-----	-----
Un	Kilo	26.690.000	-----	-----	-----
Un	Lira	3.000.000	-----	-----	-----
Çimento	Ton	65.000	2.300	24.000	129.000
Sabun	ilo	2.675.000	25.000	-----	-----
Kereste	Ton	4.128	682	-----	-----
Maden Kömürü	Ton	-----	-----	599.499	1.593.510

Kaynak:Mustafa Altıntaş, **Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları**, Ankara, 1978, s.89.

Tablo 1'den çıkartılacak sonuçlara göre 1923-1932 yılları arasında uygulanan liberal iktisadî politika sonucunda ve devletin de

teşvik ve koruyuculuğunda, özellikle dokuma ve gıda sanayilerinde belirgin artışlar olmuştur.

İncelenen dönemde devlet özel girişimi desteklerden, özel sektörün yetersiz kaldığı ya da karlı bulmadığı alanlarda ekonomiye müdahale ederek yatırımlarda yapmıştır. Bunun en tipik örneği 5 Nisan 1925'te çıkartılan 601 sayılı Yasa ile şeker sanayine yatırım yapacak özel girişimcilere önemli ayrıcalıklar sağlanmasıdır.

Hükümet o dönemde iç tüketimin ancak %14'ünün yerli üretimle karşılanması nedeniyle, temel bir tüketim malı olan piyasası hazır, tarım bağlantılı bir alanda ithal ikamesine gitmiştir. 5'er yıllık pancar üretim bölgelerinde 25 yıl için şeker fabrikası kurma tekelini alan özel şirkete hükümet, hazine arsasından bedava fabrika arsası verecek, şeker üretimini 8 yıl üretim vergisinden bağışlayacak, devletçe üretilen maden kömüründe ve devlet demir yolu ile deniz taşımacılığında özel indirimli tarifeler uygulayacaktı.⁸¹

Özel girişimciliğin öncelik alındığı bir ekonomi politikasının izlendiği bu dönemde, sanayileşme yolunda geride bırakılan yolda, kurulan sanayinin niteliği 1927 yılında, İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yapılan sanayi sayımından izlenebilir.⁸²

Buna göre sayım kapsamına giren 65 bin dolayında işletmenin %49.99'u tarım (tarım ürünleri işleme, değirmencilik gibi) %23.88'i dokuma ve %22.61'i maden sanayi, makina yapımı ve onarımı grubundan oluşmaktadır. Toplam 256.855 çalışanın %43.01'i tarım, %18.70'i dokuma sanayinde toplanmıştır. İşletmelerin %35.74'ü tek kişilik, %35.76'sı ise iki üç kişiliktir. 5 kişiden daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı %8.94, 100 kişiden fazla çalıştıranlar ise %0.23 dolayındadır ve anlaşıldığı kadarıyla çocuk işçiliği de yaygındır. 9 ve daha çok işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan toplam 147.128 kişinin %15.4'ü 14 yaşından küçüktür. Bu oranın 2-3 işçi çalıştıran işletmelerde daha yüksek olduğu söylenebilir.⁸³

⁸¹ Karluk, **Türkiye...**,s.196.

⁸² Altıntaş, **Türkiye'de...**,s.91.

⁸³ Y.Kepenek, N. Yentürk, A.g.e., s.201.

Cumhuriyetin ilk 10 yılı içinde, sanayi sektörünün GSMH'daki payı %10'lar seviyesinde seyretmiştir. 1923 yılında Türkiye'nin MG'i (GSMH) cari sektör fiyatlarıyla 952 milyar TL idi. 1929 yılına gelinceye kadar GSMH, yılda %17 oranında artarken, sanayi geliri de %67 oranında gelişmiştir. 1929'dan sonra GSMH ve sektör gelirlerinin büyüme hızında düşme olmuştur.

GSMH'daki bu olumsuz gelişme 1929-1930 dünya ekonomik krizi dolayısıyla ortaya çıkan fiyat düşüşleri ile tarımsal üretimdeki kötü hava şartlarından kaynaklanmıştır. 1923-1924 döneminde sanayi sektörü hasılası, cari faktör fiyatlarıyla 122 milyar TL idi. (%11.2 pay) ve 1930-1932 döneminde de 174 milyar TL (%12.5 pay ve %9.5 büyüme) olarak gerçekleşmiştir.⁸⁴

Sonuç olarak incelenen dönemde, yani Cumhuriyetin ilk 10 yılında, sanayi alanında özendirme sınırlı bir korumacılık ve kamu ortaklıkları gibi yöntemlerle özel sanayinin geliştirilmesine çalışılmışsa da bu alanda istenilen gelişme sağlanamamıştır. Özel girişimin temel sanayi alanlarına yatırım yapmadığı bu dönemde, özel kesimin kısa sürede kar getiren, iç pazarı hazır olan tüketim malları alanlarında çaba gösterdiği görülmektedir.

Bunda da, ülkenin yeniden kuruluşunun yarattığı sorunlar ve gerekli kıldığı harcamalar yanında, bir sermaye birikiminin ve alt-yapı kuruluşlarının olmaması ile tarımdaki kendine dönük üretim nedeniyle geniş pazar olanaklarının bulunamaması ile girişimcilerin ve iş gücünün nitelik ve nicelik bakımından yetersizliği yanında, yabancı sermayeden de yararlanma olanağı bulunamamış, yabancı sermayeye karşı kapitülasyonlar nedeniyle beliren çekimserliğin yarattığı olumsuz ortam yanında, yabancı sermayeye muhattab olabilecek Türk özel girişimcilerin ve uzun süreli kredi verebilecek sermaye piyasasının yokluğu ulusal temel sanayinin kurulmasına engel olmuştur.

⁸⁴ Karluk, **Türkiye...**, s.201.

2.1933-1946 Dönemi Devletçi Sanayileşme Stratejisi ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

Ulusal bağımsızlığı ekonomik bağımsızlık ile tamamlamayı amaçlayan Cumhuriyetin yöneticileri, kalkınmak için örnek aldıkları batılı ekonomilerin izleyegeldikleri özel girişimci bir ekonomi politikasını 1923-1932 yılları arasında uygulama alanına koymuşlardır.⁸⁵ Kamu kesimi bu 10 yıllık süreç içerisinde piyasa ekonomisinin çalışması için gerekli olan kurumsal ve yasal düzenlemeleri yapmış, demir yolu gibi önemli altyapı projelerinin gerçekleştirilebilmesini sağlamıştır.

Fakat o günkü ekonomik şartlar, sermaye yetersizliği, girişimci azlığı, nitelikli işgücü eksikliği, dış rekabet gibi sebeplerle özel sektör eliyle sanayileşme de başarıya ulaşamamış ve bu sektördeki büyüme diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır. Bunun sonucunda da devlet bizzat kendisi kalkınma hamlesini başlatmak istemiştir.⁸⁶

Bunların dışında devlet girişimciliğini hazırlayan ve hızlandıran etkenlerden biri dünya ekonomik buhranı olmuştur. Buhran liberal kapitalist sisteme karşı duyulan güveni büyük ölçüde sarsmış, aynı zamanda 1923'lerde çekilen örnek eksikliğinin ortadan kalkmasına neden olan sosyalist sistem uygulamasının sonuçlarının gözlenmesi, devletçi sanayileşme stratejisinin uygulanması için gerekli ortamı yaratmıştır.

Örneğin dünya buhranının yarattığı, olumsuz koşullarının giderilmesi için bazı batı ülkelerinde de devletin ekonomik yaşama müdahalesinin artması yolunda eğilimler ve uygulamalar belirmiştir. 1927'den sonra SSCB'nde uygulanmaya başlanan planlı ekonomi politikası ve bunun sonuçlarından etkilenen Türk devlet adamlarının devletçi ekonomi için kamuoyu oluşmasına neden olmalarıda 1923-1946 yılları arasında uygulanan politikalarda etkili olmuştur. Yine Amerika, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde uygulanmaya başlanılan müdahaleci ekonominin etkilerinin Türkiye'de de görülmeye

⁸⁵ Altıntaş, **Türkiye'de...**, s.99.

⁸⁶ Karluk, **Türkiye...**, s.200.

başlanması, dönemin ekonomi politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur.

İncelenen dönemde sanayi alanında görülen gelişmeler ise şu şekilde belirtilebilir.

1924 yılında kurulmuş bulunan Sanayi ve Maadin Bankası görevlerini 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi ile Sanayi ve Kredi Bankası'na devrederek ortadan kalkmıştır.

Sanayi Ofisi; sınıai devlet kuruluşlarının, fabrikalarının dolaylı ya da dolaysız kuruluşlarına proje hazırlayacak aynı zamanda projeleri uygulayarak hizmet edecek, bununla birlikte, özel kasa ile kurulan, Sanayi ve Maadin Bankası tarafından yönetilen, devlet sermayesiyle kurulan ve kurulacak tüm fabrikaları yönetme görevini üstlenecekti. Sanayi Kredi Bankası ise, sanayi kuruluşlarının kredi gereksinmelerini karşılamak ve bir kredi piyasasını geliştirmek görevini üstlenmişti.

Ancak, her iki kuruluşundan yetersizliği görüldükten sonra, bu iki kuruluş, Sümerbank adı altında 3 Haziran 1933'te kabul edilen 2262 sayılı Yasa ile birleştirilmiştir. Sümerbank'ın görevleri ise şu şekilde özetlenebilir.⁸⁷

-Devlet Sanayi Ofisi'nden devredilecek kuruluşları işletmek ve özel sanayi kuruluşlarındaki devlet katılmalarını yönetmek,

-Özel kanunlara göre kurulacak fabrikalar dışındaki devlete özgü bütün sınıai kuruluşların etüt ve tasarılarını hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek,

-Kurulması yada genişlemesi ülke için ekonomik olarak yararlı işlere, özel sermayenin izni ölçüsünde katılmak,

-Teknik eğitimle ilgili uğraş ve yardımlarda bulunmak,

⁸⁷ Altıntaş, **Türkiye'de...**, s.116.

-Sınai kuruluşlara kredi vermek ve bütün banka işlemlerini yapmak,

-Ulusal sanayinin gelişmesi önlemlerini araştırıp, iskendiğinde İktisat Bakanlığı'na görüşler bildirmek,

Yukarıda görevleri belirtilen Sümerbank'ın kurulmasıyla birlikte ortaya tartışmaya açık bir ekonomi modeli getirilmiş oluyordu. Devletin pamuklu kumaş ve pamuk ipliği gibi dünya ekonomisinde daima özel girişimin sermayesi ve yönetiminde imal edilmiş malları üretmede ısrarla durması, özel girişimciliğin gelişmesi ve kendini gösterebilmesi için ilk basamak olarak bilinen bu sanayinin devlet tekeline alınması anlamına getirilerek siyasi anlamda önemli eleştiriler başgöstermeye başlamıştır.

Bunlara verilen cevap ise özel sermayenin büyük kentlerde ve demir yollarına, limanlara doğrudan doğruya açılan gelişmiş bölgelerde sanayi kurma talepleri üzerinde ısrar ettiği, oysa Türkiye'nin dengeli iktisadi gelişmesinin bu bölgeler dışında da fabrika kurmaya bağlı olduğu şeklinde olmuştur.⁸⁸

Türkiye'de 1933'ten sonraki dönemde, devletçilik ilkesi, iki sanayi planının hazırlanması ve yürürlüğe konulmasıyla düşünceden uygulamaya geçirilmiştir. Hızlı bir ekonomik gelişme ve sanayileşme için kamunun sanayi tesisleri kurup işletmesinin kaçınılmaz olduğu anlaşılınca, bir Sovyet uzmanları grubuna "sanayi programı" niteliğinde olan bir plan hazırlattırılmıştır.

Aslında plan, beş yıl içerisinde kamu tarafından gerçekleştirilecek sanayi projelerinin toplu olarak gösterildiği bir liste idi. Sadece sanayi sektörünü kapsıyor, projelerin yatırım tutarları, finansman kaynakları, işletmelerin üretim kapasiteleri planda yeralmıyordu. Çeşitli projeler arasında bağlantı ve uyum yoktu. İç tutarlılık sağlanamamıştı ve bir sanayi sektörü planı özelliğinde olup tüm sektörleri içeren makro bir nitelik taşımamaktaydı. Dış finansman öngörülmemiş ve planın özkaynaklara bağlı olarak

⁸⁸ H. Kazgan, A.g.e., s.6.

yürütüleceği ilkesi benimsenmişti. Dünya da gelişme yolunda olan ülkelerde bu plan "devlet öncülüğünde planlı sanayileşme" uygulamasında ilk örneğini oluşturmuştur.⁸⁹

Bütün eksikliklerine rağmen Hükümet tarafından benimsenerek 17.3.1934 tarihinde yürürlüğe konulan ve 1934-1938 yılları arasında uygulamada kalan BBYSP'nin başlıca amaçları şu şekilde özetlenebilir.⁹⁰

-Yerel yada bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınaî üretim birimlerinin kurulması,

-Özellikle dış alım konusu olan temel tüketim mallarının yerli üretimine (özellikle dokuma sanayine) öncelik verilmesi,

-Sanayi işletmelerinin kuruluş yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olması,

BBYSP ile kurulması tasarlanan sanayi de beş ana grupta toplanmaktaydı. Bunlar,

-Dokuma sanayi, (pamuk, kendir, yün)

-Maden işletme, (demir-çelik, bakır, kükürt)

-Kağıt,

-Kimya, (yapay ipek, gülyacağı, fosforik asit, süper fosfat)

-Taş, toprak, cam

BBYSP'nda beş grup altında kurulması öngörülen 23 tesisin 4'ü dışında tamamı kurularak üretime geçirilmiştir. Bu sebeple BBYSP başarıyla uygulanmıştır denilebilir. Tesislerin finansmanı bütçe ödeneklerinden kaynaklanmıştır. Plan'ın finansmanında başlangıçta

⁸⁹ Karluk, **Türkiye...**, s.203.

⁹⁰ Y.Kepenek, N. Yentürk, A.g.e., s.60.

öngörülmemesine rağmen Sovyetler Birliği'nden 10.5 milyon TL. (dokuma sanayi için) ve İngiltere'den 22 milyon TL. kredi (Karabük demir-çelik için) sağlanmıştır. Toplam yatırımların %36'sı dokuma, %23'i demir-çelik tesislerinde gerçekleştirilmiştir.

Bu tesislerin o dönemde özel sektör tarafından yapılması mümkün olmadığı planın sunuşunda belirtildiği için, hükümet o dönemde özel sektörü ihmal etmemiş fakat, önceki dönemde olduğu gibi cömert teşviklerden de yararlandırmamıştır. BBYSP'nin uygulandığı yıllarda milli gelir yılda ortalama %6 oranında büyümüş, 1934-1935 dönemindeki %9 oranındaki düşüş çikartıldığında, sanayi kesiminin milli gelirdeki payı 1927'de %10'dan 1938'de %16'ya çıkmıştır.⁹¹

BBYSP'nin sonuçlarının beklenileninde ötesinde olması karşısında, birinci planın sonuçlanması beklenilmeksizin 1936 yılında ikinci bir sanayi planı hazırlanması çabası içerisine girilmiştir. 20 Mart 1936 tarihine kadar süren çalışmalar sonucunda BBYSP'dan daha geniş içerikli bir sanayi planı hazırlanarak görüşüldü ve kabul edildi. Yerli ve yabancı uzmanların katkılarıyla hazırlanan İBYSP'nin birincisinden en önemli farklılığı, bu planda yatırım malları üretiminin öncelik alınmış olması ve ihracatın amaçlanmasıdır.

İçerdiği büyüklükler, yarattığı iktisadi ve toplumsal oluşumlar bakımından BBYSP'ından oldukça farklı bir yapıya sahip İBYSP'nin belirgin özellikleri şu şekilde sıralanabilir.⁹²

-BBYSP'ında olduğu gibi, bu plan da, iktisadi koşullarımıza uygun olup, büyük sermaye ve teknik güce gerek göstermeyen, ilkel maddesi tamamıyla ülke içerisinde yetişen sanayi ele alınmıştır.

-Ülke içerisinde arzı az, fakat dışarda büyük bir tüketim alanı olan maddelerimiz gerek ilkel gerekse yarı ilkel olarak ihracata elverişli hale getirilecek ve böylece hem bu ihracat mallarımız değer kazanmış olacak, hem de ihracata yeni kaynaklar yaratılmış olacaktır.

⁹¹ Karluk, **Türkiye...**, s.204.

⁹² Altıntaş, **Türkiye'de...**, s.123.

-Ülke enerji gereksinmelerinin geniş ölçüde karşılanması için büyük termik elektrik santrali kurulacak, ülkenin batısındaki büyük şehirlerimizle, buralarda kurulacak sanayiye akım verilecek ve böylece ulusal savunma ve iktisat bakımından uygun sanayi merkezleri yaratılacaktır.

-Makina sanayine bir başlangıç olmak üzere, birinci pana göre kurulmakta olan Karabük Demir ve Çelik fabrikalarının yarı mamul maddelerini işleyecek fabrikalar kurulması teklif edilmiştir.

İBYSP'nda da tıpkı birincisinde olduğu gibi, özel girişim ve sermayeye yer ayrılmamış, plan dışında kalan alanların özel girişime açık olduğunun belirtilmesiyle yetinilmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz özelliklere sahip İkinci Sanayi Planı'nın uygulanmasından İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından 3 ay önce vazgeçilmiş ve yerine 5.4.1939 tarihinde İktisadi Savunma Planı uygulamaya konulmuştur. Uygulamaya konulamayan bu ikinci sanayi planının temel amacı, hammaddesi daha çok içeride bulunan hafif sanayi dallarında ithal ikamesine gitmektir.

Planın uygulamaya geçirmesini önleyen İkinci Dünya Savaşı yıllarında üretici nüfusun büyük bir kısmı askere alınmış, hammadde ve yatırım malları ithalatı zorlaşmış, tarımsal üretim düşmüş, bazı tüketim maddeleri vesikaya bağlanmış ve ihracat giderek azalmıştır. Aynı dönemde Merkez Bankası'nca savaş giderlerini karşılamak üzere enflasyonist bir politika izlenmesi sanayi sektörünü, savaşa girilmediği halde olumsuz etkilemiştir. Herşeye rağmen, BBYSP kapsamında olan fakat henüz tamamlanmamış olan sanayi projeleri, savaş yıllarında bitirilerek üretime geçirilmiştir. İBYSP'nin uygulanamaması, Türkiye'nin başlayan sanayi hamlesine indirilmiş önemli bir darbe olduğu söylenebilir.

Devletçi sanayileşme dönemini kapsayan incelenen dönemde, Türkiye'de kıt milli kaynaklar oldukça güç şartlar altında ekonomik kalkınma amacıyla devlet tarafından harekete geçirilmiş ve özellikle de BBYSP yıllarında bu konuda önemli bir başarı da sağlanmıştır.

Dönemin başlangıç yılların kapsayan 1938-1940 döneminde ekonomide 1.051 milyon TL tutarında sabit sermaye yatırımı yapılmış ve bunun yarısı özel kesim tarafından gerçekleştirilmiştir. Devlet yılda ortalama 66.3 milyon TL yatırım yapmış ve bunun %29 sanayiye, %28'i demiryollarına, %24'ü karayolları ile diğer altyapı yatırımlarına gitmiştir.⁹³

Sabit fiyatlarla 1938 yılında 685 milyon TL olan sanayi kesimi üretimi, 1948 yılında %35.2 oranında bir artışla 926 milyon TL'ye yükselmiştir. Yalnızca Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan kuruluşları içeren ve 1939 sanayi sayımı sonuçlarına göre, Yasa'dan 1932 yılında 1473 işletme yararlanırken bu sayı dönem içerisinde sürekli azalmış, örneğin 1944 yılına gelindiğinde 1144'e düşmekle birlikte, bu düşüşün nedeni anketlere verilen yanıt sayısının azalmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü teşviklerden yararlanan kamu kuruluşlarının sayısının giderek arttığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte toplam içerisinde kamu işletmesi sayısı çok azdır. 1922'de 31, 1935'de 56, 1936'da 86 işletme düzeyindedir. Özel işletmelerin yarıya yakın bir bölümünün tek kişinin mülkiyetinde, %17'sinin adi şirket, %13'ünün kollektif şirket ve yalnızca %16'sinin anonim ortaklık olduğu gözlenmiştir. Burada teşvikten yararlanan sanayi girişimlerinin kişisel mülkiyete dayandığı, ortaklık olgusunun çok sınırlı olduğu söylenebilir.⁹⁴

Türkiye'de 1932-1939 yılları arasında devletçilik uygulamaları çerçevesinde KİT'lerin sayısı 31'den 111'e çıkmıştır. BBYSP uygulamasının ilk yılı olan 1934'te GSMH (1938 faktör fiyatlarıyla) 1.450 milyon TL'dir. Bunun %17.8'i sanayi sektöründen sağlanırken, plan dönemi sonunda GSMH, 1.895 TL'ye yükselmiş ve sanayi kesiminin payı da %16.7 olarak gerçekleşmiştir. Dönem boyunca sanayi sektörünün büyüme hızları diğer sektörleri geçmiş 1935 ve 1936 yıllarındaki olumsuz gelişme dışında büyüme hızı %10'un üzerinde gerçekleşmiştir.

⁹³ Karluk, *Türkiye...*, s.205.

⁹⁴ Y.Kepenek, N. Yentürk, A.g.e., s.68.

Üretimde ithal ikamesi politikası başarılı sonuçlar vermiş, bu dönemde şeker, çimento, yünlü ve pamuklu dokuma, cam ve şişe ürünlerinde iç talebin yaklaşık beşte dördü yerli üretimle karşılanmaya ba lanmı tır. Dönem boyunca özel sektör sanayi işletmeleri, daha çok tarıma dayalı sanayi işletmelerinde yo unla mı lardır. Dokuma sanayinde üretim yapan özel sektör kuruluşları dönemin K T'lerinden farklı olarak genelde k  k  l eklidirler.⁹⁵

Türkiye'de sanayi yatırımları ikinci dünya savaşı yıllarında daralmıştır. Tarım dışı makinalar ithalatı 1944 yılında 8000 ton gibi oldukça d  k bir düzeye inmiştir.⁹⁶ Genel olarak incelendiğinde 1939-1946 döneminde, 1942 yılındaki daralma hariç ticaret dengesi devamlı olarak fazla vermiştir. Dış ticaretimizdeki bu olumlu gelişmenin başlıca nedeni savaşa katılmış olan ülkelerin Türkiye'nin ihraç mallarına ihtiyaç duymasının ihra atımızı hızla arttırması, buna karşılık savaşa giren ülkelerin bize ihraç edecekleri maddelere kendilerinin ihtiyaç duyması nedeni ile ithalatımızın daralması yada ihracatımızda görülen artışın gerisinde kalmasıdır.⁹⁷

Türkiye'de incelenen dönemin sanayileşme stratejisine genel olarak bakıldığında dönemin birinci belirgin özelliği, uygulanan devlet giri imciliğinin özel girişimlere devamlı olarak destek olmasıdır. ikinci özelliği ise ilk kez plan uygulamalarına tanıklık etmiş olmasıdır. Her ne kadar ilk iki sanayi planını imalat programı olma nitelikleri ağır basıyorsa da bu olgu, piyasa mekanizmasının aksayan yönlerini düzeltmede olumlu bir gelişme olarak belirtilebilir.

Dönem boyunca, sanayileşme tercihinin dış ticaret politikasına etkisi, özellikle BBYSP çerçevesinde ithal ikamesine yönelmek, diğer bir deyişle koruyucu bir yol izlemek şeklinde kendini göstermiştir. Gerek Sümerbank'ın kurulmasına ilişkin yasa olsun, gerekse birinci ve ikinci sanayi planları olsun, sanayileşmenin temelde ithal ikamesine

⁹⁵ Karluk, **Türkiye...**, s.205.

⁹⁶ Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, (1923-1950)**, Ankara, Yurt Yayınevi Yayınları,1986, s.238.

⁹⁷ Necdet Serin, **Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası (1923-1973)**, Ankara, 1973, s.22.

yöneldiğini ve kurulacak sanayilerin yurt-içinde üretilen hammaddelere dayalı olduğunu göstermektedir.

3.Liberal Döneme Geçiş ve 24 Ocak 1980'e Kadarki Dönemde Sanayileşme Stratejisi Ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler sonucunda Demokrat Parti'yle birlikte anti-devletçi bir program iktidara gelerek, devletçi politikalar terkedilmeye başlanmış ve ekonomide liberal bir döneme geçilmiştir.

Demokrat Parti'nin göreve gelmesinden hemen sonra başlayan Kore Savaşı nedeniyle uluslararası piyasalarda hammadde ve tarım ürünleri fiyatlarının yükselmesiyle Hükümet tarımsal üretimi arttırmaya yönelik tedbirleri hemen uygulamaya koyduktan sonra sanayileşmenin özel kesim öncülüğünde yürütüleceği ve dış ekonomik ilişkilerde devlet müdahalelerinin asgariye indirileceğini açıklayarak dönemin sanayileşme politikasını da ortaya koymuştur.⁹⁸

Türkiye'de 1947 Kalkınma Planı (Vaner Planı) ile başlatılan ithal ikamesi yerine ihracatı teşvik, sanayi yerine tarım ve kamu kesime yerine özel kesimi tercih eden liberal dönem, 1958 istikrar kararlarının yürürlüğe girmesine kadar hızlı bir şekilde devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla Batıyla olan ekonomik ve sosyal ilişkilerin gelişmesi sonucunda, Türkiye Batılı ülkelerin önerilerine bağlı olarak ekonomi politikalarını değiştirmiştir.

Batıya göre Türkiye'nin hızla kalkınabilmesi, özel sektörün gelişmesine bağlıydı. Türkiye ağır sanayi sektörüne girmemeli, tarıma ve tarımsal sanayilere yönelmeli, hafif metal inşaat malzemeleri, deri, orman ürünleri sanayi dallarına ağırlık vermeliydi. Nitekim ABD'nin Türkiye'yi Marshall yardımı kapsamına alarak makineleşmeyi teşvik etmesi, tarımsal üretimi artırma ve

⁹⁸ Tokgöz, A.g.e., s.12.

karayollarını geliştirerek tarım sektörünü pazara açma politikaları, bunun güzel örneklerindedir.⁹⁹

Türkiye'de devletçilik döneminde kullanılan sınai tesisler 1950'li yıllara gelinceye kadar bir "uygulamalı okul" görevini yerine getirdiler ve her düzeyde sanayici yetişmesine katkıda bulundular. Tarımdan ve ticaretten zengin olan ailelerin bir kısmı banka kurmakla yetinirken bir kısmı da sanayiye girmişti. Örneğin 1955-1960 arasında 20 özel banka kurulmuştu. Devletçilik döneminin temel kurumunu Sümerbank oluşturduğu gibi Neo-Liberal dönemin temel kurumunu da Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası oluşturmuştur.¹⁰⁰ 1950 yılında kurulan ve 1951 yılında faaliyeti geçen bankanın temel amacı özel sanayiye iç ve dış kredi sağlamaktır.

TSKB'nın amaçları dönemin sanayileşme politikasının bir göstergesidir. Bunlar, özel sermayenin kurulmasına ve gelişmesine yardımcı olmak, yerli ve yabancı kuruluşlar biçiminde sınai kuruluşları özendirmek, pay senedi ve tahvillerin özel kesimde kalmasına yardım etmek biçiminde özetlenebilir. Banka orta ve uzun dönemli sanayi kredisi açarak, ortak olarak yada bazı durumlarda doğrudan kendi kaynaklarıyla yeni girişimler kurarak bu amaçları gerçekleştirir.

TSKB'nın dağıttığı krediler büyük ölçüde temel tüketim sanayilerine verilirken, kredilerin bölgesel dağılımında Marmara Bölgesi öncelik almıştır. Bu durum devletçi sanayileşmenin aksine, özel sanayinin bölgesel dağılımında daha sonraki yıllarda giderek belirgenleşen bir sonuç yaratmış ve özel sanayinin bu bölgede yoğunlaşmasına yol açmıştır.¹⁰¹

TSKB, onayladığı projelerin ithal girdileri için döviz sağladığı gibi, yatırımcılara da teknik yardımlar vermiştir. Dünya Bankasının teknik ve mali yardımlarından bu banka, 1960 yılına kadar "ithal ikamesi" stratejisine uygun olarak kurulan ve daha çok tüketim malı

⁹⁹ Karluk, **Türkiye...**, s.209.

¹⁰⁰ Tokgöz, A.g.e., s.14.

¹⁰¹ Y.Kepenek, N. Yentürk, A.g.e., s.100.

üreten sanayi işletmelerine destek vermiştir. 1950-1960 döneminde özel sektörün, tekstil, gıda ve inşaat malzemeleri ve demir dışı metal endrüstrilerinde yoğunlaşmasında TSKB'nın yol göstericiliği etkili olmuştur.¹⁰²

Dönem boyunca, özel sanayinin gelişmesine, bu dönemde giderek yaygınlık kazanan kamu-özel ortaklıkları yoluyla sermaye aktarılmasının ve kamu sınai üretimi olan girdilerin fiyatının, maliyetinin altında tutulmasının büyük katkıları vardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında temelleri atılan sanayi, ithal ikamesine dayanan bir yapıya sahip olup, yerli tarımsal ve hammaddesel maddeleri işlemeye yöneliktir. Sanayideki bu yapı 1946'dan planlı dönemin başlangıcı olan 1963'e kadar olan dönemde büyük bir değişmeye uğramamıştır.

Sanayi sektörü 1958 yılına kadar iç talebin canlı olması nedeniyle hızla büyümüş ve özellikle ara malları ve tüketim malları alt sektörlerinde yoğunlaşma olmuştur. Özel kesim yatırımları şeker, çimento, pamuklu ve yünlü dokuma sanayilerinde ağırlık kazanmış ve alt sektörlerde aşırı kapasite yaratılmıştır. Bunun sebebi de iç pazarın korunmuş olmasıdır. Bu alanlarda üretim yapan kuruluşlar, genelde küçük ölçekli işletmelerdir. 1957 yılından sonra özel sektörün imalat sanayinde tüketim ve yatırım malları alt dallarındaki yatırımları, mutlak ve nisbi olarak azalmıştır. Buna rağmen, bu dönemde tüketim malları üretimi nisbi ağırlığını korumuştur fakat ara malları üretiminde önemli bir gelişme gözlenmemiştir.¹⁰³

Dönemin sınai üretim yapısıyla ilgili veriler, DİE'nce hazırlanan ve günün koşullarına göre büyük olarak tanımlanan işyerleri için şu şekildedir. Dönemin sanayi verilerine göre, kamu kesimi üretim ölçeği, özel kesimden daha yüksektir. Diğer bir deyişle, üretim teknolojisi kamu kesiminde daha ileridir. Bu durum, özellikle çalışan başına katma değer verilerinden aşağıdaki tablo yardımıyla izlenebilir. (Tablo 2)

¹⁰² Tokgöz, A.g.e., s.14.

¹⁰³ Karluk. **Türkiye...**, s.209.

Tablo 2
Seçilmiş Yıllarda Büyük Sınai İşletmelerin yapısı

(Çalışan başına Bin TL olarak, cari fiyatlarla)

Yıllar	İşyeri Başına Çalışanlar	Yıllık Ücret	Üretim Değeri	Katma Değer	Yatırımlar
1950 Kamu:	738.2	1.840	12.229	5.629	0.651
Özel:	35.6	1.070	12.013	3.419	0.407
1955 Kamu:	605.6	3.028	21.674	9.915	2.351
Özel:	34.9	1.962	20.972	6.495	1.054
1960 Kamu:	548.4	6.507	54.368	27.388	2.810
Özel:	32.8	4.718	44.050	14.004	1.601
1962 Kamu:	556.6	7.826	56.471	27.961	8.952
Özel:	52.4	5.412	50.171	15.984	1.628

Kaynak: Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1994, s.102.

Tablo'dan anlaşılacağı üzere, kamu kesimi işyerlerinde işyeri başına çalışan miktarı, dönem süresince azalma eğilimi göstermekle birlikte örneğin 1962 yılında özel kesimin 10 katı düzeyindedir. Genel olarak kamu işletmelerine bu yıllardan başlayarak politik nedenlerle işçi alınmasına karşılık kamu-özel katma değer farkının giderek artması, iki kesim arasındaki teknoloji farkından kaynaklanmaktadır denilebilir. İşletmelerde çalışan kişi başına ücret, üretim değeri ve yatırımlar yönünden de kamu kesiminin özel kesimin önünde olması, kamu kesiminin verimliliğinin, teknolojiye bağlı olarak özel kesimden daha fazla olduğu gösterir.

Bu dönemde kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması amaçlanmasına rağmen, bu sağlanamamıştır. Aynı zamanda yürütülen projeler arasında bir koordinasyon sağlanamamış, projeler sağlam kaynaklarla finanse edilememiş ve Türkiye dağınık bir "şantiye" görünümüne bürünmüştür. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra, ekonominin bir plana bağlanması fikri genel kabul görünce, planlama

bir kurum olarak 1961 Anayasası'na girmiş¹⁰⁴ ve Devlet Planlama Teşkilatı kurularak yasayla iki temel görev verilmiştir.

Bunlardan birincisi Hükümete iktisadi ve sosyal konularda danışmanlık yapmak, ikincisi ise, hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planlar hazırlamaktır. Görüldüğü gibi DPT'nin yasa ve yürütme yetkisi yoktur yani 1961 Anayasası DPT'yi bir anayasal kuruluş sayarken "kalkınma planlarının" hazırlanmasında devlete bir görev olarak vermektedir.¹⁰⁵

Türkiye'de tüm kalkınma planlarında sanayileşmeye öncelik verilmiş ve gelişmeyle özdeş sayılmıştır. Planlar 1930'lu yıllarda hazırlanan BBYSP ile İBYSP'nda olduğu gibi tüm önceliğin ve ağırlığın sanayi sektörüne verildiği dengesiz kalkınma felsefesine dayanmamıştır.¹⁰⁶ Türkiye'de mevcut kaynakları sınai yatırımlara yöneltecek, sanayide rekabet gücü kazandıracak ve sınai ürünlerimizin ihracatını arttıracak tedbirlerin alınması konularını kalkınma planlarında önemle önerilmiştir. BBYKP'nda yer alan öneriler şunlardır.¹⁰⁷

-Yeni kurulan bazı sanayiler, belirli bir öğrenme devresi için ve talebe bağlı olarak kısa bir süre himaye edilecek ve böylece iç fiyatlar uluslararası fiyatlarla mukayese edilebilecek bir duruma gelecektir.

-İthalat Politikası, sanayiye koruyucu yönde tesbit edilecek ve yerli sınai ürünler, ithal mallarına karşı elverişsiz durumda bırakan idari ve hukuki aksaklıklar düzeltilecektir.

-Kuruluş yerinin seçiminde, verimliliği artırma yanında, bölgelerarası dengeli bir kalkınma sağlama amacı da gözönünde tutulacaktır.

104 Karluk, **Türkiye...**, s.210.

105 Tokgöz, A.g.e., s.16.

106 Karluk, **Türkiye...**, s.210.

107 İlhan Eronat, **Planlı Dönemde Türk Sanayi**, Ankara, ALTIA Yayınları,1973, s.27.

-Sınai krediler arttırılacak ve planda öngörölmüş malları üreten ve üretecek sanayilere kredi temininde kolaylık sağlanacaktır.

-Montaj sanayinin komple imalata dönmesi ve yerli üretim oranının arttırılması teşvik edilecektir.

-İhraç edilen sanayi mallarının üretiminde kullanılan hammadde ve yardımcı maddelerden gümrüklerde alınan vergi ve resimlerle istihsal vergisinden geri verilmesi ve benzeri tedbirlerle ihracat kolaylaştırılacaktır.

-İhraç edilen sınai ürünlerdeki yerli hammaddelerin uluslararası fiyatlarla sağlanması ve bu şekilde ihraç olanağı olan ürünlerin maliyetlerinin düşürölmesi tedbirleri alınacaktır.

-Sınai mallarda kalite kontrolü yapılacak ve bu malların standartizasyonuna hız verilecektir.

1963-1967 yılları arasını kapsayan BBYKP döneminde tarım ve sanayi sektöründeki yıllık büyüme oranları plan hedeflerinin altında kalırken, hizmetler sektöründe plan hedefleri aşmıştır.

İmalat Sanayi alanında ilk büyük yatırımlar bu plan döneminde gerçekleştirilmiş, tüketim ve ara malları sanayileri kurulmaya başlanmıştır. Ekonominin dış bağlantılarının ve dış kaynaklardan sağlanan dövizlerin sanayileşmeye etkisi açısından en elverişli koşullar bu dönemde oluşmuş, sanayi üretimindeki yıllık artışlar %10'u aşmıştır.

BBYKP Döneminde tarım sektörünün yıllık ortalama %4.2, sanayi sektörünün yıllık ortalama %12.3 oranında gelişmesi hedef alınmış, dönem sonunda ise bu oranlar tarımda %3.2, sanayide ise %9.7 olmuştur.(tablo 3)

Tablo 3
BBYKP Döneminde Yıllık Ortalama Sektörel Büyüme Hızları

(Sabit Fiyatlarla, %)

Sektörler	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Tarım	4.2	3.2
Sanayi	12.3	9.7
Hizmetler	6.8	7.9
GSMH	7.0	6.7

Kaynak: DPT, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1973, s.6.

1 Ocak 1968'de yürürlüğe giren İBYKP döneminde ise, tarım ve sanayi sektörünün dengeli büyüme ilkesi terkedilerek, sanayi sektörünün ekonominin sürükleyici sektörü olması öngörülmüştür. Bununla birlikte her iki planda, sanayi sektörünün amaçlanan büyüme hızları karşılaştırıldığında aralarında önemli bir fark olmadığı görülmektedir.

Ancak İBYKP'nın ilke olarak, sanayi sektörünün sayısal büyümesinin ötesinde niteliksel öğelerini de içermektedir. İBYKP kamu kesiminin özellikle ara ve yatırım malları üretimine yönelmesini, kaynak kullanımında sanayi kesimine öncelik verilmesini, ekonominin ve giderek tarımsal gelişmenin "sanayileşmeye" dayandırılmasını öngörmektedir. Ek olarak sanayileşme için özendirme işlemleri geliştirilmesi ve özel kesime öncelik verilmesi önemle vurgulanmaktadır.¹⁰⁸ İBYKP'nda birincisinde yer alan sanayinin teşvikiyle ilgili tedbirler aynen kabul edilirken, bunlara ilave olarak önerilen ek tedbirler şu şekildedir.¹⁰⁹

-Yeni kurulacak sanayi tesislerinin ekonomik kapasitede kurulması ve mevcut kuruluşların ekonomik kapasitede ve seri imalat tekniği ile çalışabilmelerini sağlamak için büyümeleri, birleşmeleri ve uzmanlaşmaları teşvik edilecektir.

¹⁰⁸ Y.Kepek, N.Yentürk, A.g.e., s.136.

¹⁰⁹ Eronat, A.g.e., s.29.

-Sınai maliyetlerin yüksekliğine büyük ölçüde neden olan yatırım malları gümrük vergilerinin ve bazı temel mal ve hizmet fiyatlarının ayarlanması esas olacak ve bu mal ve hizmetlerin fiyatlarının sanayileşmiş ülkelerdeki emsalleri düzeyine indirilmesini sağlayacak tedbirler alınacaktır. Bu tedbirlerin uygulanmasında ihracata yönelmiş sınai ürünlerden başlanacaktır.

-İthalat öncelikleri tesbit edilirken, kurulmuş kapasitelerin, talebi karşılayacak ölçüde işletmelerini sağlamak ve programlanan yatırımların süratle gerçekleştirmesi esas olacaktır.

-İhracata yönelmiş sanayi dallarında mevcut işletmelerin genişletilmesi gibi, yenilerinin kurulması ve bunların hammadde ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, döviz tahsislerinde öncelik tanınacaktır.

-Seri imalat yapan işletmelerin bünyelerinde kalite kontrol metodlarının uygulanması için gerekli teknik yardım devlet tarafından sağlanacaktır.

-Yeni kurulacak ve aralarında mal akımı olan sanayi dalları ülke içinde belirli merkezlerde toplanacak ve şehir dışında her türlü altyapı imkanlarıyla donatılmış sanayi alanları kurulması teşvik edilecektir.

-Sanayinin verimliliğini arttırmaya yönelmiş teknolojik ve işletmecilik araştırmalarının hacmi ve etkinliğinin artırılması teşvik edilecek ve bunların finansmanında geniş ölçüde kamu kaynaklarından yararlanılacaktır.

İBYKP döneminde tarım ve sanayi sektöründe büyüme hızları plan hedeflerinin altında kalmıştır.(Tablo 4)

Tablo 4
İBYKP Döneminde Yıllık Ortalama Sektörel Büyüme Hızları.

(Sabit fiyatlarla, %)

Sektörler	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Tarım	4.1	3.1
Sanayi	12.0	7.6
Hizmetler	6.3	7.7
GSMH	7.0	6.9

Kaynak:DPT,Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1973, s.6.

Tablo 4'ten de anlaşılacağı gibi İBYKP döneminde %4.1şeklinde hedeflenen tarım sektörünün gelişmesi dönem sonunda %3.1 düzeyinde kalmış, aynı şekilde %12 olarak hedeflenen sanayi kesiminin gelişme hızı da %7.6 olarak gerçekleşmiştir.

İmalat Sanayinde ise plan hedeflerinin yılda ortalama %1.2 oranında altında kalmış, dönem başında %11.6 olarak hedeflenen üretim artışı, dönem sonunda %9.9 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde imalat sanayi yatırımlarının %40 dolayında olması ve önemli kısmının kağıt, petrol ürünleri, petro-kimya, demir-çelik ve demir dışı metaller gibi sanayilere yapılması, ara mallarında ithal ikamesinin büyük ölçüde kamu kesimi tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir.¹¹⁰

ÜBYKP dönemini kapsayan 1973-1977 yılları, Türkiye için sanayileşme açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu dönemde, yeni bir uzun dönemli gelişme stratejisi belirlenerek, birinci plan döneminde öngörülen 15 yıllık gelişme stratejisi bir kenara bırakılmıştır. ÜBYKP, 1973-1995 yıllarını kapsayan 22 yıllık yeni kalkınma stratejisinin ilk dilimini oluşturmuştur. Çünkü 1970'li yıllarda AET ile ilişkilerde gelişmeler ve 1.1.1973 yıllarında kalkınma protokolünün yürürlüğe girmesiyle Türk sanayinin 12 ve 22 yıllık sürelerde AET'ye entegre olmasının hedeflenmesinin, yeni bir stratejinin ortaya konmasını gerektirmiştir.

¹¹⁰ Egeli, A.g.e., s.145.

Batının sanayileşmiş ülkelerinden oluşan AET içinde, sanayi sektöründe rekabete hazırlanma ve yatırımların büyük ölçekli işletmelere yapılmasını zorunlu kılmıştır. Amaç sadece kalkınmak değil gelişmiş batıyı yakalamaktır.¹¹¹

1973-1977 yıllarını kapsayan üçüncü plan döneminde %7 olarak öngörülen GSMH %6.5 oranında, %11.4 olarak öngörülen sanayi sektörü büyüme hızı ise %9.9 oranında gerçekleşmiştir.(Tablo 5)

Tablo 5
ÜBYKP Döneminde Ortalama Sektörel Büyüme Hızları.

(Sabit Fiyatlarla,%)		
Sektörler	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Tarım	3.7	3.3
Sanayi	11.4	9.9
Hizmetler	6.8	7.9
GSMH	7.4	6.5

Kaynak: DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1979, s.8.

Üçüncü plan dönemi sonunda ara malların imalat sanayi içindeki payı azalmış, tüketim mallarının toplam içindeki payı ise artmıştır. Tüketim malları sanayinin toplam imalat sanayi içindeki payı %46.6'dan, %49.3'e, yatırım malları sanayinin payı %14'den %15'e çıkarken, ara mallarının payı %39.4'den %35.7'ye inmiştir.¹¹²

Plan döneminde sanayi işletmelerinin genellikle optimum ölçeklere göre küçük, ithalata aşırı dayalı, iç piyasaya dönük yapıya da süregelmiştir. Plan döneminde imalat sanayinde hızlı bir holdingleşme duygusunun varlığı da gözlenmiştir. Yine plan döneminde ekonominin gereksindiği enerji, zamanında ve yeterli ölçüde karşılanamamıştır. Üçüncü plan döneminde ortaya çıkan ve özellikle dış gelişmeler, planda öngörülen hedeflerde sapmalara neden olduğu gibi, temel sorunlar önerilen çözüm yollarının gerçekleşmemesi yanında, yeni sanayilerin doğmasına da yolaçmıştır.

¹¹¹ Tokgöz, A.g.e., s.212.

¹¹² Egeli, A.g.e., s.145.

Plan hedeflerinin gerçekleşmemesinde etkin olan iç nedenler arasında, ekonominin ara mallarda dışa bağımlılığının azaltılamaması, sanayinin ihracattan çok iç pazara yönelik olması, yurt içi talebin, enflasyonun ve tüketimin artması, dış nedenler arasında ham petrol fiyatlarının son beş yıllık dönemde 4.5 kat kadar artarak temel mal fiyatlarının yükselmesi, batı ekonomilerinde fiyat artışları ve işsizlik sonucu işçi gelirlerinin gerilemesi, TL'deki istikrarsızlığın ihracat girişimlerini durdurması ve spekülâtif amaçla ithalat gereksinmesinin yükselmesi sayılabilir.¹¹³

Türkiye'de DBYKP 1977-1978 yıllarında uygulamaya konulamamış 1978 yılı programlı fakat plan ilkelerinden yoksun olarak tamamlanarak, plan 1979 yılı başında yürürlüğe girmiştir. DBYKP sanayide yapısal bir değişimi ve dönüşümü gerçekleştirme amacına yönelik olarak imalat sanayi içinde ara ve yatırım malları üreten sanayilerin öncelikle geliştirilerek, ara ve yatırım malları üretim artışlarının tüketim malları üretim artış hızından daha yüksek olmasını öngörmüştür. Ancak plan, döneminin sonuna gelmeden önce Türk ekonomisinde yapısal değişikliğin sağlandığı 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri uygulamaya konulmuştur.

1963 yılından 1980'e kadar geçen dönemde sanayi sektörü, ekonomide mutlak ve nisbi anlamda büyürken, yapısında da önemli değişimler meydana gelmiştir. Burada sanayi sektöründeki yapısal değişikliği açıklarken büyük ölçüde imalat sanayindeki gelişmeler esas alınacaktır. Çünkü 1963 ve 1978 döneminde sanayi sektöründe yaratılan gelirin %85'i imalat sanayinde olup, bu alt sektörde çalışanlar, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin yaklaşık %90'ı kadardır.

Sanayi üretimi içerisinde ara ve yatırım mallarının payı artmış, özellikle İBYKP döneminden sonra sanayide ara ve yatırım malları lehine önemli bir değişim gözlenmiştir. Bu durum, özellikle ara mallarında önemli ölçüde ithal ikamesinin sağlandığını göstermektedir. (tablo 6)

¹¹³ Osman Yıldız, **Türk Sanayi ve Ticaretinde Gelişmeler**, Ankara, 1987, s.20

Tablo 6
İlk Üç Plan Döneminde İmalat Sanayinin Bileşimi, (%)

Üretim Alanı	1963	1967	1972	1977	1978	1979
Tüketim Malı Üreten Sanayiler	62	53	47	31	39.5	40.5
Ara Malı Üreten Sanayiler	28	35	39	50	42.8	41.7
Yatırım Malı Üreten Sanayiler	10	12	14	19	17.7	17.8
İmalat Sanayi Toplamı	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1996, s.214.

İmalat sanayinde yapısal değişim, incelenen dönemde plan hedefleri doğrultusunda gerçekleşmiş olmasına rağmen, yatırım ve ara mallarındaki gelişme plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Dayanıklı tüketim malları ise, öngörülenin üzerinde gelişmiştir. Bunun başlıca sebepleri, özel sektör tarafından üretilen dayanıklı tüketim malları üretiminin bu dönemde çok karlı bir duruma gelmesi, bu mallara yönelik talebin hızla artması, bu alt sektörün önemli ölçüde dış rekabetten korunarak gelişmesi için uygun ortamın yaratılması ve sektöre KİT ürünlerinin olduğundan ucuza verilerek örtülü bir sübvansiyon yapılmasıdır.

Bütün bu gelişmelere rağmen, toplam imalat sanayi içinde tüketim malları grubunun nisbi öneminin zamanla azalması, Türkiye ekonomisinde sanayileşme düzeyinin yükseldiğinin bir göstergesidir. Sanayideki bu olumlu gelişme, aynı zamanda sanayi sektörünün ve özellikle imalat sanayinin dışa bağımlılığının artmasına da yol açmıştır.¹¹⁴

¹¹⁴ Karluk, **Türkiye...**, s.214.

II.1980 SONRASI İZLENEN SANAYİLEŞME STRATEJİSİ VE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

1.1980'li Yıllarda Sanayileşme Sürecinde Yeni Bir Yaklaşım ve Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

Dünya ekonomisinde 1970'li yıllarda yaşanmaya başlanan ekonomik bunalımın ileri sanayi toplumlarında, özellikle üretim sistemlerinde köklü değişiklikler ortaya çıkarmış, dünya iktisadi işbölümü ve pazar yapısındaki değişiklikler gelişmiş ülkelerde verimlilik arayışlarını başlatmıştır.

Üretim sistemlerinde ortaya çıkan hızlı değişim, üretim teknolojilerinden işgücünün niteliğine ve firmaların yapılarına kadar uzanan bir alanda köklü değişikliklere yol açarken, Türkiye'de, bu değişim sisteminin dışında kalan sanayi, ithal ikameci birikim rejiminin krize girmesinde etkili olmuştur. 1970'lerin sonlarında verimsiz sanayi yapısıyla bu birikim rejiminin kendisini sürdürmesi olanaksız hale gelmiş, var olan düzenleme biçimleri artık işlevini yerine getiremediğinden yeni bir sermaye birikimine geçiş zorunluluğu doğmuştur.¹¹⁵

Türkiye'de 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programıyla ithal ikameci sanayileşme stratejisi terkedilerek, ihracata ağırlık ve öncelik veren bir sanayileşme modeli benimsenmiştir. Böylece ihracata yönelik bir stratejiye göre sanayileşmemenin yarattığı sıkıntılar giderilmeye çalışılmıştır. Aslında 24 Ocak Kararlarının özünde, bu sanayileşme stratejisindeki değişiklik yatmaktadır.¹¹⁶

Türkiye'de 24 ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren ekonomik istikrar tedbirlerinin sanayiye ilişkin kararları topluca şu şekilde özetlenebilir.¹¹⁷

¹¹⁵ Uğur Eser, Kadir Eser, **Türkiye'de Sanayi Sektörünün Yapısı ve Gelişme Eğilimi**, Ankara, Harb-İş Yayınları, 1995, s.20.

¹¹⁶ Karluk, **Türkiye...**, s.216.

¹¹⁷ Yıldız, A.g.e., s.26.

a.Kaynak Dağılımında Fiyat Mekanizmasına Ağırlık Verilmesi

-Bu amaçla, ekonomide uygulanan fiyat kontrolleri geniş ölçüde kaldırılmıştır.

-KIT'ler ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını tesbit etmede geniş ölçüde serbest bırakılmışlardır.

-Gerçekçi faiz politikası uygulamasına geçilerek tasarrufların artırılmasında ve sermayenin etkin dağılımında faiz mekanizmasına ağırlık verilmiştir:

Gerçekçi faiz politikasının sanayi sektörü açısından önemli etkileri ise kısaca şöyle belirtilebilir.

-Sanayi işletmelerimizin mali yapılarında önemli düzelmeler olmuştur. Düşük faiz ve yüksek enflasyon sebebiyle büyük miktarda dış kredi kullanan kuruluşlarımız 1981 yılında öz kaynaklarını arttırmış ve böylece özellikle anonim ve limited şirketlerin öz kaynak yabancı kaynak yapısında nisbi gelişmeler olmuştur.

-Tasarruf hacminde gelişmeler kaydedilmiş ve tasarruflar özellikle banka sistemine kaymıştır.

-Sınırlıda olsa sermaye piyasası gerçekçi faiz uygulaması ile canlanmış ve özellikle tahvil satışları yoluyla sanayi kuruluşları sermaye piyasasından kaynak sağlamışlardır.

-Faiz oranlarının yükselmesi, sanayi kuruluşlarının finansman maliyetlerini yükseltmiştir. Bu husus firmaları verimliliklerini arttırmaya zorlamış ancak finansman maliyetlerindeki artışlar 1981 yılında ekonomimizde karşılaşılan maliyet enflasyonunun sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

b.Dış Ticarete Kısmi Liberalleşmeye Gidilmesi

Uygulanmakta olan sanayileşme politikasının önemli amaçlarından birisi de Türk sanayinin tedrici olarak dış rekabete açılması ve böylece sanayimizin kalite ve verimliliğini arttırmaya zorlamasıdır.

Bu konuda alınan tedbirler ise şunlardır.

-Dış ticaretimizde uygulanan kota sisteminde düzenlemeye gidilmesi

-Sanayimizde 2 nolu liberasyon listesiyle sağlanan koruma ve himayenin hafifletilmesi,

-Gerçekçi kur politikasına geçilmesi, gümrük hedeflerinin yeniden düzenlenerek azaltılması.

c.Devletin yatırım politikalarında altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi

d.Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi

e.İhracata yönelik sanayileşme politikasına ağırlık verilmesi

Bu konuda,

-Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi esas alınarak Türkiye için karşılaştırmalı olarak üstünlük arzeden hammaddesi ülkemizde olan veya tarıma dayalı nisbeten emek-yoğun sanayi dallarına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır.

-Sanayinin dışa yönelmesini sağlamak için para ve maliye politikaları ile enflasyon ve iç talep kontrol altına alınmıştır.

Nitekim %100 oranlarına varan enflasyon 1981 yılında %35 dolaylarına indirilmiştir.

-Gerçekçi kambiyo kuru politikası uygulamasına geçilmesi sanayi mamulleri ihracatının arttırılmasında çok etkili olmuş ve sanayimizin dışa açık bir yapı kazanmasını teşvik etmiştir.

-Sanayilere ihracattan elde ettikleri dövizin %50'sini kullanarak, sıfır gümrükle girdi ithal etme imkanı sağlanmıştır. Böylece sanayi sektörüne dünya fiyatlarında hammadde ve ara malı temin edilmiş ve Türkiye'deki ara malları sanayi kısmi bir biçimde dış rekabete açılmıştır.

-Etkili ve gerçekçi ihracat tedbirleri alınmış ve uygulamaya konmuştur.

-Sanayi malları ihracatında vergi iadesi uygulaması yapılmıştır.

-İhracatta sellektif kredi uygulaması ile düşük faizli kredi kullanılmasına gidilmiştir.

-İhracattan elde edilen gelirlerin kurumlar vergisi matrahlarından düşülmesi kabul edilmiştir.

Bu bigilerden sonra, 24 Ocak'tan günümüze kadar olan dönemde sanayi sektöründe meydana gelen değişmeler aşağıda toplu olarak incelenecektir.

1980'den sonra sanayi sektörü büyüme hızları incelendiğinde, sektörde kararsız bir büyümenin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. 1981-1997 döneminde sektörde ortalama %10.1 ile %-5.1 arasında değişen dalgalanmalar olmuştur. İmalat sanayinde ise nisbeten daha büyük bir büyüme oranı gerçekleşmiştir. Sanayinin büyümesini zaman zaman negatif oranlara inen madencilik sektörü aşağıya çekmiştir. Enerji sektöründe ise 1986'da %15.5 oranına ulaşan sürekli pozitif büyüme gerçekleşmiştir. 1980'den sonraki dönemde sanayinin büyüme hızı aşağıdaki tablo aracılığıyla incelenebilmektedir. (Tablo 7)

Tablo 7
1980 Sonrası Sanayinin Büyüme Hızı
(Sabit Faktör Fiyatlarıyla)

Yıllar	Madencilik	İmalat	Enerji	Toplam Sanayi
1981	-7.3	9.5	7.0	7.4
1982	-5.5	5.4	11.7	4.9
1983	7.5	8.7	2.2	8.0
1984	7.9	10.2	11.1	10.1
1985	11.9	5.5	7.8	6.3
1986	-6.3	9.6	15.5	8.7
1987	4.2	9.9	10.9	9.6
1988	8.7	1.9	9.8	3.1
1989	-3.7	3.2	7.1	3.1
1990	0.4	10.0	7.3	9.0
1991	4.5	2.3	4.5	2.7
1992	0.3	5.6	11.8	5.8
1993	-6.4	9.3	8.9	8.2
1994	8.0	-7.6	3.4	-5.7
1995	-6.9	13.9	9.6	12.1
1996	2.3	7.1	9.7	7.1
1997 I	10.3	10.0	5.5	9.5
II	-5.3	12.3	4.8	10.6
III	6.5	12.8	3.2	11.5

Kaynak: DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, 1997, s.11.

TOBB, **Ekonomik Rapor**, 1991, s.20.

Ekonomide yapısal değişimin bir göstergesi olarak sektörlerin GSYİH'daki payına bakıldığında, 1980'den sonra sanayi sektörünün payının 1989 yılına kadar artış içinde olduğu anlaşılmaktadır. 1980 yılında %25 olan sanayinin GSYİH'daki payı 1988 yılında %32.4'e çıkmıştır. Bu pay daha sonraki yıllarda azalma eğilimine girerek 1989'da %31.3 ve 1990 da %28.8'e düşmüştür. 1990'dan sonra GSYİH'da sanayi sektörünün payının gelişimi aşağıdaki tablo yardımıyla izlenebilmektedir. (Tablo 8)

Tablo 8
Sanayi Sektörünün GSYİH'daki Payı,(%)
(Cari Fiyatlarla)

Sektörler	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997*
Madencilik	1.5	1.3	1.1	1.3	1.3	1.2	1.0
İmalat Sanayi	19.4	18.9	18.3	20.2	20.4	18.0	20.0
Enerji	2.3	2.8	2.8	3.1	2.6	3.0	3.1
Toplam Snayi	23.2	23.0	22.1	24.6	24.2	22.1	24.0

*Ocak-Haziran dönemiyle

Kaynak: DTM, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1997, s.4.

1980 sonrasında sanayide gözlenen en önemli gelişme sanayi ihracatının gerek mutlak gerekse nisbi olarak artış göstermesidir. 1980-1997 döneminde sanayi ihracatının toplam ihracattaki payı %36'lardan başlayarak, %88.4 düzeyine çıkmıştır. Bu önemli ve hızlı bir gelişme sayılabilir. %36'lardan %84.4'ler düzeyine yükseliş, 1980 sonrasında izlenen sanayileşme ve ihracatı teşvik politikalarına bağlı olarak, ihracatta sanayi ürünlerine yönelmeyi ifade etmektedir. Bununla birlikte sanayi malları içinde en önemli pay dokumacılık sanayininindir.

Bu alt sektörün sanayi malları ihracatı içindeki payı 1997 yılı Ocak-Haziran itibariyle %37.8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer önemli bir alt sektör de %10.4'lük payıyla demir-çeliktir. Tarıma dayalı sanayilerin ihracat içindeki payı da 1997 Ocak-Haziran itibariyle %8.7 civarındadır. Bunlar dışında deri ve deri mamülleri, kimya sanayi, elektrikli makinalar sanayi ihracat içinde en yüksek payı alan alt sektörlerdir. Sanayi ürünleri ihracatında son yıllarda görülen gelişmeler tablo 9'da görülmektedir.

Tablo 9
Sanayi Ürünleri İhracatı

Milyon Dolar

	1995	Pay	1996	Pay	1997*	Pay
A.Tarıma Dayalı İş. Ürün.	2.097	9.7	2.116	9.2	1.025	8.7
B.İşlenmiş Petrol Ürünleri	277	1.3	264	1.1	112	1.0
C.Sanayi Ürünleri	16.543	76.5	17.612	76.3	9.171	78.0
-Çimento	141	0.7	135	0.6	73	0.6
-Kimyasal San. Ürünleri	711	3.3	821	3.6	416	3.5
-Deri ve Kösele	537	2.5	433	1.9	190	1.6
-Dokuma-Giyim	8.262	38.2	8.518	36.9	4.445	37.8
-Cam-Seramik	530	2.4	621	2.7	328	2.8
-Demir-Çelik Ürünleri	2.248	10.4	2.251	9.8	1.221	10.4
-Makina Sanayi Ürünleri	685	3.2	786	3.4	442	3.8
-Elektirikli Mak. ve Cihaz.	915	4.2	1.317	5.7	671	5.7
-Taşıt Araçları	804	3.7	92	4.0	460	3.9
-Diğerleri	1.710	7.9	1.806	7.8	925	7.9
Toplam	18.917		19.992		10.308	

*Ocak-Haziran Dönemi İtibariyle

Kaynak: Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 1997, s.170.

1980'den sonra sanayi malları ithalatında mutlak olarak önemli artışlar görülmüştür. Ancak dünyada madencilik fiyatlarındaki dalgalanmalar dolayısıyla sanayi ithalatının toplam ithalattaki payının gelişimi anlamlı bir seyir takip etmemiştir. Fakat 1980 sonrası sanayi mamülleri ithalatının GSMH'deki payı da artmıştır.

1980'den sonra ithal edilen hammaddelerde de hızlı bir artış gözlenmiştir. Bununla birlikte ithalatta eses hızlı gelişme tüketim mallarında görülmüştür. Tüketim maddelerinin ithalattaki payı %2-3 düzeyinden 1997'de %54.1'e yükselmiştir. İthalattaki liberasyonun en belirgin etkilerinden birisi de budur. yatırım mallarının ithalattaki payı 1980'de %20.0 düzeyindeyken 1997'de %17.9 olmuştur. Oysa bu pay 1980 öncesi dönemlerde %40 ile %50 düzeyinde seyretmiştir. 1980'den sonra ithalatın ana mal gruplarına göre dağılımının gelişimi aşağıda tablo yardımıyla izlenebilmektedir. (Tablo 10)

Tablo 10
İthalat İçinde Tüketim, Yatırım Malları
ve Hammaddelerin Payı, (%)

	Yatırım	Tüketim	Hammadde		Yatırım	Tüketim	Hammadde
1980	20.0	2.1	77.9	1989	24.3	8.8	66.9
1981	24.7	2.0	73.3	1990	26.6	12.9	60.5
1982	26.3	2.1	71.6	1991	29.2	13.4	57.3
1983	25.1	2.6	72.3	1992	30.0	12.8	57.1
1984	24.7	4.4	70.9	1993	32.5	14.0	53.5
1985	22.9	8.0	69.1	1994	29.6	11.9	58.4
1986	31.3	8.6	60.1	1995	29.4	12.4	58.3
1987	27.0	8.2	64.8	1996	31.0	15.5	53.5
1988	27.8	7.8	64.4	1997	31.3	16.6	52.1

*Ocak-Ağustos Dönemi İtibariyle

Kaynak: DİE, **İstatistik Göstergeler**, (1923-1995), Ankara, 1996, s.265

DTM, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Ankara, Eylül, 1997, s.64.

DTM, **Aylık Dış Ticaret Göstergeleri**, Ankara, Ağustos, 1997, s.10.

1980 sonrasında yabancı sermaye girişlerinde de önemli artışlar olmuştur. Sadece 1989 ve 1990'da fiilen ülkemize giren yabancı sermaye miktarı 1980 öncesinin tüm kümülatif girişlerinden fazladır ve bu yabancı sermayenin %65'lik kısmı sanayiye yönelik olarak gelmiştir. 1981 yılında kümülatif olarak 663 milyon dolar, 1988 yılında 3.279 milyon dolar, 1990 yılında 6.652 milyon dolar olarak gerçekleşen yabancı sermaye girişi 1996 yılında 20.756 milyon dolar ve 1997 Eylül sonu itibariyle de 21.833 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.Sanayileşmenin Kazandığı Yeni Boyutlar ve Uluslararası Yeni Rekabet Koşulları Altında Sanayi Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım

Türk sanayinin mevcut durumunun uluslararası yeni rekabet koşullarına hazır olduğu izlenimini verdiği söylenememektedir. Sanayiye mikro düzeyde bakıldığında kullanılan teknolojiler, ihracata yönelik üretim yapan sektörler dışında, oldukça eskidir. Sanayi

kesiminde kaliteli ürün üretme bilinci, ithal ikameci sanayileşme dönemlerine kıyasla oldukça gelişmiş ise de, pek çok alanda kalite standartlarına yaklaşılammıştır. Teknoloji adaptasyonu bilinci işletmelerde yeterince gelişmemiştir. Sanayi sektöründe, sanayileşmiş ülke pazarlarında en önemli rekabet unsurlarının başında gelen "tasarım" anlayışı yeterince gelişmemiş ve tasarıma önem veren firmaların sayısı ekonominin geneline göre fazla değildir. Tam zamanında üretim yöntemlerinin uygulanması, mevcut ara malı tüketicileri ile olan ilişkilerde istikrarsızlık ve düzensizliğin hakim olması nedeniyle neredeyse imkansızdır.

Üretim birimleri seri üretim anlayışı çerçevesinde tasarlanmış, ancak bu anlayışın gerektirdiği ölçek ekonomilerinden yeterince yararlanılmamaktadır. Pek çok işletmede esnek üretim olanakları yoktur. Küçük işletmelerde ise teknolojik düzey çok daha düşüktür. Devletin sanayiye yaklaşımının da mevcut durumuyla Türk sanayinin uluslararası yeni rekabete hazır olmasına olanak verdiği de söylenememektedir.

Günümüzde Türkiye gibi ülkeler için sanayileşme politikalarının yeni dünya ekonomik düzeni, sanayileşmenin değişen niteliği ve kazandığı yeni boyutlar ile uluslararası yeni rekabetin aldığı biçimde tasarlanması gerekmektedir. Türkiye'nin uzun dönemli büyümesi ve gelişmesi ancak sanayileşme ile mümkündür. Aynı zamanda Türkiye, sanayi alanında yaşanan hızlı değişim sürecinin dışında kalmamak için, kurumsal formları yenilemek, ekonomisinde üretim kaynaklarının kullanımı ve üretim güçlerinin gelişmesi yolunda köklü bir reformu hedeflemek zorundadır.

Bunun için de önce sanayileşme perspektifinin ve uzun dönemli bir stratejinin belirlenmesi gerekir.¹¹⁸ Kısa dönemde ise kurulu üretim kapasitesini teknik imkanlar ölçüsünde azami ölçüde kullanmak ve hatta bu kapasiteyi zorlamak hedeflenmelidir.¹¹⁹

¹¹⁸ Uğur Eser, "Yeniden Sanayileşme Sürecinde Sanayi Politikaları ve Yeni Dünya Düzeni", **TMMOB Sempozyumu**, Ankara, 1994, s.37.

¹¹⁹ Korkut Boratav, Ergun Türkcan, **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler**, İstanbul, Yurt Yayınevi Yayınları, 1994,s.104.

Bu bağlamda Türk sanayinin uluslararası yeni rekabet koşulları altında yeniden yapılanması için gerekli politikalar ve yönlendirme gerekleri şu şekilde özetlenebilir.

2.1.Dış Ticaret

Türk sanayi kurulduğu günden beri dış rekabete karşı korunmuş, iç rekabetin ise eksik olduğu bir ortamda gelişmiştir. Bunun içinde rekabet ortamının yaratılması ve sanayinin rekabet gücü ve yeteneğini geliştiren yasal ve kurumsal düzenlemelerin (firma kuruluşu, iflas, rekabet, anti-kartel yasaları gibi) gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Sanayimizin yeniden yapılandırılması için ciddi, planlı ve belirli sistematiği olan bir dış ticaret politikası geliştirilirken, kurumsal olarak bakıldığında, korumacılık ve liberasyon, genel ve tüm sektörleri kapsayabileceği gibi, seçmeli sektörler için de uygulanabilir. Yakın tarihin başarılı sanayileşmiş ülkelerinden edinilen tecrübelere göre, belirli sektörler üzerine yoğunlaşan ve bir liberasyon takvimine bağlı olarak uygulanan seçmeli korumacılık sanayileşme amacına en iyi hizmet eden politika şeklidir.

Sanayinin yeniden yapılanması çabalarının belli bir korumacılık politikasıyla birlikte uygulanmadan başarıya ulaşması oldukça zor görünmektedir. Korumacılığın bir diğer önemli etkisi, ulusal teknolojik birikime yapabileceği olumlu katkıdır. Bilindiği gibi, firma içi teknolojik birikimin artması ile sektörün korunması arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Türkiye’de korumacılık ilk olarak, genel olmayıp belirli sektörleri hedeflemelidir. İkinci olarak, yavru endüstrilerin gelişmesinin zaman alacağı kabul edilse bile bunun belirli bir takvim çerçevesinde uygulanması gerekmektedir. Üçüncü olarak, eğer korumacılık tekellerin ya da oligopollerin oluşması sonucunu doğuracaksa, korumacılıktan alınması beklenen olumlu sonuçların alınması güçleşecektir. Bu nedenle korumacılık mutlaka rekabeti arttırır bir şekilde olmalıdır.

2.2.Yeni Bir Teknoloji Politikası

Türkiye'de yeni bir teknoloji politikası oluşturulması bir kaç açıdan kaçınılmaz görünmektedir. Öncelikle dünyada mikro elektrik alanında bir teknolojik devrim yaşandığı saptaması yapılmalıdır. Teknoloji alanında bu hızlı gelişim üçüncü dünya ülkeleriyle sanayileşmiş ülkeler arasındaki teknolojik açığı giderek farklılaştırmaktadır.

Teknoloji ne kadar fazla bilinirse, uygulamasının da o kadar kolay ve başarılı olacağını düşünürsek, yalnızca sanayimizin gelecekteki yeni teknolojik ihtiyaçlarını karşılamak ve yeni teknolojileri uygulamak için bile sözü edilen açığı bir an önce kapatmak gerekmektedir. Türkiye gibi yeni sanayileşen ülkelerin, daha uzun süreler, ithal teknolojilere dayanmak zorunda olduğu kabul edilirse, teknoloji transfer politikalarında daha ciddi ve bilinçli yapılması gerekecektir.¹²⁰

Türkiye'de sanayinin çok köklü yasal değişikliklere ihtiyaç duyduğu son yıllarda, sanayileşme politikasının başarısını iyi tasarlanmış, yeterli araçlarla donatılmış bilim, eğitim ve teknolojiler belirleyecektir. Teknoloji politikasını planlayan ve uygulayan kurumların kısa dönemdeki hedefi, teknoloji üretiminden çok, mevcut ve nisbeten serbest sayılan teknolojilerin transferi ve yayılması olmalıdır. Kısa dönemde ileri teknolojiler transfer yoluyla sağlanarak daha çok içerilmemiş teknolojiler (patent, lisans, know-how anlaşmaları) kullanımı tercih edilmelidir.

Uzun dönemde ise, teknoloji politikasının hedefi ileri teknolojinin üretime geçmek olmalıdır. Teknoloji kapasitesini geliştirecek olan araştırmacı, teknik eleman ve bilim adamı sayısı arttırılmalı, sektörel Ar-Ge kurumları oluşturulmalıdır. Teknoloji üretimi konusunda, devletin katılımı ve yönlendirmesiyle, yabancı sermayeli firmaların yerli firmalarla stratejik ortaklık kurmaları

¹²⁰ Fikret Şenses, Arman Kırım, "Türkiye'de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar-Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayinin Yeniden Yapılanması Gerekleri", **Sanayi Kongresi Bildirileri**, İstanbul, Makina Mühendisleri Odası Yayınları, 1989, s.366.

sağlanabilir. Teknoloji politikasının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için şu düzenlemelerin yapılması gerekecektir.

-Patent, marka, fikir ve sanat eserleri, lisanslar, sınai haklar ve standartlarla ilgili yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,

-Ar-Ge kurumları, üniversiteler ve sanayi arasında sıkı işbirliği ve eşgüdüm sağlanması,

-İleri teknoloji alanlarındaki gelişme ve yenilikleri izleme, bilgi ağlarına bağlanma, bilim parkları, araştırma ve teknoparklar geliştirme yönünde kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,

-Ar-Ge insan gücü kaynaklarının süratle arttırılması ve Ar-Ge harcamalarına daha fazla kaynak tahsisi,

-Bir yandan bireysel inisiyatif ve yaratıcılığı geliştiren, diğer yandan toplumsal uyum ve kolektif çalışma becerisi kazandıran yeni bir eğitim sistemine geçilmesi, ekonominin ve toplumsal yaşamın her alanında (aile, işyeri, okul) yeni tüketim ve davranışların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

2.3.Sektör Hedeflemesi

Sanayileşmekte olan bir ülkenin dünya iktisadi iş bölümünde sürekli rekabet içerisinde olacağı gerçeği gözönüne alınırsa, ticaret ve sanayi politikalarının, uluslararası pazarlarda, rekabetin değişen niteliğini dikkate alan bir yaklaşımla tasarlanmasının önemi daha iyi anlaşılır.

Sanayi politikalarında, öncelikli sektörler seçiminin doğru yapılması gerekmektedir. Aynı şekilde uluslararası pazarlarda izlenecek rekabet stratejisi önceden belirlenmeli ve teşvik politikalarının amacı, belirli ölçütlere göre seçilmiş sektörlerin rekabet yeteneği kazanması olmalıdır.¹²¹

¹²¹ U. Eser, K. Eser, A.g.e., s.87.

Ayrıca sektör hedeflemesi genel perspektifli olup sanayi sektörünün belirli aşamalardan geçmesini hedefleyebileceği gibi (örneğin önce hafif imalat sanayi daha sonra da ara ve yatırım malları sektörlerinin gelişmesinin hedeflenmesi gibi) özel amaçlı olup belirli seçilmiş alt sektörleride hedef alabilir. Bu ikinci türde amaç, seçilmiş sektörlerin kendi içlerinde gelişmesini sağlamaktır. Türkiye açısından birinci olarak, geleneksel ihrac sektörlerinin (dokuma, hazır giyim v.b.) yeniden yapılanması bazında bir sektör hedeflemesi politikasının ve süreç içerisinde yeni sektörlerin hedeflenmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.¹²²

Ayrıca Türkiye devletin yönlendirici ve özendirici desteğini alan, işletmeleri verimli çalışmaya yönelten, ülke içi rekabet ortamının hukuksal ve teknik altyapısal düzenlemelerini gerçekleştirmelidir. Uzun süre devlet desteğine ihtiyaç gösteren bu destek olmadan ayakta kalamayacak sanayi sektörüne yeni stratejide öncelik verilmemelidir. Buna karşın böyle bir desteği alarak dünya pazarlarında rekabet edebilecek potansiyeli olan sektörlerin korunması gereği vardır.

Öncelikli sektörlerin aynı zamanda, gelecekte teknolojik gelişmelerin odak noktasında olacak "stratejik" konumdaki sektörler olması gerekir. Yüksek katma değer yaratan, dışsal ekonomilerin olduğu, ulusal teknoloji birikimine katkı yapan, diğer sektörlerle bağlantı etkileri yüksek sektörler yeniden yapılanma programında öncelik almalıdır.

Bunlardan başka yatırımları olumsuz yönde etkileyen, girişimcilerin önündeki belirsizliklerin azaltılması veya kaldırılmasına yönelik olarak projelerdeki karlılığın ve gereken hallerde belirli bir korumanın, görünür bir gelecekte de sürdürüleceğine dair güvenceler ve mekanizmalar yaratılmalıdır.

¹²² F. Şenses, A. Kırım, A.g.e., s.367.

2.4.Stratejik Planlama

Türk sanayinin uluslararası yeni rekabete hazırlanacak şekilde yeniden yapılanması için devletin yeni ve son derece aktif bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Çünkü yeniden yapılanmanın gerekli kılacağı çok boyutlu ve büyük değişiklikleri piyasa güçlerinin tek başına başarma olanağı yoktur. Sanayinin başarılı bir şekilde yeniden yapılanmasını gerçekleştirebilmek için, ülkemizde bir süredir fiilen terkedilmiş olan planlama anlayışına geri dönmek ve yeniden yapılanmayı bir stratejik plan çerçevesinde gerçekleştirmek gerekmektedir.¹²³

Stratejik plan kısa dönemde, atıl durumda bulunan kurulu kapasiteyi (makina teçhizat, üretim tesisleri v.b.) harekete geçirmeli ve en üst düzeyde kullanımını sağlamalıdır. Son yıllarda süregelen yüksek enflasyonun, kredi maliyetlerindeki artışın, kaybolan istikrarın ve belirsizlik ortamının, üretken sanayi yatırımlarla ilgili kararı olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Kısa dönemde bu nedenle duraksayan yatırımlar canlandırılmalı ve üretim kapasitelerinin tam kullanımı sağlanmalıdır.

Uzun dönemde ise sanayinin yenilenmesini sağlayacak olan yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmeli, ulusal teknoloji kapasitesinin öğeleri olan fiziki ve beşeri sermaye stokunun ve sınai teknolojik altyapının yenilenmesine yönelik politikalar uzun dönemli olarak tasarlanmak zorundadır.¹²⁴

Türk sanayinin uluslararası yeni rekabet koşulları altında yeniden yapılanması için değinilen bu noktaların dışında, rantların paylaşımı yerine, nitelikli işgücü ve teknolojik altyapı oluşturan, kendi sektöründe geleceğin rekabetçi sanayinin çekirdeği olacak ve dünya pazarında rekabet edebilecek olan işletmeleri hedef alan yeni bir teşvik sistemi geliştirilmeli, teşviklerin verilmesinde ve yeni teşviklerden yararlandırmada, her proje için, her yıl programlanan gelişme çizgisine varılıp varılmadığı gözönünde bulundurulmalıdır.

¹²³ U. Eser, K. Eser, A.g.e., s.80.

¹²⁴ F. Şenses, A. Kırım, A.g.e., s.369.

III.AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN SANAYİLEŞMEYE ETKİLERİ

1.Avrupa Topluluğunda Uygulanan Sanayi Politikaları

Avrupa Topluluğu'nun sanayi politikasında, AT ve diğer ülkeler düzeyinde olmak üzere ikili bir yapı söz konusudur. Avrupa Komisyonu, Avrupa Topluluğu ekonomisini bir bütün olarak düşünmekte ve sanayi politikaları uygulanmasında bu baz üzerine tedbirler almaktadır. Ancak üye ülkelerin yetkili organları kendi ülkelerindeki sanayinin yapısal düzeyini ele alarak kendi sanayi politikalarını da uygulamaktadırlar.

Avrupa Komisyonu, AT düzeyinde uygulanacak olan sanayi politikaları için 1967 yılında Avrupa Komisyonu nezdinde Sanayi Genel Müdürlüğü'nü kurmuş ve toplulukta uygulanacak olan söz konusu politikalar için çalışmalar başlatmıştır. Buna göre AT sanayi politikaları üç grup altında toplanmaktadır.¹²⁵

-Yüksek teknolojiye dayalı ve istihdam kabiliyeti yüksek modern sanayi dallarının geliştirilmesi,

-Geleneksel sanayi sektörlerinin desteklenmesi, korunması ve geliştirilmesi,

-Küçük ve orta boy sanayi işletmelerinin desteklenmesi.

AB yüksek teknolojiye dayalı ve istihdam kabiliyeti yüksek modern sanayi dallarının geliştirilebilmesi için, sanayileşme politikası kapsamında modern üretim yöntemlerini, piyasa ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni sanayi ürünlerinin geliştirilmesi için kanalize etmektedir. AB'de büyük firmaların, araştırma kurumlarının ve üniversitelerin işbirliği yapmasına ve bunların faaliyetlerinin koordine edilmesine öncelik verilmiştir. Bu konu ile

¹²⁵ Ayşe Ege, Ufuk Acar, **Avrupa Topluluğu İle Gümrük Birliği Kapsamında KOBİ'ler**, Ankara, KOSGEB Yayınları, 1993, s.20.

ilgili projelerin finansmanı Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından karşılanmaktadır.

Ayrıca modern sanayi sektörlerinin geliştirilmesi için üye ülkelerin resmi ihaleleri birlikteki bütün şirketlere açık tutulmaktadır. Topluluk içinde özellikle havacılık sanayi, bilgisayar sanayi, uzay sanayi ve iletişim sanayinde önemli ölçüde talep ortaya çıkaracak ve büyük ölçüde üretim yapabilmek için çeşitli üye ülkelerde bu sanayi dallarında faaliyet gösteren firmalar birleşerek, ABD ve Japonya ile dünya pazarlarında rekabet edebileceklerdir.¹²⁶

AT ekonomisinde uygulanan sanayi politikalarının ikinci ana unsuru geleneksel sanayi sektörlerinin korunmasıdır. Son yıllarda ortaya çıkan hızlı rekabet karşısında geleneksel sanayi dalları, AT ülkelerinde gerileme sürecine girmiş ve önemli ölçüde atıl kapasitelere yol açmıştır. Geleneksel sanayi dallarının AT ülkelerinde istihdamın 2/3'ünü kapsamaları nedeniyle bu sektörün korunması gerekmektedir. Bu konuda ise negatif sanayi politikaları ve geleneksel sanayi sektörleriyle ilgili olarak pozitif sanayi politikaları uygulanmaktadır.

Yine AT içerisinde istihdam yaratma yönünde önemli etkilerinin olması nedeniyle küçük ve orta boy sanayilerin desteklenmesi temel hedeflerden birisidir. Bu konuda ise¹²⁷

-Avrupa Sosyal Fonu'ndan finanse edilen mesleki ve teknik eğitim imkanlarının bu işletmelerde çalışanlara sağlanması ve bu işletmelerde Avrupa Komisyonu tarafından ekonomi ve hukuk danışmanlarının tahsis edilmesi,

-Yeni teknolojilerin uygulanması ve modernizasyon yatırımlarının yapılması için uygun şartlarda kredi sağlanması ve sübvansiyon verilmesi, çeşitli vergi kolaylıklarının sağlanması ve bazı vergi istisnalarıyla, bu işletmelerin ihracatlarını geliştirmeleri

¹²⁶ Ayşe Ege ve Diğerleri, **Avrupa Birliği İle GB'nin Muhtemel Etkileri ve KOBİ'ler**, Ankara, KOSGEB Yayınları, 1995, s.40.

¹²⁷ A. Ege, U. Acar, A.g.e., s.22.

için çeşitli yardım ve sübvansiyonlar sağlanması gibi önlemler alınmaktadır.

2.Gümrük Birliği'nin İhracata Yönelik Sanayi Dallarına Etkileri

İthalata rakip sanayi dalları, Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesinden sonra pazarda daha önceden bulunmanın sağladığı, pazarın eğilimlerini bilmenin avantajlarından faydalanacaklardır. Talebin uzun zamandır ağırlıklı olarak yerli firmaların ürettiği mallarla karşılanıyor olması tüketicinin belirli mallara olan alışkanlığı ile, diğer psikolojik tüketim alışkanlıkları, yerli sanayiler lehinedir.

Ayrıca coğrafi şartlar nedeniyle yerli firmaların, taşıma giderlerinden dolayı yabancı firmalara göre daha avantajlı olmaları, bu firmaların rekabet gücünü büyük ölçüde pozitif yönde etkileyecektir. Bunun yanında yerli firmaların oluşturduğu yaygın servis ağı, taksitli satış kampanyaları gibi faaliyetler başlangıç aşamasında tüketicinin tercihlerini yerli sanayi lehine kaydırılabilir.

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin Türkiye'deki serbest piyasa düzeninin yerleşmesine olumlu katkıları olabilecektir. Türkiye'deki oligopol durumda olan ve yüksek kar marjıyla çalışan çok sayıda firma, Gümrük Birliği'nden sonra kar marjlarını azaltacaklardır.

Bunun ilk yansıması fiyatlara olacak ve tüketici aynı malı daha ucuza alabilecektir. İkinci yansıma ise, daha düşük maliyetle üretim yapmak amacıyla, firmaların yeni teknolojik yatırımlara yönelmesi olacaktır. Bunun sonunda yerli firmaların yabancı firmalarla ortaklık şeklinde oluşturacağı teknoloji ve sermaye aktarımını sağlayan şirketlerin sayısında artış olabilecektir.¹²⁸

Bundan başka Gümrük Birliği'yle birlikte, özellikle Japon, G.Kore ve öteki Uzak Doğu kökenli firmalar Türk firmaları ile ortaklık kurarak Gümrük Birliği'nin avantajlarından faydalanmak isteyecekler

¹²⁸ S. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, İMKB Yayınları,1996, s.607.

ve böylece ülkeye yabancı sermaye girişi artacaktır. Ancak Türkiye'ye yabancı sermayenin ilgisinin artması için, Gümrük Birliği'ne katılmak yeterli olmaz. Teşvik sisteminin tümüyle bir düzene sokulması gerekir.

Bu konu da, yetki dağılımı ortadan kaldırılmalı, fikir ve sınai mülkiyetler ile ilgili düzenlemeler yapılmalı ve Ar-Ge faaliyetlerine verilen destekler arttırılmalıdır. Yatırım kararlarının alınmasında önemli karar oynayan enflasyon, faiz oranı, döviz kuru gibi makro değişkenlerin düzeyinde istikrar sağlanmalıdır. Bunun için para, maliye ve döviz kuru politikaları uygun bazda ve gerekli sürelerde kararlılıkla uygulanmalıdır.¹²⁹

3.Gümrük Birliği'nin Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Dallarına Etkileri

AB ile Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi küçük ve orta boy sanayi işletmelerinde önemli etkiler yaratacaktır. KOBİ'ler Türkiye ekonomisinde çok önemli bir yere sahiptirler. Türkiye'de sanayi sektöründe işyeri büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan kriter, çalışan kişi miktarıdır. DİE genel sanayi anketlerinde 1983 yılına kadar 10 ve daha fazla işgücü çalıştıran işyerlerini büyük sayılmış, bu yıldan sonra miktar 25'e çıkarılmıştır. Türkiye'de DİE, tek bir mülkiyet ve kontrol düzeni altında mal veya hizmet üretimi amacıyla genellikle tek tip ekonomik faaliyet icra eden, muhasebe ve istatistiksel kaynaklara sahip olan yerleri "işyeri" olarak kabul etmektedir.

Türkiye'de 1992 yılında yapılan genel sanayi ve işyerleri sayımı sonuçlarına göre 1.070.990 adet işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin yada işletmelerin %99.6'sı, 1 ile 49 arasında işçi çalıştıran küçük işletmelerken, %0.2'si 50 ile 99 arasında işçi çalıştıran orta boy işletme, yine %0.2'si 100'den fazla çalışanı olan büyük işletmelerdir. Böylece tüm işletmelerin %99.8'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır.

¹²⁹ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995, s.320.

Türkiye'de 1992 genel sanayi ve işyerleri sayımı sonuçlarına göre mevcut 1.070.990. işyerinde toplam olarak 3.539.744 kişi istihdam edilmektedir. Bu istihdamın da %72.5'i küçük işletmeler tarafından sağlanırken, %4.2'si orta boy ve %23.3'ü de büyük işletmeler tarafından sağlanmaktadır. Dolayısıyla tarım kesimi hariç toplam istihdamın %76.7'sini KOBİ'ler yaratmaktadır. Buradan da açıkça görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi aslında ortadan çok küçük işletme ağırlıklıdır. Bu nedenle KOBİ'ler politikalarında geliştirilmesinin de küçük işletmelere ağırlık gerekecektir.

İşyerleri sayısı açısından en büyük sektör tüm işletmelerin %57.7'sini kapsayan ticaret sektörü iken, ikinci sektör %18.4 ile imalat sanayidir. Ancak sağladığı istihdam payı açısından imalat sanayi %43.2'lik bir oranla birinci sırayı almakta ve ticaret sektörü %35'lik pay ile ikinci sırada görülmektedir.¹³⁰

Gümrük Birliği ile başlamak üzere AB'ne girişte, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin, Gümrük Birliği'ne giriş süreci ile ülkemiz iç pazarında serbet dolaşıma girecek olan AB ürünleri ile rekabet edebilecek kalite, standart ve fiyatlarda üretim yapan bir yapıya kavuşturulmaları gerekmektedir. Ülkemiz iç pazarında AB ürünleri ile rekabet koşullarını yakalayabilmiş küçük ve orta ölçekli işletmelerin, bunun bir uzantısı olarak AB veya üçüncü ülke pazarlarına girme şansları yüksek olacaktır.¹³¹

Türk sanayi içinde özellikle dokuma, giyim eşyası ve dokuma sanayi, metal eşya, makina techizat imalat sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi dallarında küçük işletmeler egemendir. Metal eşya, makina techizat sanayi iş kollarında da, büyük ölçekli sanayi işletmelerine fason imalat şeklinde üretim yaygındır. Türkiye'de sanayi kesiminin etkilendiği darboğaz ve imkansızlıklar doğal olarak KOBİ'leri de etkilemektedir. KOBİ'lerin ölçekten kaynaklanan çeşitli avantajları yanında, yapılarından kaynaklanan kendilerine has sorunları da vardır. Bu sebeple, bu işletmeler için yan sanayi

¹³⁰ Halil Sarıaslan, **Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler**, Ankara, TOBB Yayınları, 1996, s.12.

¹³¹ Ayşe Ege ve diğerleri, A.g.e., s.96.

işletmelerine, özel bir önem verilerek bazı düzenlemelerin yapılması Gümrük Birliği'nden olumsuz yönden etkilenmemek açısından zorunludur. Bu tedbirler aşağıda belirtilmiştir.¹³²

-Mevcut KOBİ'lerin verimliliklerinin artırılması için, üretim planlaması, modern işletmecilik ve çalışan işgücünün becerilerinin yükseltilmesine yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ağırlık verilmelidir.

-Yeni kurulacak işletmeler optimum ölçekte olmalı, özellikle ihrac şansı olabilecek ve ileri teknolojiye dayalı yatırımlar şeklinde yönlendirilmelidir.

-KOBİ'lerin ürün bazında ihtisaslaşması sağlanmalı ve yan sanayi olarak düzenli üretim yapmalarını sağlayacak destek programları uygulanmalıdır. Bu kapsamda AB norm ve standartları esas alınarak bu işletmelerde kalite güvenlik sistemleri oluşturulmalıdır.

-Büyük sanayi işletmelerinin kuruluşunda kaliteden fedakarlık yapılmaksızın maliyetlerin düşürülmesine yönelik olarak yaygın ve esnek üretim modeli özendirilmelidir.

-KOBİ'lerin ürünleri için dış pazar araştırması yapılmalı ve uluslararası norm ve standartlar ile dış pazar beklentilerini karşılayacak kalite seviyesi ve rekabet fiyatlarının oluşturulması için gerekli önlemler alınmalıdır.

-KOBİ'lerin yabancı firmalar ile görüşmeleri teşvik edilmeli ve ortak yatırım, teknoloji transferi, temsilcilik ve bayilik ilişkilerinin oluşturulması sağlanmalıdır.

-Dış Pazarlarda talep edilen ürünler bazında araştırma yapılarak KOBİ'lerin bunları üretmeye yönlendirilmesi gerçekleştirilmeli ve böylece ürün çeşitlendirilmesi ve atıl kapasitenin kullanılmasına ortam yaratılmalıdır.

¹³² Karluk, **Gümrük...**, s.320.

-İhracata yönelik üretimler için destekleyici ve teşvik edici önlemler alınmalıdır.

-AB tarafından proje paketleri şeklinde yürütülen dış ticaretin arttırılması, ortak yatırım ve bilgi ile teknoloji değişim programlarına Türk firmaların etkin katılımı sağlanmalıdır. Bu çerçevede Akdeniz ülkelerinde KOBİ'lerin kalkınmasını desteklemek, onlara teknik yardım ve birbirleriyle temas imkanı sağlamak amacıyla AB'de 1991 yılında oluşturulan Med-Invest programlarından mutlaka yararlandırılmalıdır.

4.Gümrük Birliği'nin İmalat Sanayi Üzerine Etkileri

Gümrük Birliği'nin imalat sanayinde tüm işyerleri için olası yararları şu şekilde özetlenebilir.¹³³

-Gümrük vergilerinin kalkması sonucu, ithal girdiler ucuzlayacak ve daha kolay bulunulabilecektir. İthal girdilerdeki fiyat düşüşü, maliyeti azaltıp, mamul madde fiyatlarını cazip hale getirecek, böylece ihracat artışı gerçekleşecektir.

-Gümrük vergilerinin kalkması ile birlikte yatırım için gerekli makina ve teçizat fiyatlarında ucuzluk meydana gelecektir. Makina ve teçizat alımlarına gelecek kolaylık sonucu, sabit sermaye yatırım harcamaları fazlalaşacaktır.

-Makina ve teçizat harcamalarına gelecek kolaylık, teknoloji yenileme imkanını çabuklaştıracak ve dolayısıyla teknoloji transferide kolaylaşacaktır.

-Sabit sermaye yatırımlarının artması ve teknolojinin yenilenmesi ile üretimin kalitesi artacak, üretim teknikleri hızla gelişecek, pazar büyüyecek ve sonuçta ihracat artacaktır.

¹³³ İstanbul Sanayi Odası, **Gümrük Birliği'nin İmalat Sanayi Üzerine Etkileri ve Bu Sektörün Rekabet Gücü**, İstanbul, 1995, s.15.

-Ucuz ve kaliteli hammadde elde etme imkanı artınca, hem maliyetler ucuzlayacak, hem de rekabet artacaktır. Bu sonuç kapasitede artış, üründe bolluk ve çeşit fazlalığı getirecektir.

-İhracatın artması, pazarın genişlemesi üretimi arttıracak, dolayısıyla istihdam artacaktır.

-AB ülkelerine satışta, üçüncü ülkelere göre avantaj sağlanacak, yabancılarla ortaklıklar kolaylaşacaktır.

-Daha ucuz finansman imkanı doğacak, iç pazarda da ucuz mal bulunulabilecektir.

Yukarıda değinilen Gümrük Birliği'yle birlikte imalat sanayi üzerinde beklenen olumlu gelişmelerden sonra, Gümrük Birliği'nin imalat sanayi sektörüne getireceği olası sorunlar ise şu şekilde açıklanabilir.¹³⁴

-Teknolojik eksiklik ve ürün çeşitlerinin yetersizliği nedeniyle işyerleri, AB'ye uyum sağlamada güçlük çekeceklerdir. Ürün maliyetlerinin yüksekliği, kalitede zayıflık ve fiyat artışları, rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyecek önemli faktörlerdir.

-Güçlü sermaye grupları ile rekabet edememe, hammadde imkanlarının eşitsizliği, teknoloji ve bilgi eksikliği, özellikle küçük işyerlerinin sermaye zayıflığı, Gümrük Birliği'nden sonra, hazır olmayan kuruluşları etkileyecektir.

-Ülkemizde marka imajı ve yabancı mala ilgi nedeni ile bazı sektörlerin rekabet sorunları büyüyecektir.

-Rekabet gücümüzü etkileyen faktörler içinde en büyük avantaja sahip olduğumuz "işgücü meliyeti" giderek yükselecek, bu avantajımız azalacak aynı zamanda kalifiye işgücü bulma sorunuyla karşılaşılacaktır.

¹³⁴ İstanbul Sanayi Odası, **Gümrük...**, s.16.

Gümrük Birliği'nden sonra imalat sanayi sektörünün olumsuz yönde etkilenmemesi için alınması gereken önlemler ise şu şekilde sıralanabilir.

-İnsana yatırım yapmaya ve teknoloji yenilenmesine öncelik verilmelidir.

-Finansman sorunu temel sorunların başında gelmektedir. Bu alanda devletin tüm imkan ve kaynakları, ekonominin en verimli sektörü olan sanayi kesimine yönlendirilmelidir.

-Verimliliğin mümkün olduğunca hızla AB düzeyine yaklaştırılması, kalite ve standartların eş düzeye getirilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

-En fazla istek bulan önlemlerden biri de teşvikler konusudur. AB ile rekabet edebilmek için her konuda mümkün olduğunca devlet desteği istenmektedir. Teşvikten yoksun bir sanayi düşünülmemektedir. Teşviklerde AB normlarına uyulması istenmektedir.

-Pazarlama ve pazar bulmada başta devlet, meslek kuruluşları, diğer kurumlar ve her kesimden yardım istenmektedir.

-Hammadde temininde KİT'lerle ilgili sorunlar çözülmeli ve özelleştirme en kısa zamanda sağlanmalıdır.

5.Gümrük Birliği Uygulamasında İlk Sonuçlar

1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye ile AB arasında uygulanmaya başlanan Gümrük Birliği'nin ilk sonuçlarına göre Türkiye Gümrük Birliği'nden beklediği sonucu elde edememiştir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1.1.1996 tarihinde gerçekleştirilen Gümrük Birliği sonrasında dış ticaretteki son gelişmeler genel olarak incelendiğinde 1995 yılında 21.637 milyon dolar olan ihracat, 1996 yılında bir önceki yılın aynı dönemine göre

%6.9 oranında artarak 23.123 milyon dolar, 1997 döneminde ise geçen yılın aynı dönemine göre nisbi %8.8 oranında artışla 15.793 milyon dolar olmuştur. 35.709 milyon dolar olan ithalat ise 1996 yılında %42.734 milyon dolar, 1997 Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yıla göre %5.9 oranında bir değişimle 29.314 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1996 yılında tarım ürünleri ihracatı bir önceki yıla göre %16.7 oranında artışla 2.700 milyon dolar, 1997 Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre %6.7 oranında artışla 1.559 milyon dolar, sanayi ürünleri ihracatı 1995 yılına göre %5.9 oranındaki artışla 20.041 milyon dolar, ve 1997 Ocak-Ağustos döneminde önceki yılın aynı dönemine göre %9.1 oranında artışla 13.968 milyon dolar, madencilik sektöründe ihracat ise bir önceki yılın aynı dönemine göre %6.1 oranında bir azalmayla 381 milyon dolar ve 1997 yılı Ocak-Ağustos döneminde önceki yıla göre %4.7 oranında artışla 264 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

1996 yılında ithalatımız bir önceki yıla göre, tarım ürünlerinde %19.2 oranında artışla 2.923 milyon dolar, sanayi ürünlerinde %19.3 oranında artışla 35.512 milyon dolar ve maden ürünlerinde %23.5 oranında artışla 4.297 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1997 Ocak-Ağustos döneminde önceki yıla göre, tarım ürünleri ithalatı %8.1 oranında azalışla 2.923 milyon dolar, sanayi ürünleri ithalatı %7.9 oranında artarak 24.937 milyon dolar ve madencilik ürünleri ithalatı %0.1 azalışla 2.632 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1996 yılında ithalatın ihracattan daha hızlı artması sonucu dış ticaret açığı %39.4 artarak o güne kadarki en yüksek düzeyi olan 19.611 milyona yükselmiştir. 1997 yılı Ocak-Ağustos döneminde ihracattaki canlanma ve ithalattaki yavaşlama sonucunda dış ticaret açığı önceki yıla göre %2.7 oranında artarak 13.522 milyon dolar olmuştur.

Tablo 11
Dış Ticaret Değerleri

	Milyon Dolar					
	Yıllık		Değişim %	Ocak-Ağustos 1996		Değişim %
	1995	1996		1997		
İhracat	21637	23123	6.9	14511	15793	8.8
İthalat	35709	42734	19.7	27679	29314	5.9
Dış Tic. Hacmi	57346	65857	14.8	42191	45107	6.9
Dış Tic. Açığı	-14072	-19611	39.4	-13168	-13522	2.7
İhracat/İthalat	60.6	54.1	-10.7	52.4	53.9	2.8

Kaynak: DTM, **Aylık Dış Ticaret Göstergeleri**, Ankara, Ağustos, 1997, s.6.

Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin dış ticareti ülke gruplarına göre incelendiğinde, ihracatımız içerisinde sanayileşmiş OECD ülkelerine yapılan ihracat ağırlığını korumakla birlikte toplam ihracat içerisinde bu ülkelerin payında önemli bir değişiklik görülmemektedir.

1996 yılında toplam ihracatın %59.6'sının yapıldığı OECD üyesi ülkelere yapılan ihracat önceki yılın aynı dönemine göre %4.9 artarak 9.472 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam ihracat içerisinde bu ülkelerin payının ise 1995 yılında %61.1, 1996 yılında %60.5 ve Ağustos 1997 itibariyle %60.0 olduğu görülmektedir.

OECD üyesi olan AB üyesi ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracattaki payı ise 1996 yılında önceki yıla göre %3.7 artarak 11.485 milyon dolar, 1997 Ağustos itibariyle de önceki yılın aynı dönemine göre %2.6 artarak 9.471 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam ihracat içerisinde AB ülkelerine yapılan ihracatın payı da 1995 yılında %51.2, 1996 yılında %49.1 ve Ağustos 1997 itibariyle %47.3 olmuştur.

1996 yılında EFTA ülkelerine yapılan ihracat ise önceki yıla göre %17.5 artışla 345 milyon dolar, 1997 Ağustos itibariyle de önceki yılın aynı dönemine göre %18.4 artışla 249 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracat içerisinde EFTA ülkelerinin payının

da 1995 yılında %1.4, 1996 yılında %1.5 ve 1997 Ağustos itibariyle de %1.6 olduğu görülmektedir.

Gümrük Birliği'nden sonra OECD üyesi olmayan ülkelere yapılan ihracatımız 1996 yılında bir önceki yıla göre %8.1'lik artışla 9.093 milyon dolar, 1997 Ocak-Ağustos döneminde ise önceki yılın aynı dönemine göre %15.3 artarak 6.321 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 12
ihracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı, (%)

	1995	1996	Değişim	1996 *	1997*	Değişim
A-OECD Ülkeleri	61.1	60.5	5.8	62.2	60.0	4.9
-AB Ülkeleri	51.2	49.7	3.7	50.2	47.3	2.6
-EFTA Ülkeleri	1.4	1.5	17.5	1.4	1.6	18.4
-Diğer OECD Ülkeleri	8.6	9.3	16.7	10.6	11.1	14.0
B-OECD Üyesi Olmayan Ül.	38.9	39.3	8.1	37.8	40.0	15.3
-Avrupa Ülkeleri	16.5	16.6	7.9	15.3	17.1	22.0
-Afrika Ülkeleri	4.9	5.0	8.7	5.1	4.8	3.7
-Amerika Ülkeleri	0.6	0.6	3.8	0.6	0.8	47.0
-Orta Doğu Ülkeleri	9.5	9.4	6.2	9.2	9.6	13.7
-Diğer Asya Ülkeleri	5.3	5.7	13.8	5.8	5.3	0.6
-Diğer Ülkeler	2.0	2.0	3.2	1.9	2.4	35.8
Genel Toplam	100.0	100.0	6.9	100.0	100.0	8.8
Seçilmiş Ülke Grupları						
-Karadeniz Ekon. İşbirliği	11.4	12.4	16.6	12,0	13.8	25.8
-Ekonomik İşbirliği Teş.	4.2	4.9	23.5	4.9	4.2	-6.6
-Bağımsız Devletler Top.	9.7	11.4	25.4	11.1	12.6	23.0
-Türk Cumhuriyetleri	2.5	3.2	36.4	3.4	2.8	-9.4
-İslam Konf. Teş.	16.0	16.7	11.6	16.4	15.9	6.1

*Ocak-Ağustos Dönemi

Kaynak:DTM, **Aylık Dış Ticaret Göstergeleri**, Ağustos, 1997, s.11.

Gümrük Birliği sonrasında ithalatımız incelendiğinde toplam ithalat içerisinde OECD ülkelerinin toplam ithalat içerisindeki

payında %5'lik bir artışla ilk sırayı aldığı görülmektedir. 1996 yılı incelendiğinde 42.733 milyon dolar olan toplam ithalatın %68.3'ü OECD ülkelerinden yapılmıştır.

Belirtilen dönemde OECD ülkelerinden yapılan ithalat %23.7 oranında artışla 29.189 milyon dolar, 1997 yılı Ağustos itibariyle de önceki yılın aynı dönemine göre %4.7 artışla 20.261 milyon dolar olurken, 1996 yılında OECD üyesi AB ülkelerinden ithalatımız önceki yıla göre %32.5 oranında artışla 1.223 milyon dolar ve OECD üyesi olmayan ülkelere ithalatımız %9.6 oranında artışla 13.275 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1997 Ocak-Ağustos itibariyle ithalat, ise önceki yılın aynı dönemine göre OECD üyesi AB ülkelerinden %2.4 oranında artışla 15.081 milyon dolar, EFTA ülkelerinden %22.4 artışla 886 milyon dolar ve OECD üyesi olmayan ülkelere de %8.6 oranında artışla 9.053 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 13)

Tablo 13
İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı, (%)

	1995	1996	Değişim	1996*	1997*	Değişim
A-OECD Ülkeleri	66.1	68.3	23.7	69.9	69.1	4.7
-AB Ülkeleri	47.2	52.3	32.5	53.2	51.4	2.4
-EFTA Ülkeleri	2.5	2.9	37.1	2.6	3.0	22.4
-Diğer OECD Ülkeleri	16.4	13.2	-3.6	14.1	14.6	10.2
B-OECD Üy. Olmayan Ülk.	33.9	31.1	9.6	30.1	30.9	8.6
-AB Ülkeleri	12.8	9.2	-13.6	9.5	9.2	3.1
-Afrika Ülkeleri	3.9	4.7	45.8	4.4	4.9	17.7
-Amerika Ülkeleri	1.7	1.4	-1.0	1.5	2.0	36.8
-Orta Doğu Ülkeleri	7.5	7.7	21.7	7.0	6.7	1.3
-Diğer Asya Ülkeleri	7.1	7.0	16.9	7.1	7.2	7.9
-Diğer Ülkeler	0.9	1.1	43.8	0.6	0.9	47.2
Genel Toplam	100.0	100.0	19.7	100.0	100.0	5.9
Seçilmiş Ülke Grupları						
-Karadeniz Ekonomik İş.	11.3	8.6	-9.4	8.9	8.9	5.3
-Ekonomik İşbirliği Teş.	3.2	2.7	3.3	2.6	2.3	-7.8
-Bağımsız Devletler Top.	9.4	6.7	-14.1	7.1	7.1	6.2
-Türk Cumhuriyetleri	0.8	0.7	-2.5	0.7	0.8	11.0
-İslam Konferansı Teş.	12.7	12.8	20.7	12.1	12.0	4.7

*Ocak-Ağustos dönemi

Kaynak: DTM, **Aylık Dış Ticaret Göstergeleri**, Ağustos, 1997, s.12.

Türkiye ile AB arasında 1996 yılında uygulamaya geçen Gümrük Birliği dolayısıyla gümrük vergileri ve fonlarda yapılan indirimler, yurtiçi talepte ve ihracattaki görülen canlanma nedeniyle dış ticaret dengesi, olumsuz yönde etkilenmiştir. Dış ticaret dengesinde, 1996 yılında FOB ihracatının 1995 yılına göre %6.8 artışla 23.5 milyar dolar ve FOB ithalatının da %19.2 artışla 41.9 Milyar olarak gerçekleşmesi sonucu dış ticaret açığı da %39.8 artarak 18.5 milyar dolara yükselmiştir. Bavul ticareti kapsamında yapılan ihracatında dikkate alınması dahilinde dış ticaret açığı 9,6 milyar dolar olmaktadır.

1997 yılının ilk yarısı itibariyle ihracattaki canlanma ve ithalattaki yavaşlama sonucunda (bavul ticareti dahil) ihracat 14.4 milyar dolar, ithalat 21.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve buna göre oluşan dış ticaret açığı da geçen yılın aynı dönemine göre %32.2 artarak 6.7 milyar dolar olmuştur.

Tablo 14
Dış Ticaret Dengesi

(Milyon Dolar)

	1994	1995	1996	1996*	1997*	1996**	1997**
Dış Ticaret Dengesi	-4.126	-13.212	-9.632	-696	-1.337	-5.052	-6.680
A-İhracat (FOB)	18.390	21.975	32.303	2.553	2.285	14.569	14.375
-İhracat	18.06	21.636	23.082	1.744	1.961	10.695	11.751
-Bavul Ticareti			8.842	789	288	3.714	2.378
-Transit Ticaret	284	339	379	20	36	160	246
B-İthalat (FOB)	-22.606	-35.187	-41.935	-3.249	-3.622	-19.621	-21.055
-İthalat (CIF)	-23.270	-35.709	-42.464	-3.339	-3.664	-20.086	-21.287
-Altın İthalatı	-480	-1.322	-1.672	-91	-146	-594	-811
-Transit Ticaret	-251	-301	-347	-19	-32	-146	-224
-Navlun ve Sigorta	1.395	2.145	2.548	200	1.205	1.205	1.267

*Haziran

**Ocak-Haziran Dönemi

Kaynak: Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor**, Ankara, 1997, s.183.

DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ankara, Kasım, 1997, s.47.

Sonuç olarak Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesinden sonra dış ticaretimizde görülen gelişmeler, diğer birlik üyesi ülkelerinde yaşamış olduğu durumlardır. Gümrük Birliği uygulamasının ilk aşamasında görülen bu olumsuz gelişmeler, Birliğe uyumumuz arttıkça olumlu ve pozitif yönde değişecektir. dış ticaretteki açığın beklenenden yüksek olması, kilit sektörlerin yaşadığı sıkıntılar, mali yardımların alınamaması, Birlik ile Türkiye arasındaki siyasi diyalogun yetersizliği, en büyük ihrac pazarımız olan Almanya ve İtalya ekonomilerinde yaşanan durgunluk, kur artışının ihracatı teşvik edici bir nitelik taşınamaması, iç piyasada yaşanan maliyet artışları nedeniyle iki yıllık uygulama sonucunda Türk halkı ve ekonomi çevreleri Gümrük Birliği'nden beklediği sonuçları elde edememiştir.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma planlarını yönlendirmede ithalatı ikame etmek veya ihracata yönelmek gibi iki temel strateji uyguladıkları görülmektedir. Kalkınma veya sanayileşme olgusu, ekonominin bütünü açısından sanayi sektörünü ön plana çıkaran bir yapı değişikliğini içerdiğinden, bu stratejilerle aynı zamanda ekonominin yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır.

Sanayileşme stratejileri arasındaki temel farklılık, dış ticarete bakış açılarında ortaya çıkmaktadır. İthal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi birbirinden oldukça farklı sayılabilecek iktisat politikalarına ihtiyaç göstermektedir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin en önemli hedefi, ithal edilen malların yurt içindeki sanayiler tarafından üretilmesi yoluyla döviz tasarrufu sağlamaktır.

Buna karşılık ihracata yönelik sanayileşme stratejisi dış ticaretin liberalleşmesine dayanır ve bu stratejide hedef, ihracatın ön plana geçmesidir. Buna bağlı olarak, uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan sektörler ekonomik gelişmelerini sağlayacaklardır. Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme sürecinde kullanılan başlıca sanayileşme stratejisi araçları gümrük vergileri, kotalar, döviz kuru, faiz politikaları ve ithalat yasakları olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında sınırlı bir özendirme ve kamu ortaklıkları yoluyla özel sanayinin geliştirilmesi amaçlanmış fakat özel girişimin temel sanayi alanları yerine kısa sürede kar getiren ve iç pazarı hazır olan tüketim malları alanlarında üretime yönelmesi sonucunda 1930’lu yıllarda devletin özel girişimcilere sürekli destek olduğu bir sanayileşme sürecine girilmiştir. 1950’li yıllarda ise hükümet politikası olarak devletçi politikaların

Üretim ve yatırım bazında yeterince teŖvik edilememesi gibi nedenlerle ihracatta sağlanan artıŖın sürekliliği konusunda sorunlar yaŖanmıŖtır.

1990'lı yılların sonlarına gelindiği günümüzde sanayi sektörü mevcut durumuyla uluslararası yeni rekabet koŖulları altında yabancı sanayicilerle tam olarak rekabet edebilecek durumda değildir. Bu nedenle sanayimizin yeniden yapılandırılması için yeni bir stratejiyle kısa dönemde atıl durumda bulunan kurulu kapasitenin harekete geçirilmesi ve en üst düzeyde kullanımı sağlanmalıdır.

Uzun dönemde ise sanayide yeniden yapılanmayı sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemeler gerekleŖtirilmeli, ulusal teknoloji kapasitesinin ögeleri olan fiziki ve beŖeri sermaye stokunun ve teknolojik altyapının yenilenmesine yönelik olarak araŖtırmacı, teknik eleman, bilim adamı sayısı arttırılmalı ve sektörel Ar-Ge kurumları oluŖturulmalıdır.

Sanayimizin yaniden yapılandırılması sürecinde ortaya konulacak yeni stratejide ciddi ve planlı bir dıŖ ticaret politikası oluŖturularak, uluslararası pazarlarda izlenecek rekabet stratejisi önceden belirlenip öncelikli sektörler seçimleri yapılmalı ve uluslararası anlaşmalardan doğan sınırlamalarda gözönünde bulundurularak bu sektörlerin desteklenmesi hedeflenmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akgün, Sait :İhracat Teşviklerinin İmalat Sanayi İhracatı Üzerine Etkisinin Niceliksel Olarak İncelenmesi, Ankara, HDTM Yayınları, 1994.
- Alkin, Erdoğan ve Diğerleri :Türkiye’de İzlenen Kur Politikaları, Ankara, 1981.
- Alpar, Cem :Azgelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Ankara, AİTİA Yayınları, 1982.
- Ayanoğlu, Kamil :Türkiye’de İhracat Performansının Ekonomik Büyümeye ve Üretkenliğe Etkisi, Ankara, DPT Yayınları, 1994.
- Aydoğuş, İsmail :”Türkiye’de 24 Ocak Sonrası Yabancı Sermaye Yatırımları ve Gelişimi”, Anadolu Üniversitesi, Afyon İİBF 15. Kuruluş Yılı Armağanı, 1989.
- Altıntaş, Mustafa :İçerik Yönelik Sanayileşme, Ankara, AİTİA, Muğla İşletmecilik Yüksekokulu Yayınları, 1978.
- :Türkiye’de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları, Ankara, AİTİA, Muğla İşletmecilik Yüksekokulu Yayınları, 1978.
- Boratav, Korkut ve Ergun Türkcan :Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler, İstanbul, Yurt Yayınları, 1994.

- Büyükdeniz, Adnan :**Türkiye’de Faiz Politikaları**, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1991.
- Çapoğlu, Gökhan :”Sanayi Stratejileri ve Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler, Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, **Sanayi Kongresi Bildirileri**, Ankara, Makina Mühendisleri Odası Yayınları, 1993.
- Çarıkçı, Emin :**Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikası Araçları**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1983.
- Ege, Ayşe ve Ufuk Acar :**Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği Kapsamında Küçük ve Orta Boy İşletmeler**, Ankara, KOSGEB Yayınları, 1995.
- Ege, Ayşe ve diğerleri :**Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’nin Muhtemel Etkileri ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler**, Ankara, KOSGEB Yayınları, 1996.
- Egeli, Hüseyin :”Türkiye’de Sanayileşme Stratejisinin Sanayinin Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi”, Ankara, **TSKB Sanayi Yıllığı**, 1993.
- Eronat, İlhan :**Planlı Dönemde Türk Sanayi**, Ankara, AİTİA Yayınları, 1973.
- Eser, Uğur :”Yeniden Sanayileşme Sürecinde Sanayi Politikaları ve Yeni Dünya Düzeni”, **TMMOB Sempozyumu**, Ankara, 1994.

- Eser, Uğur ve Kadir Eser :**Türkiye’de Sanayi Sektörünün Yapısı ve Gelişimi**, Ankara, Harb-İş Sendikası Yayınları, 1995.
- Esin, Arif :**Gatt-Uruguay Round Sonuçları ve Türkiye’ye Etkileri**, İstanbul, 1994.
- Fidan, Erkal :**Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**”,**Anadolu Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Eskişehir, Cilt 11, Sayı 1-2.
- Herekman, Aykut :**Türkiye’de Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, Eskişehir, EİTİA Yayınları, 1973.
- İyibozkurt, M. Erol :**Çağdaş Dış Ticaret Kuramı**, Bursa, BİTİA Yayınları, 1979.
- Karluk, S. Rıdvan :**Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, İMKB Yayınları, 1996.
- :**Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1996.
- :**Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1996.
- :**Uluslararası Ekonomi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1996.
- Kaya, M. Emin :**Yatırımları Teşvik**, Ankara, 1995.
- Kazgan, Haydar :**Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Gelişmesi**, İstanbul, 1981.

- Kazgan, Gülten :**Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1988.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk:**Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 1994.
- Kindleberger, Charles P. :**Uluslararası İktisat**, Çeviren: Necdet Serin, Ankara, Doğan Yayınları, 1970.
- Kökden, Hatice ve İ. Hakkı Gökal:**Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler**, Ankara, HDTM Yayınları 1990.
- Sarıaslan, Halil :**Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler**, Ankara, TOBB Yayınları, 1996.
- Serin, Necdet :**Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası (1923-1973)**, Ankara, SBF Yayınları, 1975.
- Seyidoğlu, Halil :**Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1982.
- :**Uluslararası Ekonomi**, İstanbul, Güzem Yayınları, 1994.
- Şahin, Hüseyin :**Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995.
- Şenses, Fikret ve Arman Kırım :**"Türkiye'de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar-Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayinin Yeniden Yapılanma Gerekleri"**, Sanayi Kongresi Bildirileri, İstanbul, Makina Mühendisleri Yayınları, 1989.
- Şenyurt, Deniz :**"GATT-Uruguay Round Sübvansiyonlar ve Karşı Tedbirler Anlaşması"**, Hazine Dergisi, Sayı1, Ocak 1996.

- Tanrıkulu, Kenan :**Türkiye’de Sanayi Politikası ve Sanayileşme**, Ankara, 1986.
- Tayanç, Tunç :**Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, Milliyet Yayınları, 1973.
- Tezel, Yahya :**Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Ankara, Yurt Yayınevi Yayınları, 1986.
- Tokgöz, Erdinç :**”İktisadi Gelişme Tarihi”, Türkiye Ekonomisi, Sektörel Gelişmeler**, Ankara, Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, 1992.
- Töre, Nahit :**”Dış Ticaret ve Döviz Kuru Politikası”, Türkiye Ekonomisi, Sektörel Gelişmeler**, Ankara, Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, 1992.
- Türkkan Erdal :**”1980 Sonrasında Sanayileşme”, Türkiye Ekonomisi, Sektörel Gelişmeler**, Ankara, Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, 1992.
- Yıldız, Osman :**Türk Sanayi ve Ticaretinde Gelişmeler**, Ankara, 1982.

Başlıca Ekonomik Göstergeler, DTM, Ankara, 1997

Dış Ticaret Göstergeleri, DPT, Ankara, 1997.

Ekonomik Rapor, TOBB, 1991.

İstatistik Göstergeler (1923-1995), DİE, Ankara, 1997.

Gümrük Birliği'nin İmalat Sanayi Üzerine Etkileri ve Bu Sektörün Rekabet Gücü, İSO, İstanbul, 1995

Sanayileşme Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT, Ankara, 1996.

Temel Ekonomik Göstergeler, DPT, Ankara,1994, 1995, 1997.

Türk Sanayinin Altyapı İhtiyacı, İSO Dergisi, Sayı 375, Haziran 1997.

Yıllık Ekonomik Rapor, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1997.